

23867

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL'DA MERKEZİ TİCARET BÖLGESİ
TİCARET YAPILARININ GELİŞİMİ VE
TAHTAKALE HALİL AĞA HANI (CİNCİ HAN)

RÖLÖVE-RESTORASYON
Y.LİSANS
BİTİRME PROJESİ
1991-1992

23867

HAZ: MİMAR CEM ERİŞ
YÖN: ÖĞR.GRV. Y.MİMAR
NEVZAT İLHAN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL 1992

ÖNSÖZ

İstanbul, geçmişte olduğu gibi bugün de tarihi, kültürel, siyasi ve ekonomik değerleriyle önemli bir merkez olmaya devam etmektedir. Türklerden önce sahip olduğu bu özellikler, fetihten sonra da ayrı bir üslupla devam etmiş ve şehir daha da zenginleşmiştir. Bu bakımdan İstanbul, dünya üzerinde önemli bir odak noktası haline gelmiş, pek çok yerli ve yabancı araştırmacıların dikkatini üzerinde topladığı zengin bir kaynak olarak görülmüştür.

Bu araştırmada da şehrin sahip olduğu zengin mimari değerlerin bir bölümünü içeren merkezi iş alanının oluşumu ve bu oluşum içinde sivil mimarinin güzel bir örneği olan Tahtakale-Halil Ağa Hanı (Cinci Han) ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Araştırmam boyunca bana yardımcı olan ve yönlendiren tez yöneticisi sayın hocam Öğr. Grv. Y. Mimar Nevzat İlhan'a, rölöve ve fotoğraf işleriyle diğer dokümantasyon çalışmalarımda yardımcı olan arkadaşım Y. Mimar Uygur Çankaya'ya ve Mimar Saim Akınal'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Eylül 1992

Cem Eriş
(Mimar)

ÖZET

İstanbul, kuruluşundan (M.Ö. 660) günümüze kadar önemli bir ticaret merkezi olmuş ve bunun neticesinde ticaret için gerekli olan mekanlar ortaya çıkmıştır.

1453'de Fetih'ten hemen sonra inşaa edilmeye başlanan arasta, be-desten, çarşı ve dükkanların yanısıra hanlar önemli ticaret yapıları grubunu oluşturlar.

İstanbul hanları inşaa edildikleri saha bakımından büyük alanlara oturmalarına rağmen, en az onlar kadar büyük olan camiler kadar yoğun olarak incelenmemişlerdir. Bu bakımdan İstanbul'un tarihi çekirdeği içinde önemli bir yapılar topluluğunu oluşturan ve asırlar boyunca ticari merkez hüviyetiyle kültürümüzde önemli bir yere sahip olan "İstanbul Hanlar Bölgesi"nde yapılan araştırmalar sonucunda ölçek itibarıyla fazla büyük olmayan ancak dahil olduğu mimari grup içinde önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz Halil Ağa Han (Cinci Han) araştırmanın ana konusunu teşkil etmektedir.

Günümüzün gelişen ve değişen şehir hayatında ihtiyaçlara cevap veremeyen sivil mimarimizin sade ama kendi dönemi içinde gayet fonksiyonel ürünleri olan bu yapılar korunmaya ve bakıma muhtaç bir haldedirler. Bir çoğu yangınlarda veya imar hareketleriyle yıkılıp ortadan kalkmıştır. Mevcutların bazılarıysa amaç dışı kullanımların yanısıra ilgisizlik ve terk edilmişlektan dolayı harap haldedirler. Bu halde bulunan hanlardan biri olan Halil Ağa Hanı (Cinci Han) da aynı kaderi paylaşmaktadır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Halil Ağa Hanı (Cinci Han)'ın içinde bulunduğu İstanbul'un tarihi ticaret merkezinin şehrin kuruluşundan itibaren 19.yy'a kadar olan gelişimi ve ticaret bölgesini meydana getiren yapılar anlatılmaktadır.

İkinci bölümde ise ticaret bölgesinin karakteristik yapılarından olan hanların Türk mimarisinin dönemleri içinde başlangıcından 19.yy'a kadar olan gelişimi yer almaktadır.

Üçüncü ve son bölümde İstanbul'un hanlar bölgesindeki yapılardan biri olan Halil ağa Hanı (Cinci Han)'ın bugünkü durumuyla beraber mimari ve yapısal analizinin yapıldığı, eserin İstanbul Hanları içindeki yeri ve önemini belirten ve koruma amaçlı bir müdahale için önerilerde bulunan restorasyon projesi yer almaktadır.

Gerek yapının bugünkü durumuna (rölöve) ait, gerekse restitüsyon ve restorasyon projesine ait çizimler diğer analizlerle beraber ekte sunulmuştur.

S U M M A R Y

Since İstanbul was built in (B.C.660) to this day it has been a trade center and accordingly trade localities came into being.

Immediately after it was conquered in 1453 construction of shops of same trade, covered bazaar, markets and inns started and formed important trade groups.

Though İstanbul inns were built on wide open spaces they have not been closely examined as much as the area of the mosques. Therefore the inns included in the historical nucleus of İstanbul are very important part of our culture. When these "District of İstanbul Inns" were examined it was observed that though they were built on smaller lots they formed an important part of the architectural group of their type. Accordingly the main subject of this research is Halil Ağa Han (Djindji Han). These very functional buildings, simple in architecture but very useful within their specified periods are to day far from the requirements of the city life and presently in need of protection and care. Most of them were lost in fires or torndown during the improvement construction construction's some of the existing ones are used for other aims and most of them destroyed due to indifference and disinterest. One of these inns, the Halil Ağa Han (Djindji Han) shares the same fate.

This study consist of three parts :

In the first part the historic development of the trade life and buildings of İstanbul until 19th century is being told.

In the second part the development of inns which are the characteristic buildings of the Turkish architecture till 19th century is being told.

In the third and last part the present situation of Halil Ağa Han (Djindji Han) its architectural and constructional analysis is discussed and its place among the İstanbul Inns and restoration project to protect the building is described.

Enclosed you will find restoration, present condition and restitution studies and other analysis of the building.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

ÖZET

İNGİLİZCE ÖZET

I. BÖLÜM

KENTSEL GELİŞİM İÇİNDE

İSTANBUL TİCARET BÖLGESİNİN OLUŞUMU

1.1. BÖLGENİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....1

1.1.1. İstanbul'un Fethine Kadar Olan Gelişim.

1.1.2. Fetihten Sonra Bölgenin Gelişimi.

1.1.2.1. 15. yy'da İstanbul

1.1.2.2. 16. yy'da İstanbul

1.1.2.3. 17. yy'da İstanbul

1.1.2.4. 18. yy'da İstanbul

1.2. TİCARET BÖLGESİNİ MEYDANA GETİREN YAPILAR.....16

(Bedesten, dükkan, han, arasta ve diğer destek yapılar).

1.3 ARA DEĞERLENDİRME 19

II. BÖLÜM

HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1. ANADOLU ÖNCESİNDEN İSTANBUL'UN FETHİNE KADAR
HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ.....20

2.1.1. Hanın Tanımı.

2.1.2. Anadolu Öncesi Han Mimarisinin Gelişimi.

2.1.3. Anadolu Han Mimarisinin Gelişimi.

2.2. İSTANBUL HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ.....29

2.2.1. 15. yy. İstanbul Hanları

2.2.2. 16. yy. İstanbul Hanları

2.2.3. 17. yy. İstanbul Hanları

2.2.4. 18. yy. İstanbul Hanları	
2.3. İSTANBUL HANLARININ SINIFLANDIRILMASI.....	54
2.3.1. Hanların Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması.	
2.3.1.1. Sosyal Amaçlı Hanlar	
2.3.1.1.1. Yolcu Hanları.	
2.3.1.1.2. Misafirhane Hanları.	
2.3.1.1.3. Bekar Hanları.	
2.3.1.2. Ticaret Hanları.	
2.3.2. Hanların Plan Özelliklerine Göre Sınıflandırılması.	
2.3.2.1. Avlularına Göre Sınıflandırılması.	
2.3.2.1.1. Bir avlulu hanlar	
2.3.2.1.2. İki avlulu hanlar	
2.3.2.1.3. Üç avlulu hanlar	
2.3.2.2 Kat Adetlerine Göre Sınıflandırılması.	

III. BÖLÜM

İSTANBUL-TAHTAKALE HALİL AĞA HANI (CİNCİ HAN)

3.1. YAPININ BUGÜNKÜ DURUMU.....	62
3.1.1. Hanın Tanımı ve Yakın Çevresi.	
3.1.2. Eserin Tarihlendirilmesi.	
3.1.3. Yapının Analizi.	
3.1.3.1. Mimari Analizi.	
3.1.3.1.1. Plan Özellikleri.	
3.1.3.1.2. Cephe Özellikleri.	
3.1.3.1.3. Mimari Elemanlar.	
3.1.3.1.3.1. Kapılar	
3.1.3.1.3.2 Pencereleler	
3.1.3.1.3.3. Ocaklar	
3.1.3.1.3.4 Bacalar	
3.1.3.1.3.5 Dolap nişleri	
3.1.3.1.3.6 Çeşme	
3.1.3.1.4. Bezeme	

3.1.3.2. Yapısal Analiz	
3.1.3.2.1. Malzeme	
3.1.3.2.2. Taşıyıcı Sistem.	
3.1.3.2.3. Örtü Sistemi	
3.2. HALİL AĞA HANI (CİNCİ HAN)'IN İSTANBUL HANLARI İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	98
3.3. HALİL AĞA HANI (CİNCİ HAN) RESTORASYON ÖNERİSİ.....	99
3.3.1. Yapının Yıpranma Sebepleri.	
3.3.1.1. Malzemede Görülen Bozulmalar.	
3.3.1.2. Taşıyıcı Sistemde Görülen Bozulmalar.	
3.3.2. Yapıya Müdahale Ölçeğinin Belirlenmesi.	
3.3.2.1. Yeni Bir İşlev Verilmesi.	
3.3.2.2. Yapısal Koruma.	
3.3.2.2.1. Geçici Koruma Tedbirleri.	
3.3.2.2.2. Strüktürel ve konstrüktif Müdahale	
3.3.2.2.3. Tesisat ve Alt Yapı.	
3.3.2.2.4. Çevre Düzenlemesi	
3.4. SONUÇ.....	137

DİPNOTLAR

YARARLANILAN KAYNAKLAR

EKLER:

- EK 1 - Mimar Sinan yapıları Listesi
- EK 2 - Piri Mehmet Paşa Vakfı Akarları
- EK 3 - İstanbul Hanları Planları
- EK 4 - Muhtelif Bacalar
- EK 5 - Halil Ağa Hanı Rölöve - Restorasyon Projesi
- EK 6 - Fotoğraf Katoloğu

ÖZGEÇMİŞ

I. BÖLÜM

KENTSEL GELİŞİM İÇİNDE İSTANBUL TİCARET BÖLGESİNİN OLUŞUMU

1.1. BÖLGENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1.1. İSTANBUL'UN FETHİNE KADAR OLAN GELİŞİM.

İstanbul civarındaki ilk yerleşmelerin Kadıköy'de Kurbağalı dere bölgesinde, Trakyalı kavimlerin Lygoz adını verdikleri bir topluluk tarafından M.Ö. XXX. yüzyılda yapıldığı tespit edilmiştir. Greklerin boğaz kıyılarına gelişleri ise daha sonralara rastlar! Yunan yarım adasında yaşayan Grekler muhtelif yönlere yayılmışlar ve yolları üzerinde sırasıyla önce M.Ö. 7. yüzyıl başında Chalcedon (Kadıköy)'ü ve çok yakın bir devrede Üsküdar'ın Marmara'ya bakan yamaçları üzerinde Chrysopdis (bugünkü Harem-Salacak)'ı ve üçüncü olarak da bugünkü Galata'nın ilk çekirdeği olan Skyae'yi kurmuşlardır. Böylece Grekler Haliç ve Marmara'ya hakim tepeler üzerinde ve bugünkü Sarayburnu'nda M.Ö. 658'de Byzantion koloni şehrini kurmuşlar ve ilk surları inşaa etmişlerdir.²

M.Ö. 7'nci yy'da Batı Anadolu'da görülen Pers hakimiyeti sırasında Byzantion'u vergi ödeyen bir kent durumunda idi. Ancak daha sonra uzun süren çatışmalar sonucu yunanlaların önderliğinde Perslere karşı M.Ö. 478/477 yıllarında "Attika-Delos Deniz Birliği" kuruldu. Bu birlik sayesinde önce Trakya'da daha sonra Boğazlar, Byzantion ve Kalcedon'da Pers hakimiyetine son verildi. Ancak buseferde gittikçe artan Atina'nın baskısı Sparta-Pers ittifakını doğurdu. M.Ö. 405'te Rumeli kıyılarında Atinalıları bozguna uğratan Spartalılar Byzantion ve Kalkedon'u ele geçirdiler.³

Sparta-Atina çatışmasından doğan boşluktan istifade ederek ortaya çıkan Makedonya Krallığı M.Ö 340 yılında Byzantion'u kuşatmalarına rağmen başarılı olamadılar. Ancak Makedon krallarının düzenledikleri diğer saldırılarla başedemeyen Byzantion'un da içinde bulunduğu Bergama Devleti, Rados, Kizikos (Erdek) ten oluşan birlik (M.Ö. 201) Roma'dan yardım istedi Böylece Roma'nın Doğu Akdeniz siyasetine karışması iel Makedonya ve Roma arasında yapılan savaşlar sonucunda Anadolu ve Yunanistan'daki

Makedonya topraklarının tümü Romalıların eline geçti (M.Ö. 2. yy).⁴

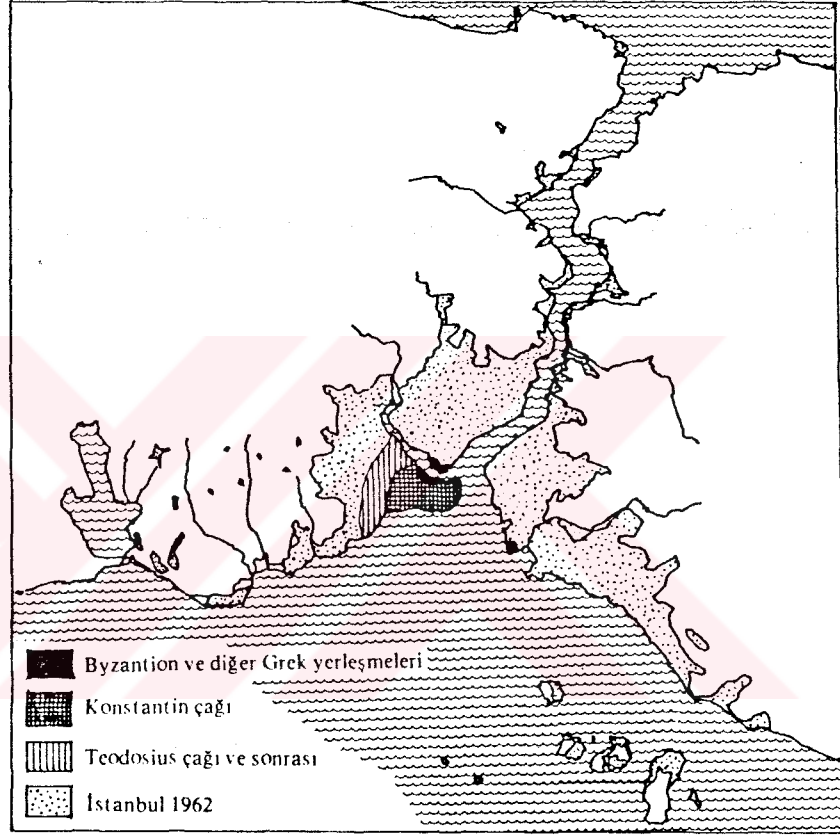
Boğaziçinin Avrupa yakasında eski bir Yunan yerleşmesi olan Byzantion kenti, Roma İmparatorluğu'nun doğu başkenti olarak M.S. 330'da Secundo Roma veya Nova Roma (yeni Roma) adıyla yeniden kuruldu. Ancak bu isimler uzun ömürlü olmamış daha sonra şehrin adı Türkler tarafından fethine kadar Konstantinopolis olarak kalmıştır. İmparator Konstantin ve daha sonraları Teodosiyus zamanında büyüyen şehir için surlar da genişletilmiştir. Batı'da doğan karışıklıklardan istifade eden I. Teodosius'un M.Ö. 395'te imparatorluğu ikiye ayırmasıyla Bizans Dönemi başlamış oldu.

Galata 13.yy'da Cenevizlilere verilmiş ve kendi başına önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir. 14. yy'da surlar daha da genişletilmiş ve tamamen müstakil olmuştur. En önemli dış mahalle Bakırköy (Hebdomon)'dur. Burası Trakya'ya sefer yapan ordunun toplanma bölgesiydi. Bunun dışında Adalarda manastırlar, Beşiktaş (St. Mamas), Ortaköy (St Phocas), Kandilli-Vanıköy (Brochtoi) ve Çengelköy (Sophianae) gibi küçük yerleşimler ortaya çıkmış. Beşiktaş'ta bir saray, diğer yerlerde köşkler yapılmıştır.

Bizans İstanbul'unda şehrin günlük ihtiyaçlarını karşılayan çarşının Ayasofya dolaylarında bulunduğu bilinmektedir.⁵ Ayrıca semtlerde de halkın alış verişi ettiği küçük dükkanlar vardı. Fakat şehrin ekonomisi daha ziyade "Transit Ticaret'e dayanmaktaydı. Venedikli, Cenevizli, Pizalı, Ankonalı ve Lombardiyalı tüccarlar bu ticareti ellerinde tutmaktaydılar. Bu tüccarlara tanınan imtiyazlar sayesinde bunların Haliç kıyılarında mağazaları, antrepoları, anbarları vardı. Doğu ve batıdan getirdikleri malları buralarda depoluyor, sonrada aksi istikametlere sevk ediyorlardı. Ancak Haliç kıyıları bir transit merkezi olmakla beraber Bizanslılar buralardan alışveriş edebiliyorlardı. Özellikle Haliç iskelesi şehrin pekçok ihtiyacını karşılamaktaydı. İskeleler ve depolar bu özellikleriyle birer çarşı mahiyetindeydiler.⁶ 14. yüzyıla girilirken şehir surlarda çevrili, tarımsal üretime dayalı bir yapı içinde giderek zayıflarken Galata'da ticaretin getirdiği zenginlik ile rahat bir yaşam tarzı hakimdi. Bu dönemde Galata gümrüğünün, yıllık geliri Konstantinopolis'e göre 7 misli daha fazla idi.⁷ Bu açık fark şehrin ticari hayatındaki durgunluğun ve hayat standartının düşüklüğünü ifade etmektedir.

Şehir muhtelif zamanlarda pek çok defa yabancı ordular tarafından

Türkler'den Önce İstanbul

kuşatılmıştır. İmparator Heraklius'un zamanında 626 senesinde Hunlar, Konstantin Pagonat zamanında 672 senesinde de Halife Muaviye'nin ordusu şehri kuşatmış ancak başarılı olamamışlardır. İmparator Leon zamanında şehri bir kez daha kuşatan İslam ordusu başarılı olamayarak geri dönmüştür.⁸ Daha sonraki yıllarda (1204-1261) 57 sene 5 latin imparatoru saltanatında kalan şehir, ilk kez 1394 senesinde Osmanlı ordusu kuşatması altında kalır. Bu tarihte surlara kadar ilerleyen Yıldırım Bayezid, şehrin Osmanlı Devletine bin altın vergi vermesi, bir cami yaptırılması, bir kadı tayin edilmesi ve kendi adına para bastırılması kaydıyla kuşatmayı kaldırır.⁹ Sultan II. Murad da 1424 senesinde şehri kuşatmış ancak nihayi fethi gerçekleştirememiştir.

1.1.2. FETİHTEN SONRA BÖLGENİN GELİŞİMİ

1.1.2.1. 15. YÜZYILDA İSTANBUL

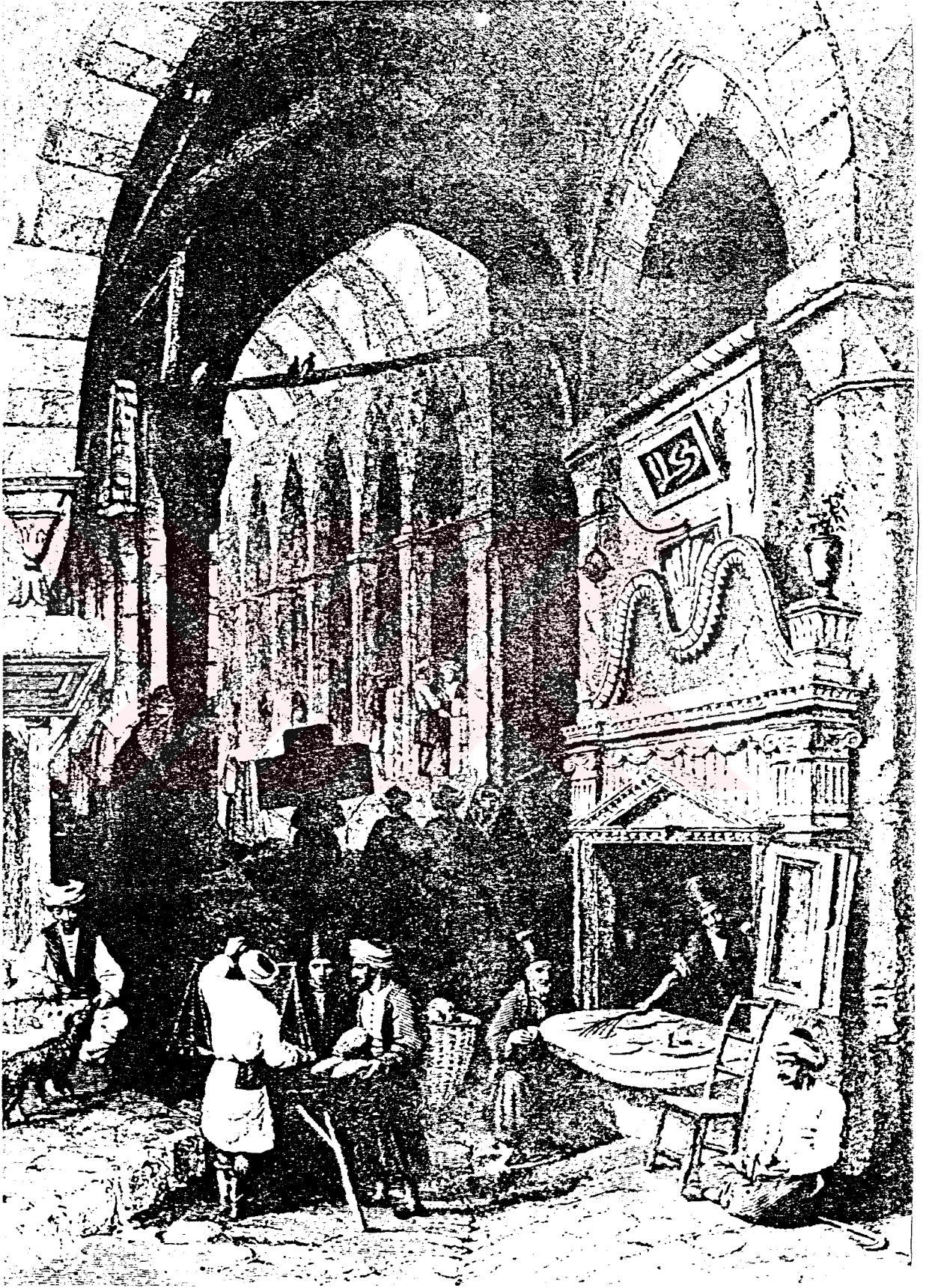
Son imparator olan 11. Konstantin zamanında Fatih Sultan Mehmed 1453 yılında şehri fethederek Türk hakimiyeti altına almıştır.

İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesinden sonra Fatih, şehre Anadolu'dan yeni nüfus getirtmiş ve ilk mimari faaliyet olarak surları tamir ettirmiş, Teodosyus formunun Halice bakan tarafında bir saray ve Eyüp Sultan külliyesini inşaa ettirmiştir.

Fetihten 4 yıl sonra başkent ünvanını alan şehrin ismi, III. Selim'e kadar İslambol adıyla anılmış, Tanzimattan sonra Der-i Saadet, Der-i Devlet, Asitane, Darül saltana, Asitane-i Devlet gibi isimlerle anılmış ve sonunda İstanbul adı tüm bunların erini almıştır.¹⁰

1453 senesinde Osmanlı Türklerinin eline geçtiğinde İstanbul'un ticaret hayatı büyük sarsıntı içindeydi. Şehirdeki Türk nüfusunun arttırılması amacıyla takip edilen iskan politikası yanında şehre canlılık getirecek olan ticaretin gerçekleştirileceği mekanlara da ihtiyaç vardı.

Türk şehrinde ticaret alanı; bedesten, bunun çevresinde dükkanlar ve hanlar topluluğundan oluşuyordu. Şehrin büyüklük durumuna göre, küçük çarşı parçaları birbirinden farklı yerlerde teşekkül edebilirlerdi. Ne var ki asıl çarşı, yani ticaretin en yoğun ve hareketli bölümü bedesten çevresinde toplanırdı. Yeni başkent İstanbul'da da gelişim aynı yönde olmuş, Fatih Sultan Mehmed, çeşitli binaların yanı başında, bedesten ve dükkanlar

Kapalıçarşı'da kaymakçı dükkânı (W. H. Bartlett'den).

da yaptırarak İstanbul'un Türk şehri karakterinin temelini atmıştır.¹¹ Nitekim ilk olarak Bedesten-i Atik kurulmuştur (Resim 1).

Bunun çevresinde tek katlı ve ahşap olarak yapılan dükkanların sayısı Fatih dönemi sonlarında 3667'yi bulmuştur.¹² Bu dükkanlar Büyük Çarşı ve Mercan'dan Haliç ve surlara doğru gelişmeye devam etmişlerdir. Bizans devrinde olduğu gibi Unkapanı, Odunpazarı ve Balıkpazarı yine depolama alanlarıdır.

Böylece Fetih'ten sonraki çeyrek asır içinde daha önceki devirlerde olduğu gibi şehir nüfusu daha ziyade Haliç sırtlarında yoğunlaşmış ve ticaret merkezi eski yerini muhafaza etmiştir.

Diğer bir çarşı kompleksi de Fatih külliyesi civarında kurulmuş ve bilhassa saraçlar ve demirciler burada toplanmışlardır. Bunun dışında sur dışında da şehir gelişmeye başlamış Eyüp Sultan külliyesi ile başlayan bu gelişme Anadolu Türklerinin Üsküdar'a yerleşimleriyle devam etmiştir. Şehrin muhasarasında önemli rol oynayan Anadolu ve Rumeli hisarları çevresinde de yerleşimler gelişmiş ve nüfus artmıştır.

1.1.2.2. 16. YÜZYILDA İSTANBUL

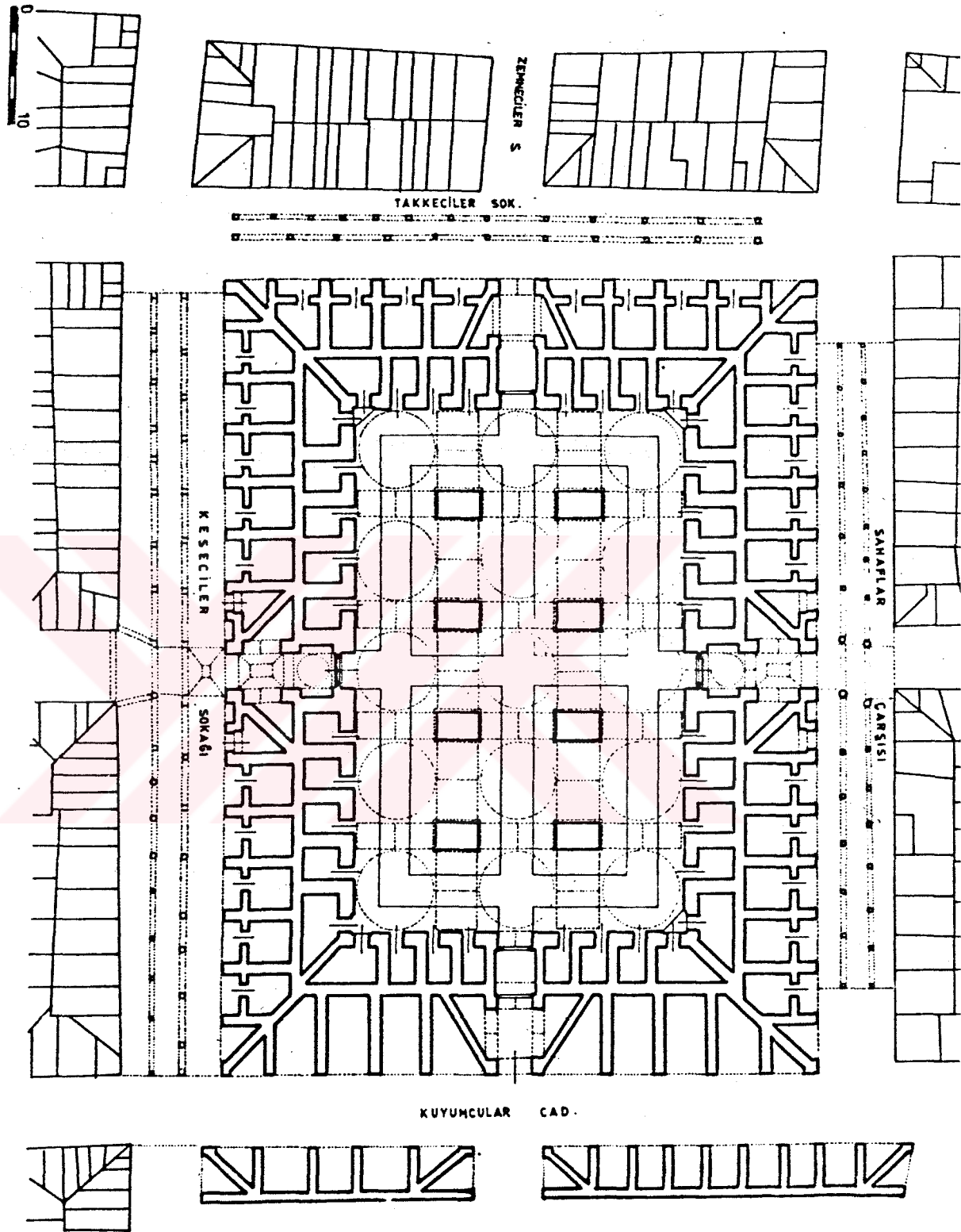
Bu yüzyılda inşaa edilen önemli yapılardan ilki II. Beyazıd Külliyesi'dir (Resim 2). Bizans devrinde Bayezit'tan sonra Marmara'ya paralel olarak gelişen anıtsal akstan farklı olarak İstanbul'un gelişiminin, Bayezıd külliyesi, Şehzade Camii, Süleymaniye Külliyesi ve Yavuz Selim Camisi ile beraber Bayezit-Edirnekapi hattını oluşturarak Haliç'e paralel geliştiği görülür (Resim 3).

II. Bayezıd devrinde şehrin ticaret bölgesi yine Sirkeci-Unkapanı arasında Haliç'e paralel olarak gelişir. Haliç'e bakan yamaçlar ve ona bitişik diğer tepeler daha sonraları da nüfus yoğunluğu en fazla olan bölgeler olarak gelişecektir.

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1565) devrine geldiğimizde ise Ö.L. Barkan'a göre şehirdeki ev sayısı 80 bindir. Buna göre İstanbul'un nüfusu yaklaşık olarak 400 bin kadardır. Surların dışında gelişen nüfus toplam şehir nüfusunun % 30-40'ını bulmuştur. Eyüp, Kasımpaşa, Galatasaray ve Azapkapı hayli gelişmiş, iskan alanları olarak görülürler. Kanuni devrinde

- İstanbul Tarihi Yarımada ve Galata 1575.

Resim 1 - İstanbul Eski Bedesten

Boğazda gelişen yerleşimlerin başlıcaları Tophane, Beşiktaş, Çengelköy, Çubuklu, Üsküdar'dır. Özellikle Üsküdar 16. yy'dan itibaren İstanbul'un en önemli yerleşimlerinden biri haline gelmiştir. İnşaa edilen cami, mescid ve diğer sosyal ve dini yapılara bakılarak buradaki nüfusun, genel şehir nüfusu içinde büyük bir orana sahip olduğunu söylemek mümkündür.¹³

Bu devirde inşaa edilen yapılarda ahşap ana inşaat malzemesidir. Bu yüzden çıkan yangınlarda pekçok konutla beraber ticaret yapıları da büyük zararlar görmüşlerdir. Bunun yanında padişahların, hanedan efradının ve diğer devlet adamlarının da saray ve köşkleri ahşaptan olduğundan Haydarpaşa-Üsküdar arasında, Kandilli'de, Hisar'da, Bebek, Beşiktaş, Fenebahçe'de küçük-büyük inşaa edilmiş pekçok saray ve köşkler uzun üre ayakta kalamamışlardır.¹⁴

Sonuç olarak İstanbul'un yeniden bir dünya şehri olarak ortaya çıkması ve Bizans şehri görünümünden sıyrılarak, Türk-İslam şehri kimliğine sahip olması 16. yy'da gerçekleşmiştir.¹⁵

Karadeniz ve Akdeniz'in en faal limanı olarak canlı bir ticaret hayatı vardır. İmparatorluğun, devlet olarak gücünün zirvesinde bulunduğu 16. yy'da Türk mimarisi artık klasik devrinin zirvesine ulaşmıştır.

Başmimar olduğu olduğu bu dönem içinde pekçok sayıda güzel ve anıtsal binalar inşaa eden Büyük Türk mimarı M.Sinan da şüphesiz sanatının zirvesinde bulunmaktadır. Mimar Sinan'ın kendilerine bina yaptığı kişiler arasında Padişah ve hanedan mensupları, sadrazamlar, vezirler, yüksek nite-likteki memurlar bulunmaktadır (Ek 1'de). Mimar Sinan'ın inşaa ettiği binaların türlerine göre sayıları ve bunların kimler tarafından yaptırıldığına dair bir döküm verilmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi devletin yükselişine uygun bir hızda gelişen bireyci imar sistemi Mimar Sinan'ın dehasıyla birleşince İstanbul şehri pekçok güzel eser kazanmış ve Türk-İslam kimliği pekiştirilmiştir. Bu yüzyıl boyunca İstanbul, bir daha sahip olamayacağı bir anıtsal yapı faaliyetine sahne olmuştur. Büyük ebatlı yapı faaliyetlerinin yanı sıra pekçok orta büyüklükte cami, mescit ve diğer sivil yapılar bu devrin ürünüdür.¹⁶

Resim 2 - İstanbul Kapalı Çarşının Hava Fotoğrafı 1960.

Resim 3 - Süleymaniye Külliyesi Planı

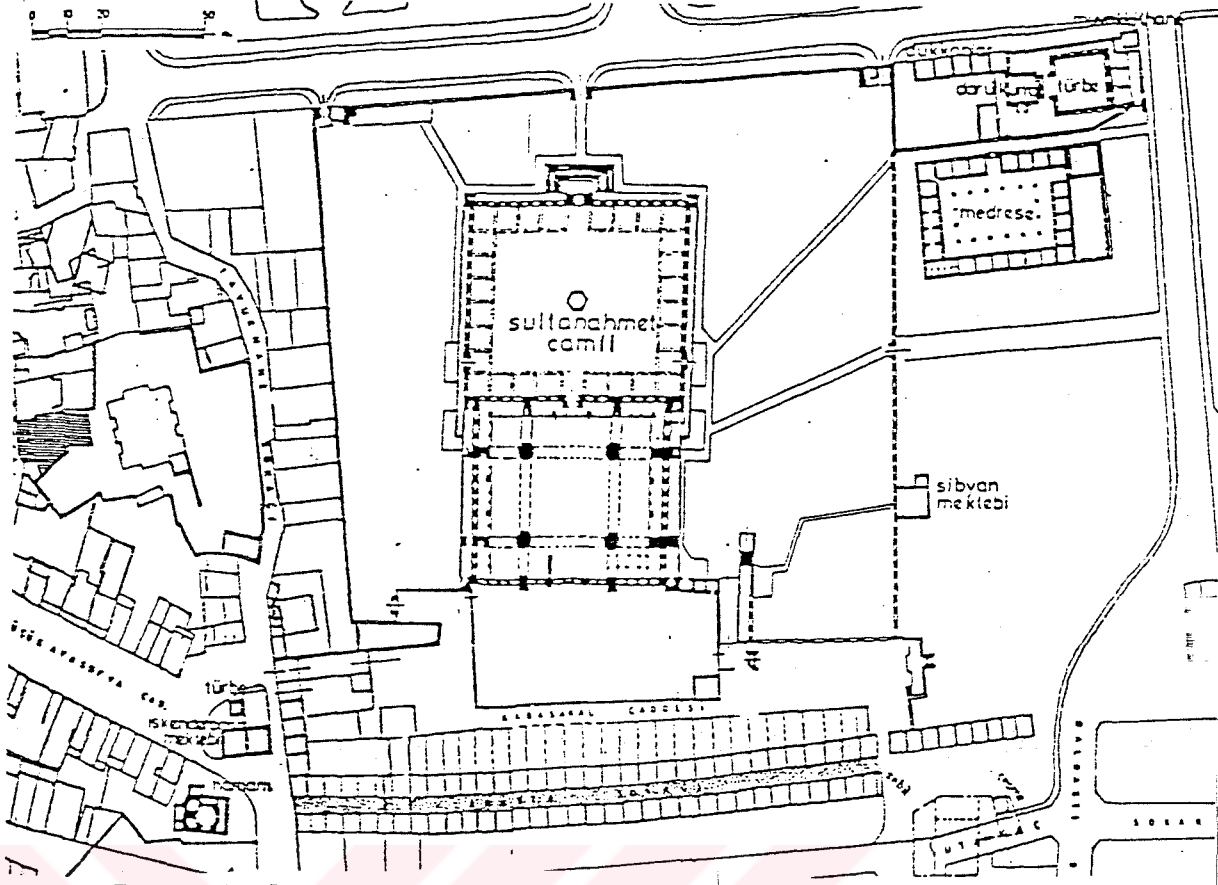
1.1.2.3. 17. YÜZYILDA İSTANBUL

Bu yüzyılda 16. yüzyılda olduğu gibi büyük bir abidevi yapıların inşasında bir duraklama görülür. Son örneklerden birisi Sultan Ahmed külliyesidir (Resim 4,5). 1597'de başlayıp yarıda kalan 1663'de biten Yeni Cami de büyük hacimli yapılardandır. Büyük anıtsal yapılaşmanın azalmasına rağmen şehir gittikçe gelişmeye ve nüfusu artmaya devam etmektedir. Teşkil edilen yeni iskan bölgeleriyle beraber yeni mahallelerin ortaya çıkmasıyla ticaret bölgeleri Beyazıt'tan Aksaray'a ve Saraçhane'ye kadar uzanarak Fatih'in kurduğu çarşı kompleksiyle birleşir. Han ve kervansaraylar bu bölgede ve özellikle Eminönü-Bayezit arasında yoğunlaşır.¹⁷ Kapalıçarşı ve hanlar bölgesinin bugünkü görünüşü 17. yy. sonlarına doğru ortaya çıkar (Resim 6). Yüzyıl sonunda 800 bini bulan nüfusuyla İstanbul, Londra ve Paris gibi Avrupa başkentlerini geride bırakarak Ortadoğu'nun ve Avrupa'nın en büyük şehri ve merkezi haline gelmiştir.¹⁸

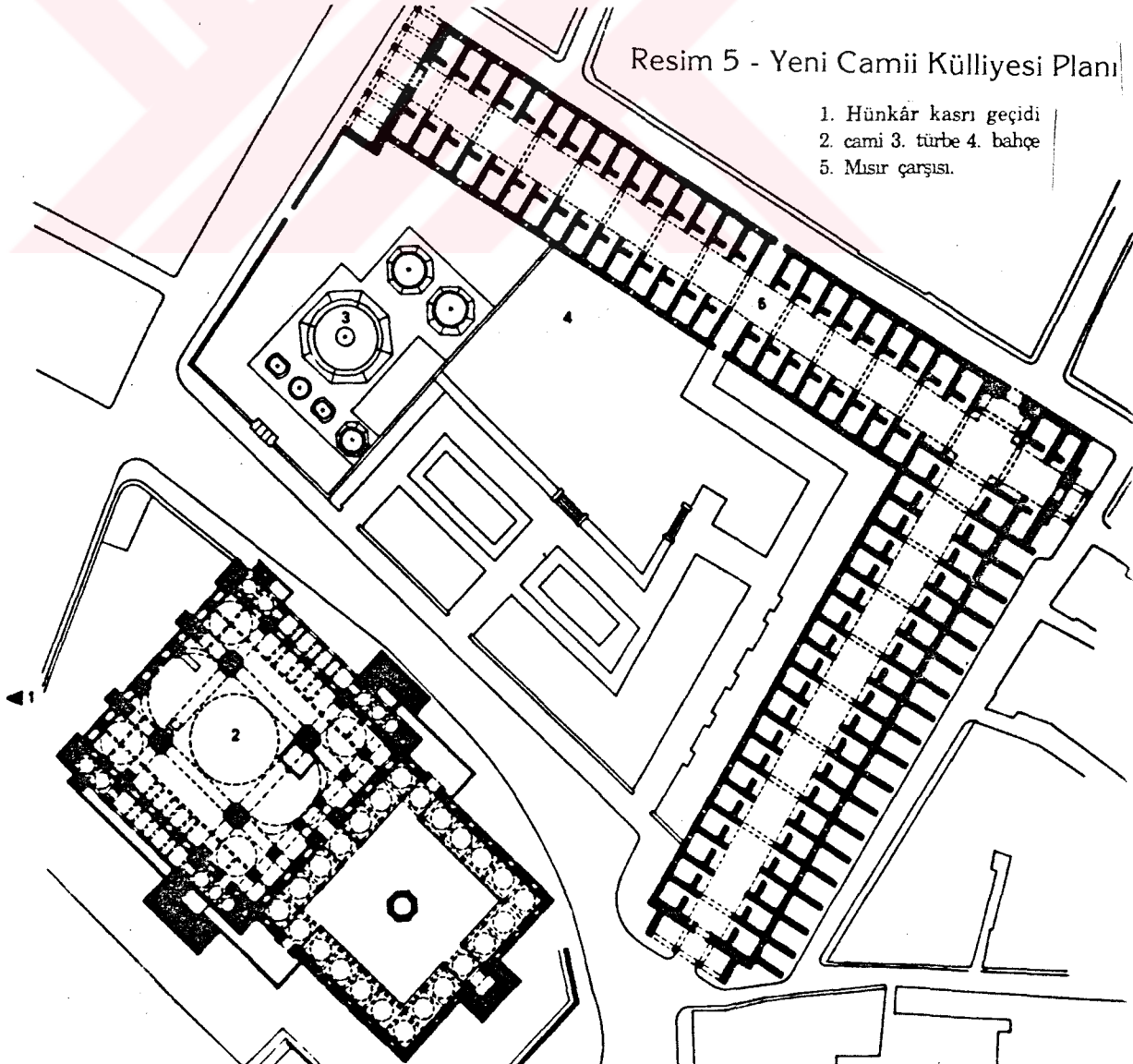
1.1.2.4. 18. YÜZYILDA İSTANBUL

18. yy.'da İstanbul gelişip büyümeye devam etmektedir. 16. yy'da surların dışındaki cami ve mescid oranı yaklaşık olarak % 38 iken, 18.yy'da bu oran % 55'e ulaşır ki bu da bize sur dışındaki gelişmenin arttığını göstermektedir (Resim 7). Buna rağmen şehrin ticaret merkezinde fazla bir değişiklik olmamıştır. Bu yüzyıl aynı zamanda imparatorluğun toprak kayıplarının artmaya başladığı bir dönemdir. İç ayaklanmalar artmış ve devlet otoritesi zayıflamıştır. Bu arada batı hayranlığı yavaş yavaş gelişmektedir. Barok düşünce ve sanatın ilk tohumları ülke sınırlarından içeriye girmeye başlamıştır.¹⁹ Bir takım devlet kurumlarında başta ordu olmak üzere batı benzeri revizyonlar yapılmıştır.

18. yy'a girerken yangın ve deprem gibi afetlerle hırpalanan İstanbul'da yapı malzemesi ahşaptan kagire kaymıştır.²⁰ 1701 yılında eski be-destende çıkan yangından sonra dükkanların kagir yapılması üzerlerinin kemer ve tonozlarla örtülmesi yolunda ferman çıkartılmıştır.²¹ Tüm alınan tedbirlere rağmen 1750-1754 yangınları Mercan'da büyük zararlara yolaçmıştır. 1701 yangınından ve diğer yangınlardan sonra yeni inşaat ve bakım ve ta-

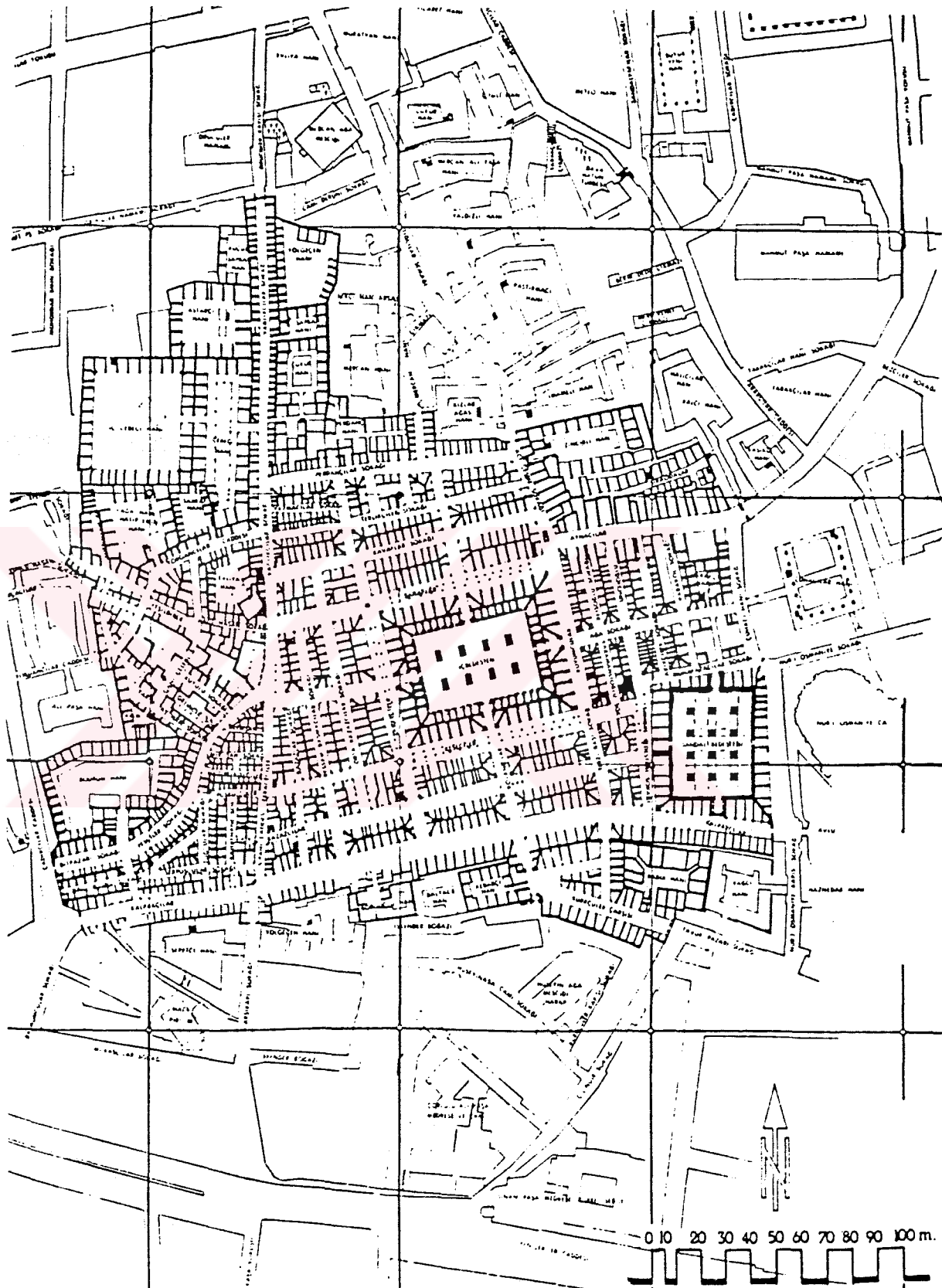

Resim 4 - Sultanahmed Külliyesi Planı

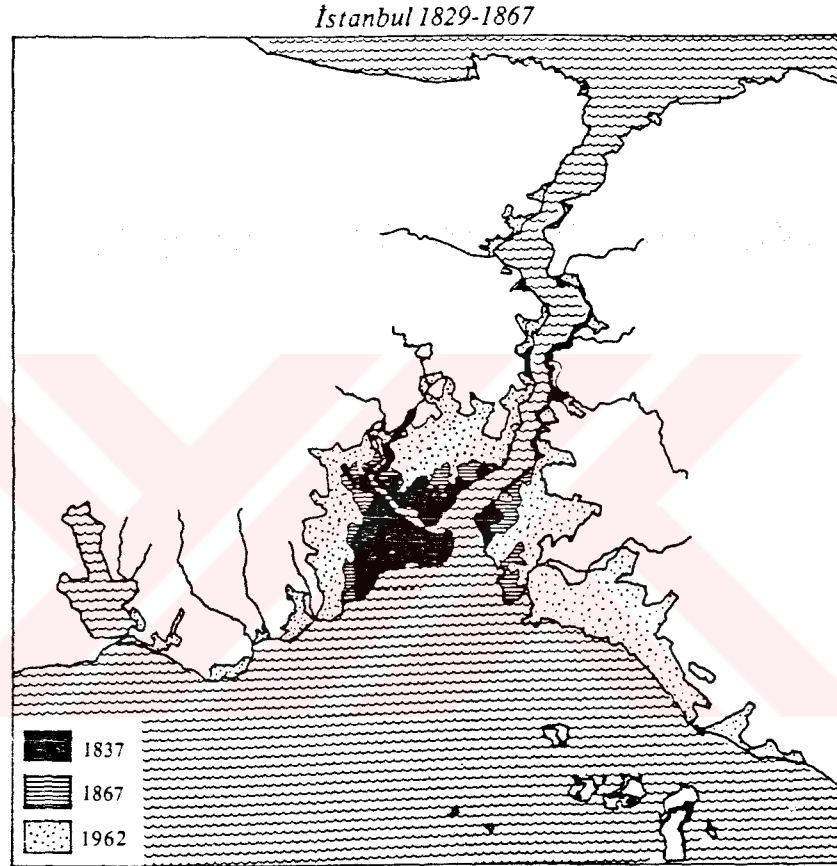
Resim 5 - Yeni Camii Külliyesi Planı

1. Hünkâr kasrı geçidi
2. cami
3. türbe
4. bahçe
5. Mısır çarşısı.

Resim 6 - İstanbul Kapalı Çarşı ve Hanlar Bölgesi

Resim 7

mirleri esnasında İstanbul'un ün'ü çarşısı kagir bir kapalıçarşı haline getirildikten sonra kuşkusuz çarşı yangınlardan daha az zarar görmüştür. Ancak bu defa da deprem karşısında hasara uğrama olasılığı artmıştır. 1766 depreminde kapalıçarşı yine zarara uğramış, kemer ve tanozlar elden geçirilmiş, tamir masrafları da Hazine-i Hümayun'dan karşılanmıştır (Resim 8).²²

18. yy'da değişmeye başlayan ve baroklaşan mimari üslup ticaret yapılarını çok etkilememiştir. Ancak bu yüzyılda şehir merkezinde kalabalık noktalarda yapılan hanlarda arsadan azami derecede istifade edebilmek için kat adedi artmış sokağa taşan çıkmalar şehrin perspektifini zenginleştirmiştir.

I. Mahmud devrinin Hasan Paşa ve Beşir Ağa külliyesi, Hasan Paşa Hanı, Büyük Yeni Han, Simkeşhane gibi sivil yapılar bu dönemin karakteristik ticaret yapılarıdır. Genellikle bütün yapı tiplerinde geleneksel plan şemalarının büyük değişikliklere uğramadan kullanıldığı, buna karşılık, kapı ve pencerelerin kemer biçimlerinin ve ölçülerinin, saçakların, süs motiflerinin değiştiği görülür.²³

1.2. TİCARET BÖLGESİNİ MEYDANA GETİREN YAPILAR

(Bedesten, dükkan, han, arasta ve diğer destek yapılar)

Anadolu Türk kentinde, özellikle Osmanlı döneminde, çarşı dokusunu perakende ticaret esas olmak üzere, dükkan, dükkan-yapı adaları ve bedesten oluşturmdu. Çevrede özellikle depolama ve konaklama, büro gibi işlevleri üstlenen ticaret hanları, ibadet işlevini üstlenen ulucami veya camiler, temizlik ve içme suyu ihtiyacını karşılayan hamam, çeşme, sebil gibi su yapıları yer alırdı.²⁴ Şehrin büyüklük durumuna göre, küçük çarşı parçaları birbirinden farklı yerlerde teşekkül edebilirdi. Asıl çarşı ise yani ticaretin en yoğun ve hareketli bölümü bedesten çevresinde toplanırdı.²⁵ Çarşayı meydana getiren yapılar içinde arasta ve bedestenler bir defada inşaa edilen yapılardı.

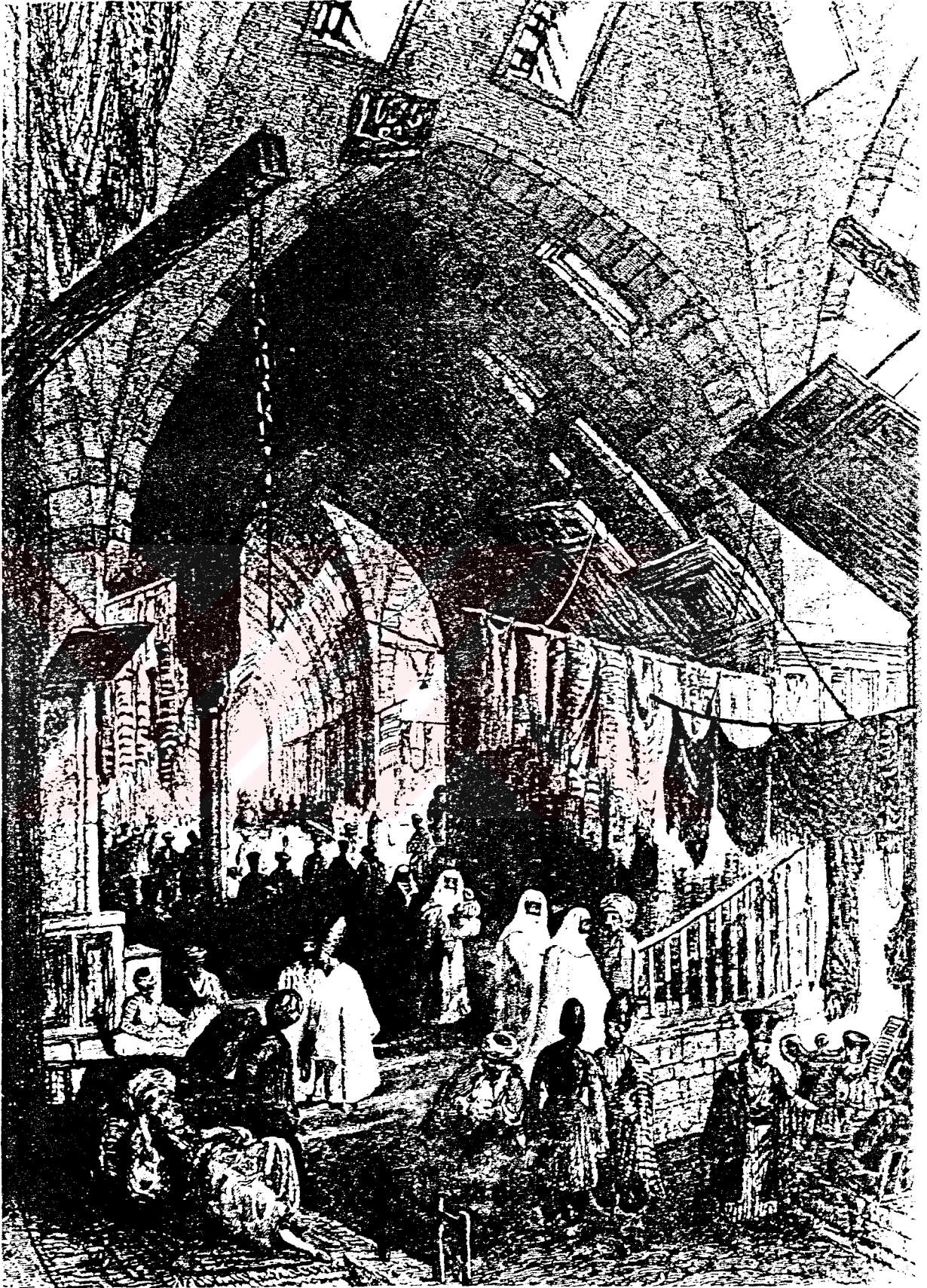
Fetihten sonra yeni başkent İstanbul'da da merkez çarşayı, bedesteni odak noktası olarak gelişen dükkan, ticaret hanları, arasta ve diğer destek yapılar meydana getirmiştir.²⁶

.Sonuç olarak İstanbul merkez ticaret bölgesini meydana getiren ticaret yapıları, diğer Türk şehirlerinde de olduğu gibi;

Handwritten notes in Urdu script, likely bleed-through from the reverse side of the page.

[illegible]

1766 depreminden zarar gören Kapalıçarşı-
da hassa mimarlığınca
hazırlanan keşfe göre
gerçekleştirilen tamira-
ta ve bu iş için yapılan
harcamaya dair 5 şevval
1180 (Milâdi: 6 Mart
1767) tarihli belge (Top-
kapı Sarayı Müzesi Ar-
şivi D. 6724).

XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupalı ressamlar tarafından yapılmış olan İstanbul gravürlerinde kapalıçarşıdan bir görünüm (W. H. Bartlett'den).

- Dükkan
- Han
- Bedesten'dir.

. Bunların yanında çarşı dokusunu meydana getiren destek yapılar ise;

- Cami
- Hamam ve diğer çarşıya alışveriş etmeye gelenlere hizmet etmeye yönelik, çeşme, sebil, şadırvan gibi su yapılarıdır.

1.3. ARA DEĞERLENDİRME

Bin yıldan daha uzun süre Doğu Roma-Bizans'a başkentlik etmiş olan İstanbul'un en önemli Bizans yapıları surlarla çevrili tarihi yarımada içinde inşaa edilmiştir. Şüphesiz İstanbul Bizans devrinde de ticarete en büyük paya sahip bir başkent idi. Buna bağlı olarak fetihten hemen sonra şehrin yeni sahibi olan Türklerin kültürlerinin özüne dayalı ürünlerle şehre kendi damgalarını vurmaya çalışırken, ticaret alanı dışında Bizans devri İstanbul'unun herhangi birşeyiyle bağımlılık içinde olmayacaklardı. Böylece ticaret yapıları fonksiyon bakımından uluslararası mahiyette yapılar olduğundan değişik kültürdeki toplumlar tarafından hiç yadırganmadan ve fazla bir değişikliğe uğratılmadan aynı amaçla kullanılabilirdi.²⁷

Bizans devri İstanbul'unu inceleyen eserler; Bizansın çarşı alanının Ayasofya yakınlarından başlayıp şimdiki Divanyolu ve Çemberlitaş'ı takiben Bayezit ve Şehzadebaşı'na, Aksaray-Koska'ya uzandığını yine çarşının bir kısmının şimdiki Kapalıçarşı'nın bulunduğu alanın bir parçasına kadar geldiği şimdiki Sirkeci'nin bir bölümünde de çarşı olduğunu her meslek sahibinin bir arada bulunduğunu belirtirler.²⁸

Türkler zamanında İstanbul'un ana ticaret alanı Ayasofya Camii civarında zayıflamış ve gerilemiş, buna karşılık Kapalıçarşı bölgesinde hızla yoğunluk kazanan dükkanlar grubu, bedestenler ve hanlar topluluğu şehrin karakteristik çarşı merkezini oluşturmuştur. Kapalıçarşı merkezinden Sirkeci Eminönü ve Tahtakale'ye doğru genişleyip gelişen ana ticaret alanını Bayezid Camii ve külliyesi ile eski saray sınırlayıcı olmuşlardır.²⁹

Bunun yanında şehrin en canlı yeri ve genellikle ticaret merkezi du-

rumundaki ticaret alanının belirginleşmesinde ya da şehir içindeki konumunun kararlaştırılmasında muhakkak ki sultan ve vezirlerin yaptırdıkları inşaatlar da etkili olmuştur.³⁰ Nitekim fetihten sonraki ilk imar faaliyetleri arasında yer alan bedesten inşaatını ve etrafındaki dükkanların büyük bir kısmını Fatih Sultan Mehmed yaptırmıştır.³¹ Daha önceki uygulamalara baktığımızda da örneğin, Orhan Gazi'nin Bursa'da ilk imar hareketini gerçekleştirdiği yerin daha sonra Bursa'nın çarşı bölümünü oluşturduğu görülür.³²

Birer vakıf eser olan bu yapılar şehrin ticaret bölgesinin oluşmasında vakıf sisteminin önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Özellikle bedesten, dükkan ve han gibi ticaret yapılarının inşaatları vakıf sisteminin geliştiği 15 ve 16. yüzyıllara rastlamaktadır.³³ Çarşının yapılanması vakıf sisteminin gelişmesiyle önemli bir itici güç kazanmış. imaret sitelerinin bakımını ve işletmesini karşılayacak kaynaklar, bu külliyeler bünyesinde, yakın çevresinde ya da tamamen bağımsız yerlerde kurulan çarşılarından ve benzeri gelir getirci kurumlardan sağlanmıştır (Ek 2). Bu amaçla yeni dükkan grupları inşaa ettirilmiştir. Bir seferde planlanarak uygulanan çarşılarla ise en iyi örneği arastalar oluşturmuştur.³⁴

II. BÖLÜM

HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1. ANADOLU ÖNCESİNDEN İSTANBUL'UN FETHİNE KADAR HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

2.1.1. HANIN TANIMI:

Han, Farsça bir kelimedir. Kervansaray yerine de kullanılmasına rağmen mimari ve fonksiyon bakımından farklılıklar göstermektedir.

Kervansaraylar şehirler arasındaki ticaret yolları üzerinde olup birbirlerinden birgünlük yürüyüş mesafesi kadar uzak olarak inşaa edilmişlerdir.

Yolcuların barınma, hamam, çarşı, ahır ve mescid gibi tamamen konaklamaya yönelik ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde ayrıca dış tesirlere ve saldırıları karşı adeta bir kale gibi muhkem olarak inşaa edilmişlerdir. Hanlar ise şehirlerde inşaa olunmuştur. Ticari bölgelerin gelişmesiyle ortaya çıkmışlardır. Kervansaraylarda bulunan bazı özellikler, şehir hanlarında kısmen ortadan kalkar. Şehir içinde inşaa edilen hanlar, özellikle esnafın ve zanaatkarların imalat yapıp bunları pazarladıkları mekanlar veya tüccarların geceledikleri konaklama yapıları olarak gelişmişler ve birbirleriyle sıkı bağlar içinde ticaret bölgesine yayılmışlardır.

Şehir içi hanları ticaret yapılarının karakteristik bir tipi olan ve çarşının odak noktasını oluşturan bedestenin çevresinde basit ve kolay inşaa edilebilen dükkanlarla beraber yer almışlardır. Zamanla olgunlaşıp gelişen bu ticari merkez, kentin diğer bölümlerine de yayılmıştır. Sosyal yapı içiresinde aynı tür ticaretle uğraşan esnaf ve zanaatkarlar birbirleriyle olan münasebetlerine göre çarşıda gruplar oluşturmuşlar ve belli bir düzen içinde sıralanmışlardır.

2.1.2. ANADOLU ÖNCESİ HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ:

Türklerden kalan ilk kervansaraylar Gazneliler ve Karahanlılar zamanındandır. Bu kervansaraylar bugün harap izler halindedirler. Bazılarının planları Emevi kasırlarının tesirlerini gösterir.³⁵

Gaznenilerin inşaa etmiş oldukları kervansarayların pek çoğu günümüze ulaşmadan kaybolup gitmiştir. Bunların en eski örneklerinden birisi Tüs-Serahs yolu üzerinde 1019-1020 tarihlerinde Gazneli Mahmud tarafından inşaa ettirilen Ribat-ı Mahi'dir. Kare planlı olan bu yapı dört eyvanlı bir avluya sahiptir. Bunların yanısıra eyvanlarından birisinde kubbe bulunması ve diğer özellikleriyle eser, Karahanlı ve Selçuklu mimarisi arasında bir bağlantı teşkil etmektedir.³⁶

Karahan hükümdarı Nasr Bin İbrahim'in zamanında inşaa ettirilen Semerkent-Buhara yolu üzerindeki Ribat-ı Melik (1079) kerpiç üzeri tuğla kaplama işçiliğiyle Türk kervansaraylarında Karahanlı etkisinin görüldüğünü gösterir.

11. ve 12. yüzyıllarda iç Asyada inşaa edilmiş Türk keransaray-

larının en dikkate değer özelliklerinden birisi düzgün dikdörtgen ve karelerden meydana gelen geometrik düzen ve simetridir.³⁷ Bu yüzyıllarda Türkistan'da yapı malzemesinin kerpiç ve tuğla olduğu görülür. Pekçok eserin günümüze ulaşmadan kaybolup gitmesinin en önemli sebeplerinin başında bu malzemelerin dayanıklılığının düşük olması gelmektedir.

Karahanlı ve Gaznelilerde kullanılan kubbe, eyvan, duvar nişleri, sivri kemerli portaller, Büyük Selçuklular devrinde de mimariyi etkilemiştir. Daha önceki kervansaraylarda kullanılmış olan eyvanlı avlu düzeni devam ettirilmiştir.

11. yüzyılda Tuğrul Bey tarafından inşaa ettirilen Ribat Anuşirvan taş ve tuğladan yapılmış, dört eyvanlı, revaklı bir kare plana sahiptir.

2.1.3. ANADOLU HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Anadolu Selçuklu Devri Han Mimarisi

1077'de Anadolu'da ilk Türk devletinin kurulmasıyla beraber yeni bir döneme girilmiş oldu. Asya ve Batı Türkistan'da, Uygur, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularla devam edip gelişen Türk Sanatı'nın önünde yeni ufuklar açıldı.

Anadolu Selçuklu Sanatı ve mimarisi bazı yeniliklerle beraber genellikle Türkistan Türk mimarisi ve Osmanlı Mimarisi arasında önemli bir yere sahiptir.

Anadolu'nun fethiyle beraber Kayseri, Konya, Sivas, Antalya, Alanya gibi şehirler Selçuklu Türklerinin önemli ticaret ve sanat merkezleri olarak geliştiler. Şehirler arasında ticaret yollarında ulaşım ve emniyete büyük önem veren Selçuklular, bu güzergahlar üzerinde daha öncekilere nazaran daha muhkem, tamamen taştan, kale görünüşlü kervansaraylar inşaa ettiler. Barış zamanında birer konaklama tesisi olan bu yapılar, savaş zamanlarında da kale vazifesinde bulundular. Bu devirde inşaa edilen kervansaraylar yolcuların barınma, depo, mescid, ahır gibi ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde planlanmış ve böylece Büyük Selçuklu geleneğini bazı farklılıklarla devam ettirmişlerdir. Bunların hepsi de Selçuklu sultanları ve onların vezirleri tarafından 13. yy. boyunca yapılmıştır. 8 tanesini sultanların yaptırdığı kervansarayların dışında yıkılmış ancak planları bilinen 59 adet, son araştırmalarda

da 35 adet Selçuklu kervansarayı tespit edilmiştir.³⁸

Anadolu Selçukluların inşaa etmiş oldukları hanlar başlıca üç şekil gösterir.

1- Avlulu üstü açık tip (Antalya-Evdir Han. Bkz. Resim 9).

2- Avlusuz üstü örtülü tip (Alanya - Şerefza Han Bkz. Resim 10).

3 - İlk iki tipin bir araya getirilerek uygulandığı karma planlı tip.

Bu tipte farklı iki şekil görülür.

Birinci kısım hanlarda avlulu ve örtülü kısımlar ucucadır. (Aksaray Sultan hanı Bkz. Resim11).

İkinci kısım hanlarda ise avlulu kısımla kapalı kısım içiçe kaynaşmıştır. (Antalya Alara Han Bkz. Resim 12).

Osmanlı Devri Han Mimarisi

Anadolu Selçuklularının kurdukları kervansaray sistemine, Osmanlılar da yeni kervansaraylar ve birçok şehir hanları ilave etmişlerdir. Özellikle bu devirde şehir hanları gelişme göstermiş ve daha önceki devirlerde inşaa olunan hanlardan farklı olarak planlardaki muntazam dikdörtgen veya kare formlar yerlerini daha ziyade arsa ve yola bağlı gelişim gösteren yamuk veya daha hareketli formlara bırakmışlardır. Avluda da mutfak düzgün formlar temin etme endişesi ortadan kalkmış, katsayısı artmış, insan ve hayvan barınakları kesin bir hatla birbirinden ayrı tutulmuştur.

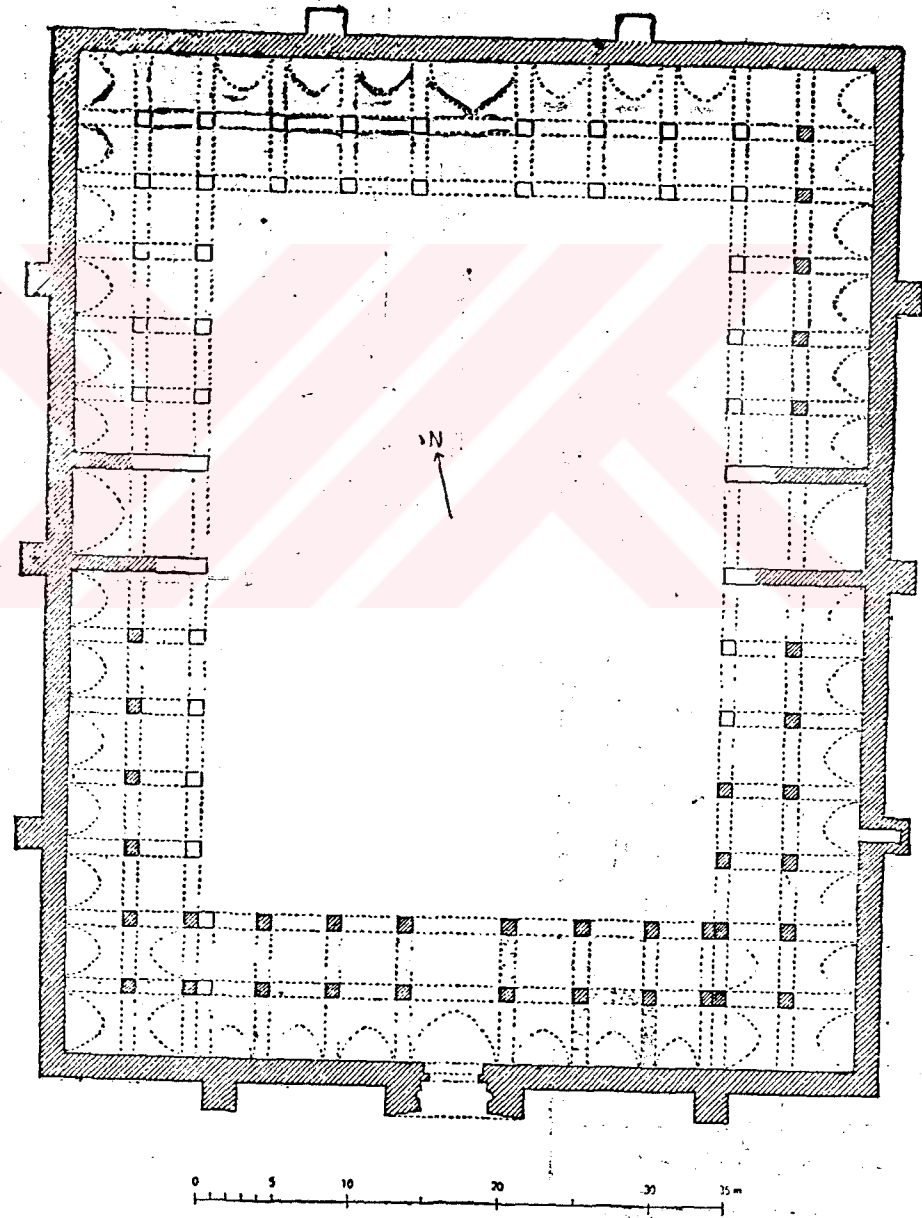
Osmanlı mimarisinde kapalı bir mekan olarak münferit neflerden ibaret han ve kervansaraylar da yapılmıştır.³⁹ Bu yapılar Anadolu Selçuklu sultan hanları geleneğinin Osmanlı han mimarisinde de devam ettiğini göstermektedir. Bursa-Manyas yolundaki Issız Han (1394) ve Antalya'da Hüsnü Sabunsu kervansarayı (1517) bu tipin örneklerindendir.

Osmanlı han mimarisinin Anadolu Selçuklu han mimarisinden bir farkı da sadeliktir. Selçuklularda görülen, han ve kervansaraylardaki "kale" fonksiyonu, Osmanlılar zamanında terkedilmiştir.

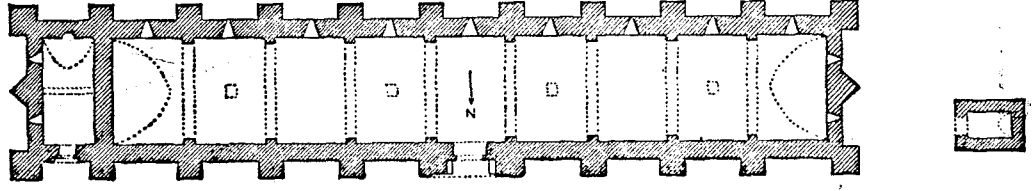
İlk Osmanlı şehir hanları Bursa ve civarında inşaa edilmeye başlanmıştır. Bunlardan Issız Han (1394), ilk Osmanlı menzil hanıdır.⁴⁰

.Şehirlerin siyasi ve ticari önemlerine göre şehir hanları da kendi içlerinde değişiklikler gösterirler. Konaklama ihtiyacının yanısıra şehir hanları, artık ticaret ve iş hayatının büroları kimliğini de kazanmışlardır.

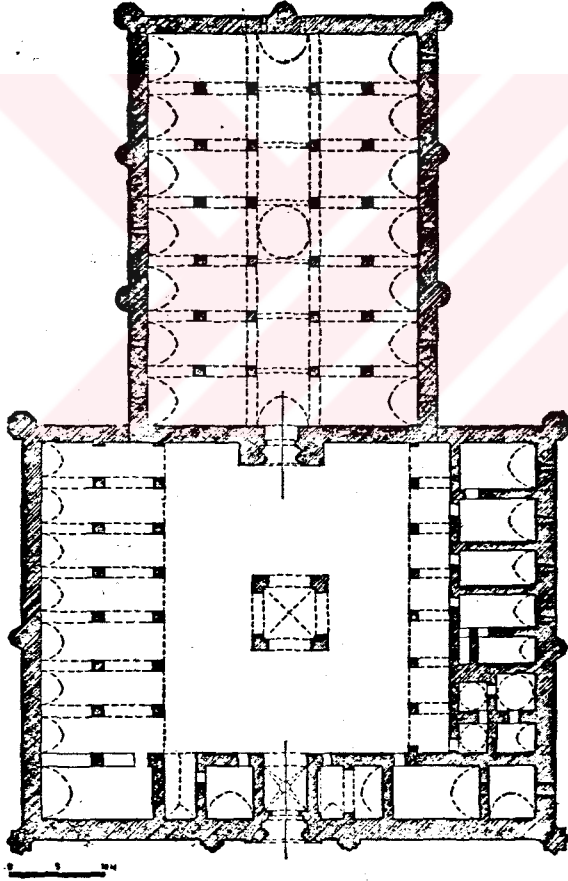
.Osmanlı devri hanlarında taşla beraber tuğlanın da kullanıldığı

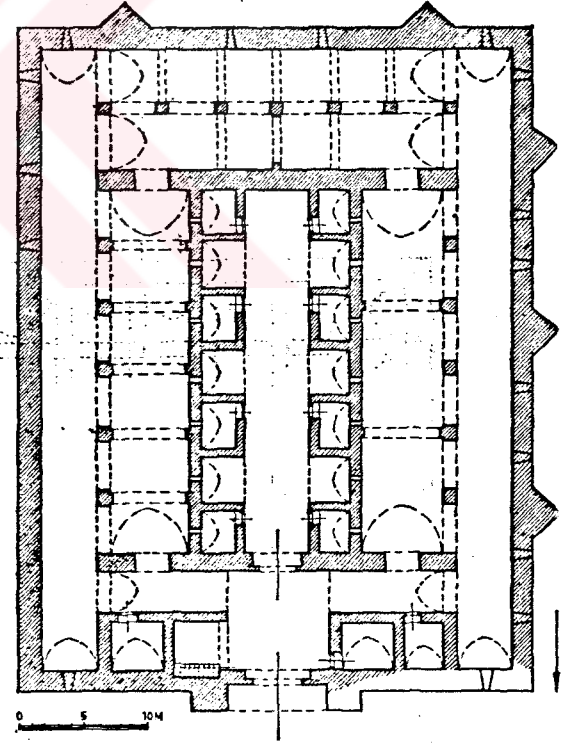
Resim 9 - Antalya - Evdirhan

Resim 10 - Alanya - Şerefza Han

Resim 11 - Aksaray - Sultan Hanı

Resim 12- Antalya - Alara Han.

görülür. Özellikle cephe tezyinatında taş ve tuğlaya ağırlıklı olarak yer verilmiştir. Hatılların yanısıra pencere kemer ve alınlıklarında, avlu revak kemerlerinde tuğla dekorları sıkça kullanılmıştır.

Malzeme olarak Anadolu Selçuklu kervansaraylarında kullanılan taş, Osmanlı hanlarında tuğla hatıllarla beraber yine yapının ana malzemesini teşkil etmiştir. Bağlayıcı olarak Horasan harcı ve kumlu harç kullanılmıştır. Üst örtü malzemesi olarak ilk devirlerde kullanılan kiremitin yerini Fatih devrinden itibaren kurşun kaplama alır.

Taşıyıcı sistemde, daha önceki devirlerde olduğu gibi taşıyıcı ana beden duvarlarının yanısıra, ayaklar üzerinde taşıyıcı kemer ve örtü sistemini oluşturan kubbeli, tonozlu inşaa tekniği, Osmanlı Han yapılarında da devam etmiştir.

Osmanlı devrinde inşa edilen hanları genel olarak kervansaray ve şehir hanları olarak iki bölümde toplayabiliriz.

A) KERVANSARAYLAR.

İki plan tipi görülür

1) Avlusuz, kapalı tip kervansaraylar.

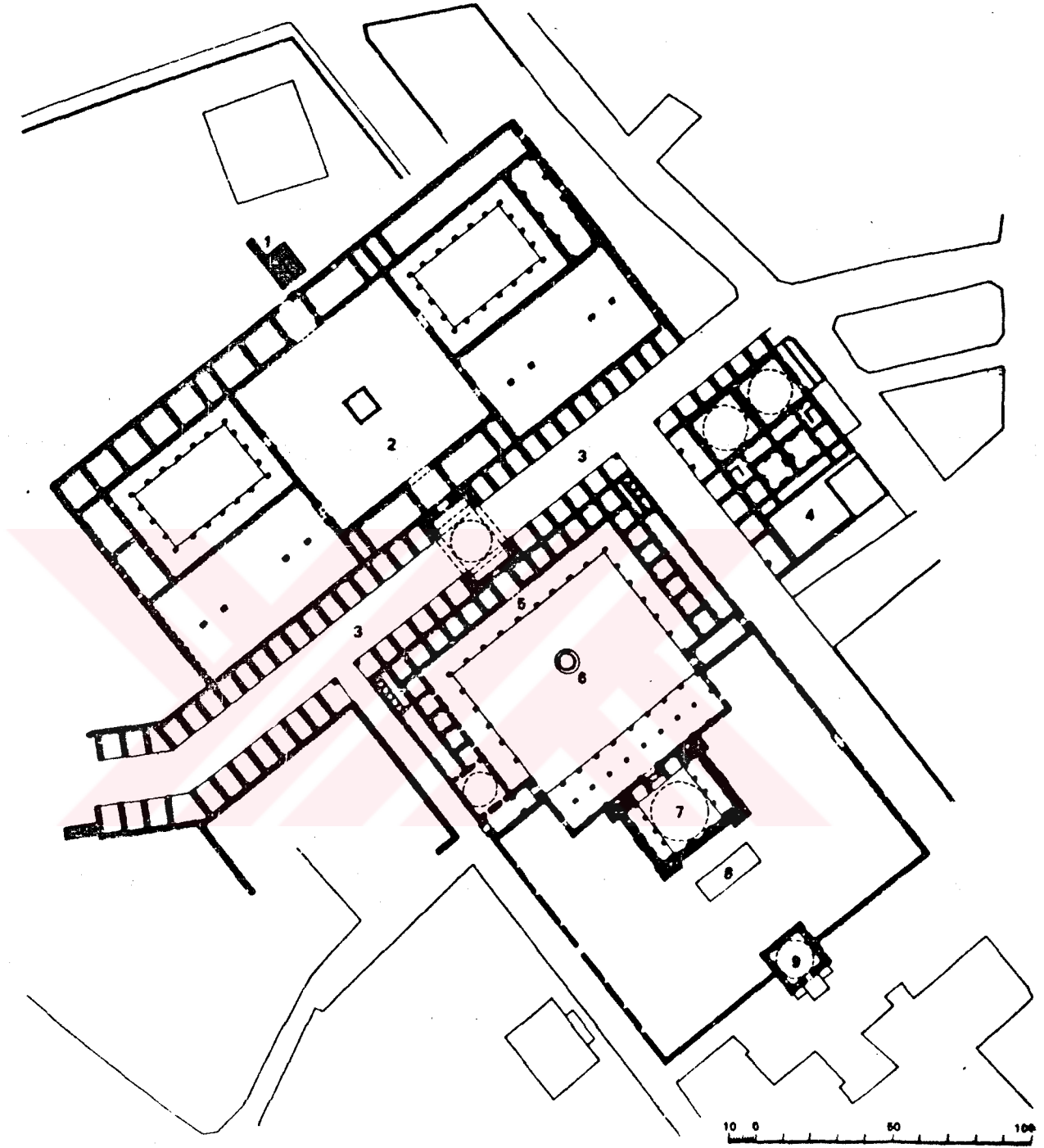
Tek hacimli, planları genellikle kare veya dikdörtgen olan tek kapılı yapılardır.

Yolcuların yatma dinlenme, ihtiyaçları için, girişin her iki kenarında yerden yüksek setler üzerinde temin edilmiştir. Orta kısım yük ve hayvanlar için ayrılmıştır. Duvarlarında ocak ve dolap nişleri bulunur. Bu tipe örnek olarak, Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Hanı, Lüleburgaz'da Sokullu Kervansarayı verilebilir (Resim 13).

2) Avlulu, açık tip kervansaraylar.

Bu tip kervansaraylarda yolcuların ikametne ayrılan bölümlerle, hayvanlara ait avlu ve diğer servis bölümleri kesin hatlarla birbirinden ayrı tutulmuştur. Yolcuların ihtiyaçları ilk planda ele alınmış ve daha özenli, konforlu olacak şekilde hizmet vermek amaçlanmıştır. Bu özellik diğer tipe göre bir yenilik teşkil etmektedir. Hanın girişi yine tek kapıdandır. Girişin sağ ve sol tarafında kalan bölümler ise yolculara hizmet veren peronel ile idareye ayrılmıştır.

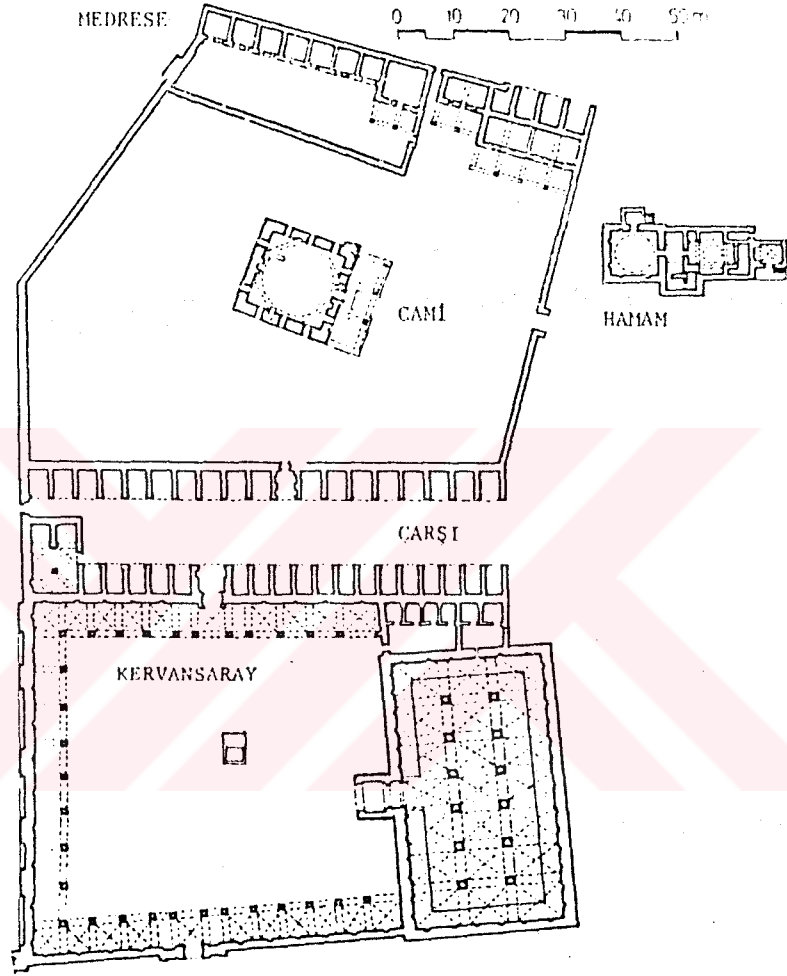
Bu tip hanlara örnek olarak Malatya kervansarayı, Kayseri-İncesu'da

Resim 13 -

118. Lüleburgaz Sokullu Külliyesi

1. kule 2. kervansaray 3. arasta 4. hamam 5. medrese 6. şadırvan 7. cami 8. havuz
9. darülcema.

Resim 14 - Kara Mustafa Paşa Külliyesi 1670.

Kara Mustafa Paşa kervansarayı verilebilir (Resim 14).

B) ŞEHİR HANLARI

Osmanlı devrinin başından itibaren ortaya çıkıp gelişmeye başlayan şehir hanları üç gruba ayrılırlar.

1) Tek avlulu, ahır kısmı esas avluya bitişik olarak ayrı bir bölüm teşkil eden hanlardır.

Bergama taş hanı (15 yy.). Diyarbakır Deliller Hanı (16-17 yy). örnek verilebilir (Resim 15).

2) İkamete ayrılan avlulu bölüm gibi ahırların da ayrı bir avluyla esas avluya bitişik olarak düzenlendiği hanlardır. Bursa Koza Hanı (15. yy). Edirne Rüstem Paşa Hanı (16. yy). bu tipe örnek teşkil eder (Resim 16).

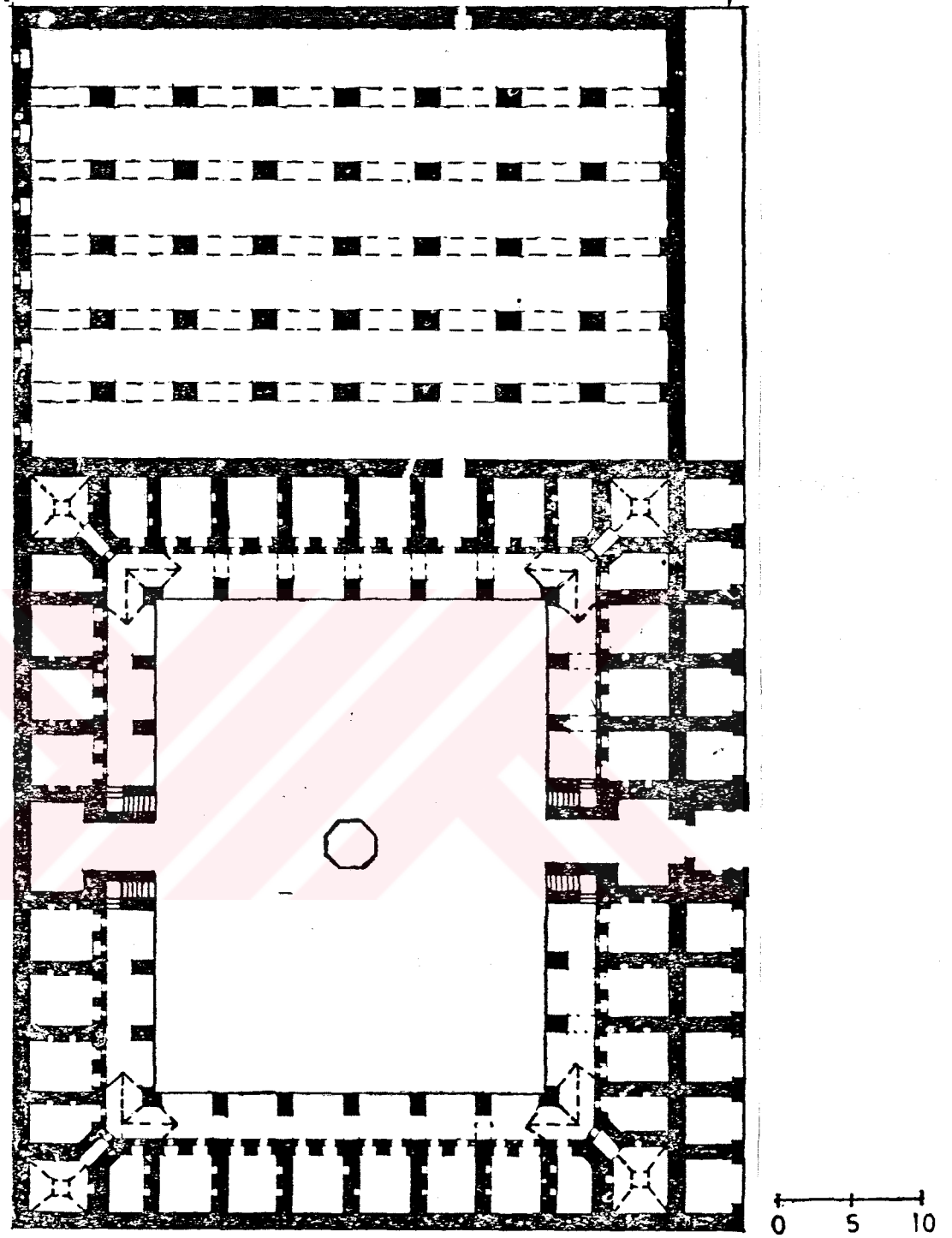
3) Ticaret Hanları: İstanbul hanlarında asıl gelişimini gösteren bu grup hanların ilk örnekleri Bursa'da ortaya çıkmıştır. En büyük özellikleri içlerinde ikamet edilmeyip tamamen ticarete yönelik hizmet vermeleridir. Genellikle iki katlı olarak inşaa edilen bu tip hanların zemin katları depo ve servis bölümlerine, üst katları ise bugünkü manada bürolara ayrılmıştır. En eski örneklerinden biris, Orhan Gazi zamanında yapılan Bursa Emir Hanı'dır (Resim 17). Bu han, 19. yy'a kadar inşaa edilecek olan hanların plan anlayışının ilk örneklerindendir. (Bkz. İstanbul Han Mimarisinin Gelişimi).

2.2. İSTANBUL HAN MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

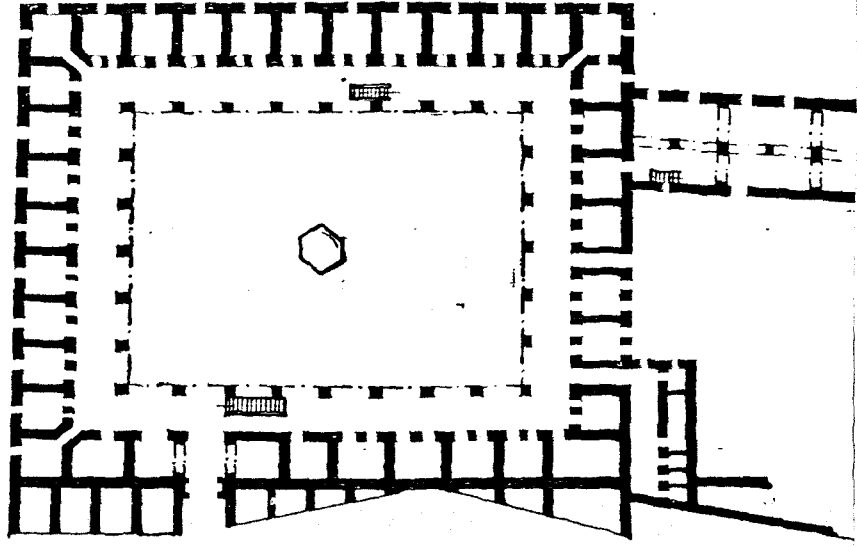
İstanbul Hanları; Osmanlıların diğer inşaa etmiş oldukları şehir hanlarına göre bazı farklılık ve yeniliklere sahiptirler.

Genelde, arsa azlığı, yer darlığı, mevcut şehir dokusuna uyma zorunluluğundan ve yeni ihtiyaçlardan dolayı, 3 katlı, birden fazla avlulu, bodrumlu, ahırsız, sadece ticarete yönelik olarak bugünkü işhanlarına dönüşmeleri, bazılarının tamamen deposuz ve ahırsız misafirhane ve bekar hanları olarak kullanılması gibi özellikler ortaya çıkmış ve bu İstanbul Hanlarına diğer Osmanlı şehir hanları içinde ayrı bir hususiyet kazandırmıştır.

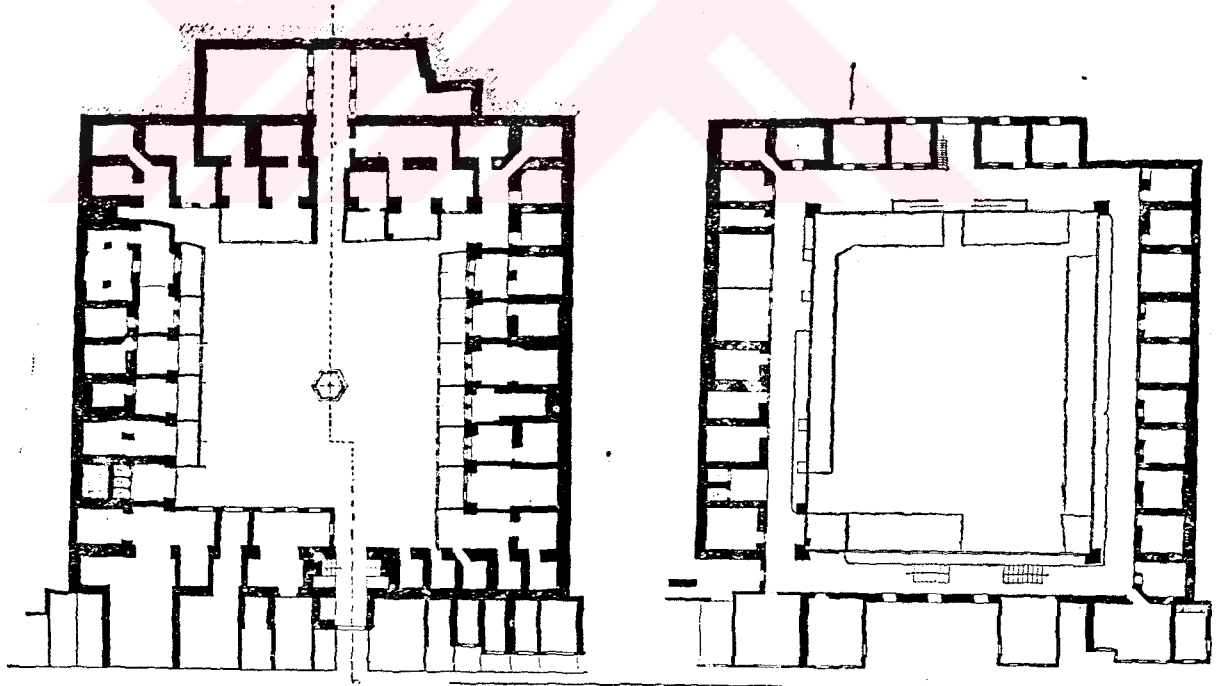
Bugün pekçoğunun esas fonksiyonlarını yitirmiş olmalarına rağmen, bir kısmı büro, bir kısmı depo olarak, yarı harap ve terkedilmiş bir vaziyette

Resim 15 - Diyarbakır Deliller Hanı (16-17.yy).

Resim 16 - Edirne Rüstem Paşa Hanı (16.yy).

Resim 17 - Bursa Emir Han (14. yy).

olan İstanbul Hanları Osmanlı-Türk şehirciliğinin korunması gerekli sivil mimari anıtları olarak hakettikleri ilgi ve bakımı beklemektedirler.

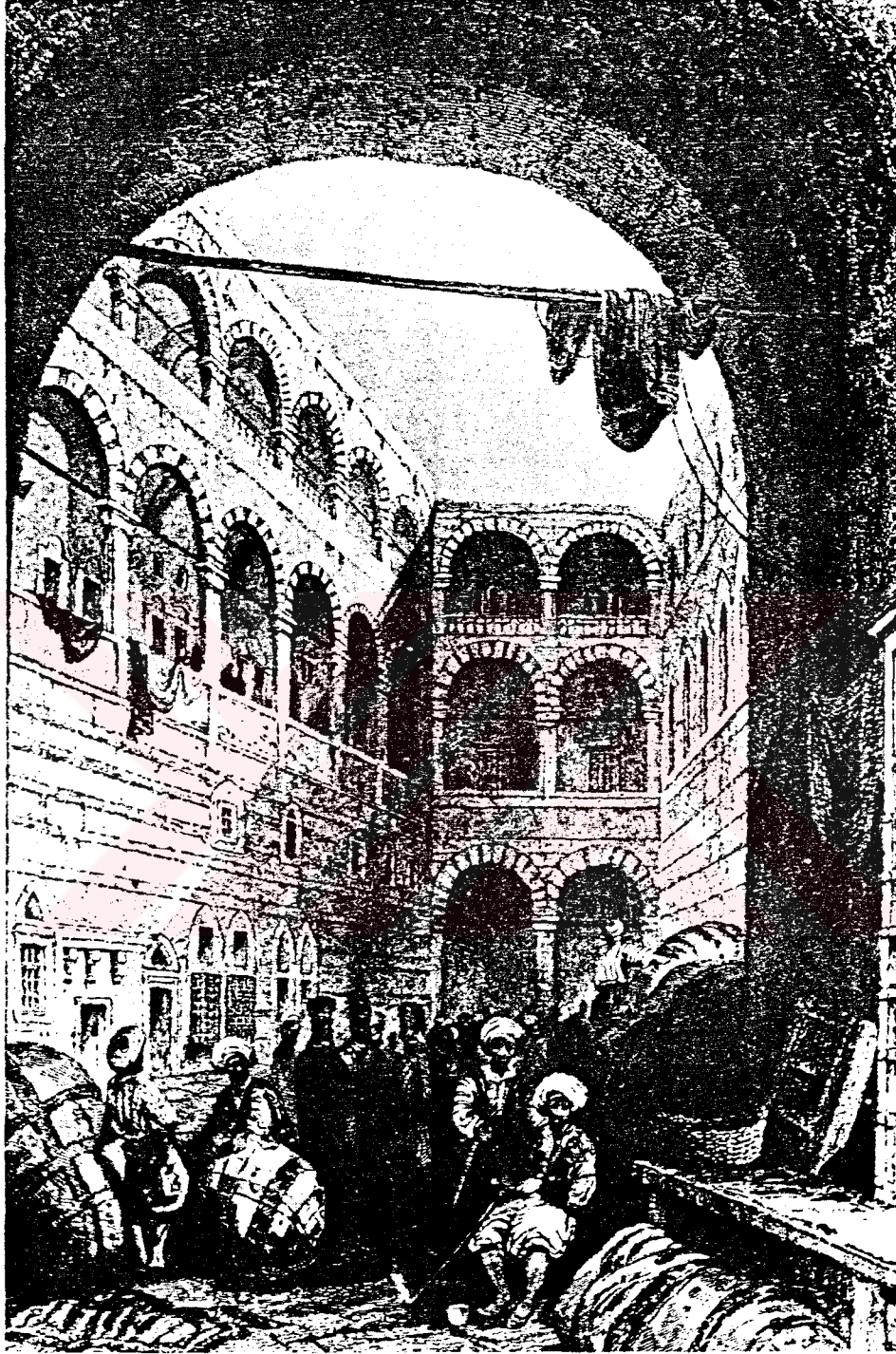
Ceyhan Güran'ın "Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi" adlı kitabında vermiş olduğu listeye göre İstanbul Hanlarının başlıcaları şunlardır:

İSTANBUL HANLARI LİSTESİ ⁴¹ (EK 3)

- 1 - Ağa Hanı
- 2 - Aktarpaşa Hanı
- 3 - Alibey Hanı
- 4 - Ali Paşa Hanı (1)
- 5 - Ali Paşa Hanı (2)
- 6 - Ali Paşa Hanı (3)
- 7 - Arpacı Hanı
- 8 - Astarıcı Hanı
- 9 - Bahçeli Hanı
- 10 - Baklalı Hanı
- 11 - Balaban Hanı
- 12 - Balkapanı Hanı
- 13 - Baltacı Münheddin Hanı
- 14 - Baltacı Hanı
- 15 - Beşiktaş Kervansarayı
- 16 - Bey Kervansarayı
- 17 - Bodrum Hanı
- 18 - Bodrun Kervansarayı
- 19 - Burmalı Hanı
- 20 - Büyük Çorapçı Hanı
- 21 - Çorabcı Hanı
- 22 - Büyük Safran Hanı
- 23 - Büyük Şişeci Hanı
- 24 - Büyük Valide Hanı
- 25 - Büyük Yeni Han
- 26 - Büyük Yolgeçen Hanı

- 27 - Camili Hanı
- 28 - Cebeci Hanı
- 29 - Çuhacı Hanı
- 30 - Çukur Hanı
- 31 - Darbhane Hanı
- 32 - Davud Paşa Hanı
- 33 - Deve Hanı
- 34 - Elçi Hanı
- 35 - Esir Pazarı Hanı
- 36 - Eski Han
- 37 - Evliya Hanı (1)
- 38 - Evliya Hanı (2)
- 39 - Göllekeş Hanı
- 40 - Hacı Abidin Hanı
- 41 - Hasan Paşa Hanı
- 42 - Haznedar Hanı
- 43 - Hoca Hayrüddin Hanı
- 44 - Hüseyin Bey Hanı
- 45 - İbrahim Paşa Hanı
- 46 - İğneci Hanı
- 47 - İmameli Hanı
- 48 - İplikci Hanı
- 49 - Kadı Kumrulu Hanı
- 50 - Kalcılar Hanı
- 51 - Kaşıkçı Hanı
- 53 - Kızıl Han
- 54 - Kilit Hanı
- 55 - Kızlar Ağası Hanı
- 56 - Kumrulu Hanı
- 57 - Kurşunlu Hanı
- 58 - Kuşakçı Hanı
- 59 - Küçük Han
- 60 - Küçük Çukur Han
- 61 - Küçük Yeni Hanı

- 62 - K rk  Hani
- 63 - Leblebici Hani
- 64 - L tfullah Hani
- 65 - Mehmet Pa a Hani
- 66 - Mercan A a Hani
- 67 - Mercan  ukur Hani
- 68 - Molla G rani Hani
- 69 - Muazzaf Mutf Hani
- 70 - Murad Pa a Hani
- 71 - Nasuhiye Hani
- 72 - Odun Kapısı Hani
- 73 - Pastırmacı Hani
- 74 - Perdah ılar Hani
- 75 - Rabia (Rubiye) Hani
- 76 - R stem Pa a Hani
- 77 Sabuncu Hani
- 78 - Saksı Hani
- 79 - Saman Viran Hani
- 80 - Sarnı lı Hani
- 81 - Sarraf Hani
- 82 -  ekerci Hani
- 83 - Sepetci Hani
- 84 - Serpu  Hani
- 85 -  eyh Davut Hani
- 86 - Silahtar Hani
- 87 - Simke hane
- 88 - Sofcu Hani
- 89 - Sorgu lu Hani
- 90 - S leymaniye Hani
- 91 - S mb ll  Hani
- 92 - Ta  Han
- 93 - Vezir Hani
- 94 - Ya cı Hani
- 95 -  sk dar Kervansarayı

Bir han içi
(W. H. Bartlett'den).

- 96 - Yağhane Hanı
- 97 - Yıldızlı Hanı
- 98 - Yelkenciler Hanı
- 99 - Yemişkapanı Hanı
- 100 - Yıldız Hanı
- 101 - Yolgeçen Hanı (2)
- 102 - Zincirli Hanı
- 103 - Halilağa Hanı
- 104 - Bozkurt Han

2.2.1. 15. YY. İSTANBUL HANLARI

Bu devirden günümüze kalmış olan sadece Bursa Fidan Han ile İstanbul'daki Kürkçü Han'dır (Resim 18)⁴²

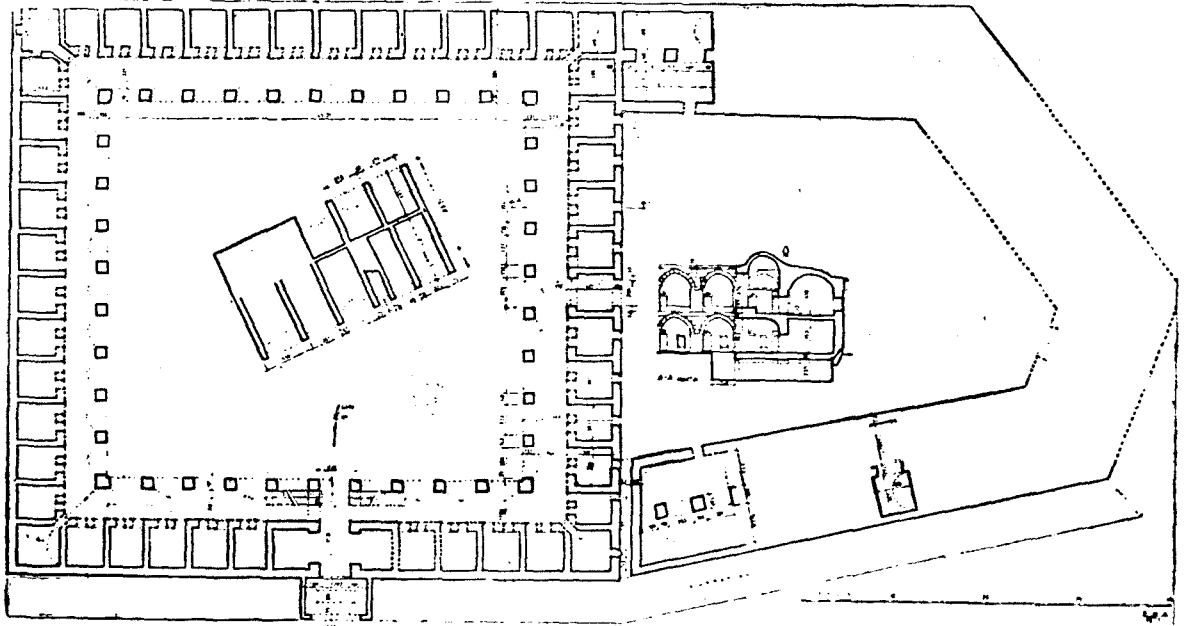
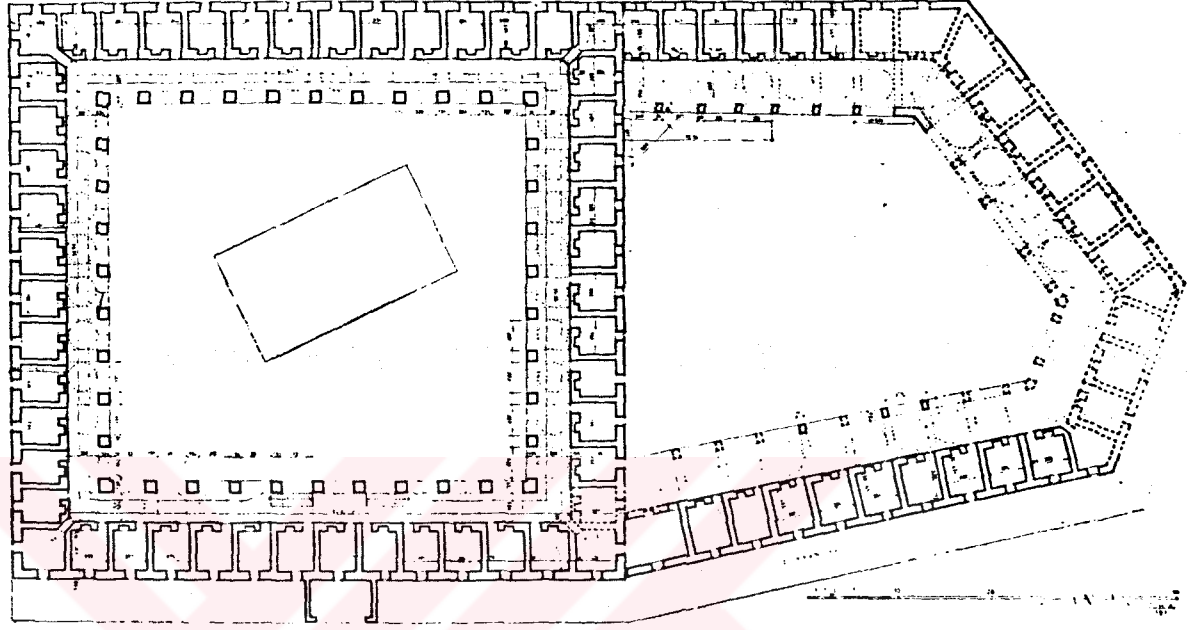
Tipik İstanbul hanlarının ilk örneklerinden olması sebebiyle Kürkçü Han'ın İstanbul hanları içinde ayrı bir yeri vardır. Genel olarak İstanbul Hanları, Bursa Hanlarının bir devamı olarak gelişmiştir. Tipik olarak yapı iki katlıdır. Alt kat servis ve depolara, üst kat ikamete ayrılmıştır. Avlu her iki kattada revaklarla çevrilmiştir. Bunlara ilave olarak İstanbul hanlarında ikinci avlu ortaya çıkar. Avludaki mutlak dikdörtgen form yerini şehrin sıkışık arsa durumundan dolayı yamuk ve gayri muntazam form alır. Bazı hanlarda ahırların bodrum katlara konulduğu görülür. Selçuklu kervansaraylarında her zaman mevcut olan Osmanlı Hanlarında ise kaybolan mescid, İstanbul Hanlarında Fatih devrinden itibaren yeniden görülür.

Sonuç olarak;

15. yy. İstanbul Hanlarında,

- İkinci avlunun ortaya çıkışı,
- Planlarda düzgün formların aranmaması,
- Ahırlar için bodrum yapılması,
- Avluda mescid yapılması gibi özellikler ortaya çıkar.

Mimaride sadelik hakimdir. İnşaat tekniği, taşıyıcı ve örtü sistemi, Bursa Hanlarının bir devamı olarak görülür.⁴³

Resim 18 - İstanbul K rk  Han (15. yy)

2.2.2. 16. YY. İSTANBUL HANLARI

16. yüzyıla girildiğinde hanların mimari ve inşai özelliklerinde bir değişiklik görülmez. Bu yüzyıla tarihlendirilen hanlardan Süleymaniye Hanı, Rüstem Paşa Hanı ve Küçük Çukur Han, külliyelerin bünyesinde inşaa edilmiş olan hanlardır. Bunların dışında Leblebici, Büyük Çorapçı, Burmalı, Bal-kapı ve Kurşunlu Hanları da bu yüzyıl tarihlendirilen hanlardandır.

Cephedeki taş ve tuğla uygulamaları bir değişiklik göstermez.

Planlar düzgün diktörtgen formludur. Yapılara genelde sadelik hakimdir.

İki katlı avlulu ve revaklı olan bu yüzyıl hanlarının da zemin katı depolara, üst katı ise ikamete ayrılmıştır.

16. yüzyılın ikinci yarısında Halep Kadısı Zekeriya Efendi'nin sayımına göre İstanbul'da 485 cami ve 417 kervansaray mevcuttur.

Mimar Sinan'ın Hassa Mimarlar Ocağı'nın başında bulunduğu 16. yy. (1538-1588), Osmanlı Mimarlığının yapım etkinliğinin en yoğun dönemidir. (Bkz. Ek 1). Çağın politik ve ekonomik potansiyelinin sağladığı güçle ivme kazanan yapı etkinlikleri bir yandan tasarımların üstün düzeyi amaca uygunlukları, diğer yandan işgücünün ve malzeme kaynaklarının iyi örgütlenmesiyle desteklenecek başarıya ulaşmıştır.

2.2.3. 17.YY. İSTANBUL HANLARI

Bu yüzyılın günümüze eski karakterini muhafaza ederek intikal etmiş en önemli örnekleri, Kösem Sultan'ın yaptırdığı Büyük Valide Hanı, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın inşaa ettirdiği Vezirhanı, Şeker Han, Yelkenciler Hanı ve Kızıl Handır.

18. yüzyıl hanlarına etileri bakımından ve getirdikleri yenilikler açısından 17. yy. hanları hakkında daha detaylı bir bilgi edinebilmek için bu yüzyıl hanlarını incelemekte fayda vardır.

BÜYÜK VALİDE HANI

Büyük Valide Hanı mekan ve plan anlayışı yönünden bünyesinde

birçok özellikleri ve yenilikleri toplayan bir eserdir.

Çakmakçılar yokuşunda, Tarakçılar sokağı karşısında bulunan yapı kitablesizdir (Resim 19).

Daha önce yerinde Cerrah Mehmet Paşa'nın arayı bulunuyorken 1651 yılında Kösem Mahpeyker Sultan tarafından yaptırılmıştır.⁴⁴Buradan ticaret bölgesinin nasıl genişlediğini ve ihtiyaç hasıl olduğunda saray da olsa han inşaaı için yapıların yıktırılabilirdiği anlaşılmaktadır. Eserin yapılışı ve yerleşme bakımından organik bir tarzda ele alınışı önemli bir husustur.

Üçüncü avlunun mevcudiyeti, şehircilik anlayışı ve hanların tekamülü bakımından önemli bir aşamadır. (Resim 20).

Ahırlar bölümünün üçüncü avlusunun bodrumuna alınarak diğer ikamet ve depolama birimlerinden kesin olarak ayrılması Türk Han Mimarisinde ilk defa görülen bir özelliktir.⁴⁵

VEZİR HAN

17. yy'da İstanbul ticaret bölgesinde inşaa edilen bir diğer önemli yapı da Vezir Han'dır.

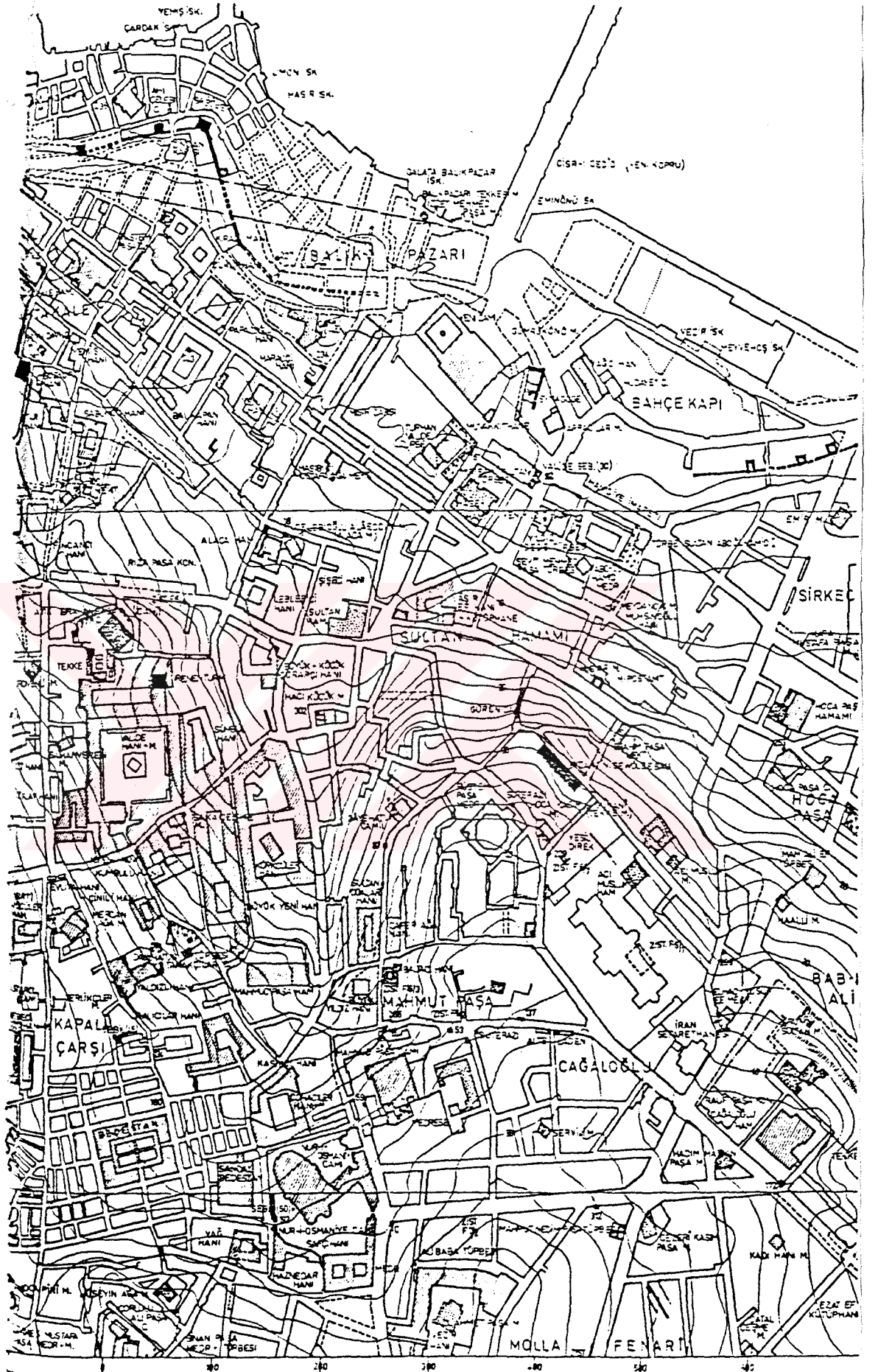
Vezir Hanı İstanbul hanlarının yoğunlaştığı bölge içinde, Çemberlitaş'ta, Gazi Sinan Paşa, Türbedar ve Valide Mektebi sokaklarının sınırlandırdığı ada üzerinde yer alır (Resim 19).

Eser, yapı tekniği bakımından İstanbul Hanlarının genel karakterlerini devam ettirir. Yol ve arsaya uyma sebebiyle muntazam bir plana sahip değildir. (Resim 21). İki avlulu bir plan şemasına sahip olan han Büyük Valide Han'la beraber organik plan, şemasına uygunluk göstermektedir. Yine bu yüzyılda görülen ahırsız hanların ilk örneklerinden biri Vezir Han'dır.

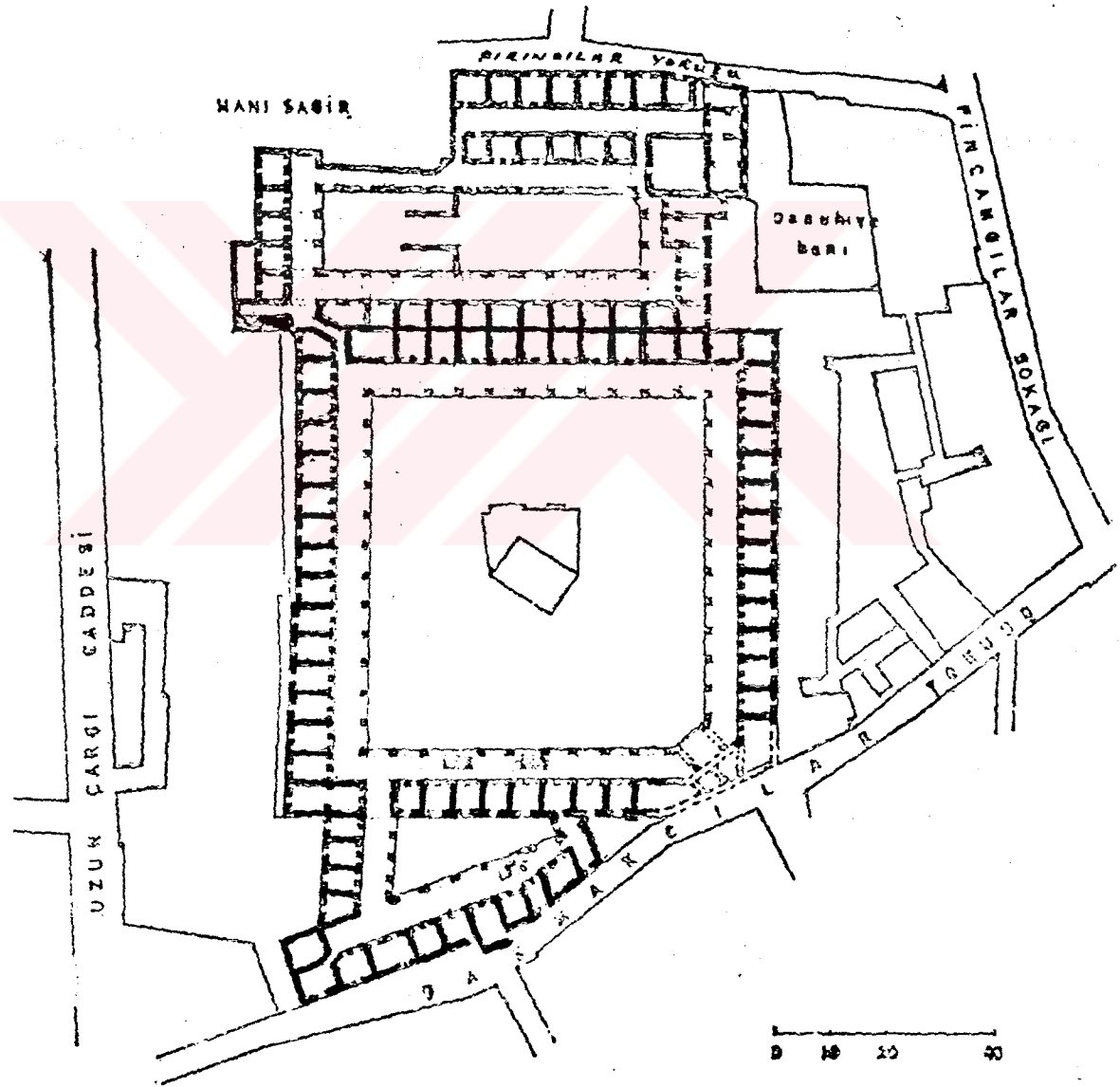
Sonuç olarak 17. yy. İstanbul Hanlarında görülen başlıca özellikler ve yenilikler şunlardır:

- Plan tanziminde organik bir düzenin görülmeye başlaması,
- Ahırların ilk kez üçüncü avlunun bodrumuna alınması,
- İlk ahırsız hanların bu yüzyılda görülmesi
- Bu yüzyıl içinde hanların artık şehirde ikamete mecbur, evsiz

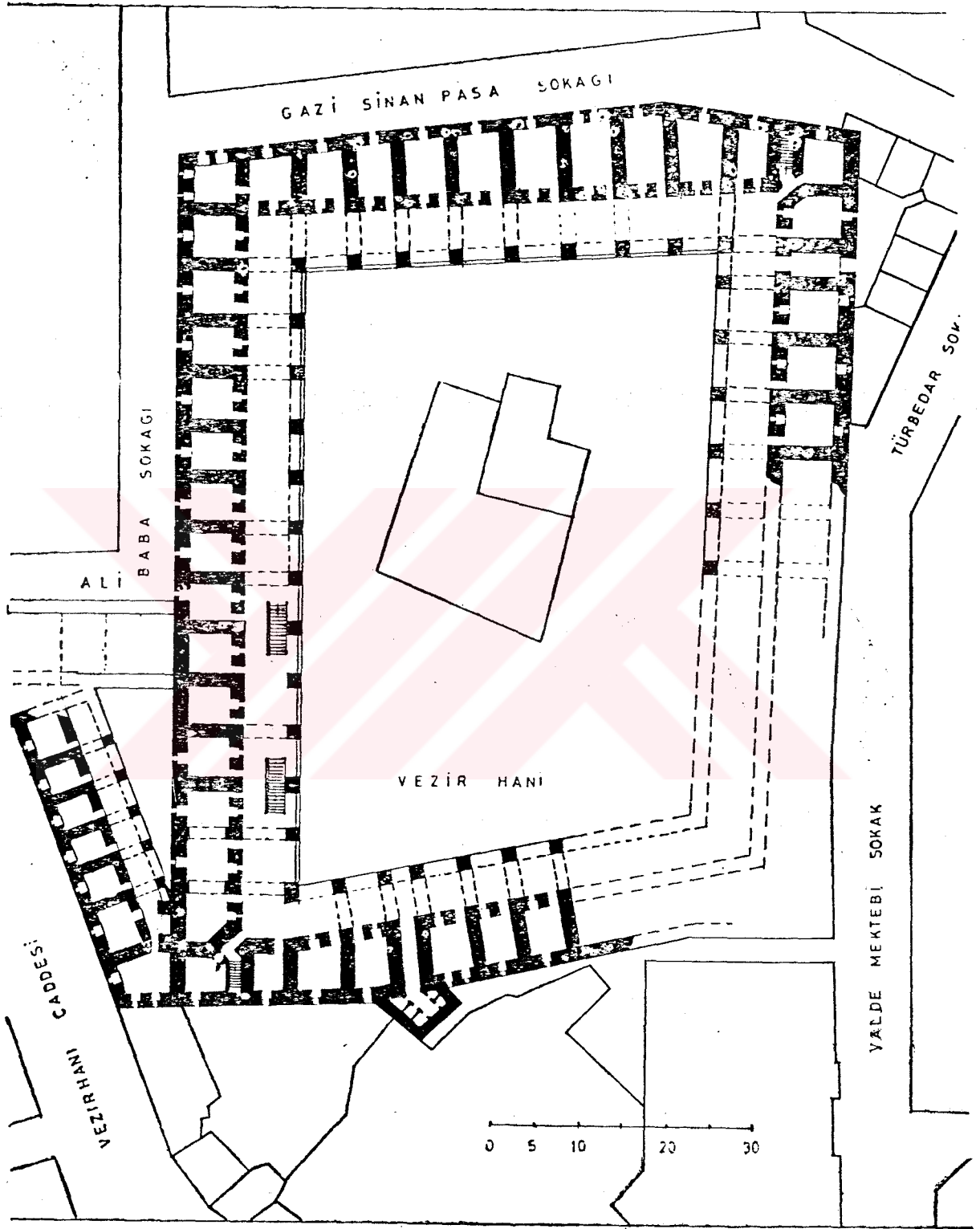
çalışan bir topluma hizmet verecek şekilde de düşünülüp inşaa olunduğu görülmektedir.

Resim 19 - İstanbul Kapalı Çarşı ve Diğer Önemli Yapılar (Lexikon).

Resim 20 - Büyük Valide Han 1651.

Resim 21 - Vezir Hanı (17. yy).

2.2.4. 18. YY. İSTANBUL HANLARI

18. yy'da artan ticaret kapasitesi, şehrin ticaret merkezi olan Bayezid, Kapalıçarşı, Mercan bölgelerindeki han sayısının hızla artmasını da beraberinde getirmiştir.

Yapı teknolojisinde bir değişiklik olmamış eski dönemlerin devamı şeklinde gelişmiştir. 18. yy'da yapılan hanlarda iki ayrı kullanım biçimi görülür. Birincisi depolu ve ardiyeli ticaret hanları, ikincisi yolcu hanlarıdır.⁴⁶ Ancak yine de geleneksel plan şeması değişmemiştir. Yoğun yapılaşma ve arsa azlığından dolayı bazı hanların dış cepheleri, Ağa Han, Kalcılar Hanı, İmameli Han, Sarraf Han gibi hanlarda olduğu gibi sadece giriş kapısından ibarettir. Bunun yanında Çuhacı Han, Hasan Paşa Hanı gibi bazı hanlar ise yaklaşık yapı odası ölçeğinde inşaa edilmişlerdir. (Resim 22 a,b)

Parsel konturuna uymadan dolayı meydana gelen zemin katlardaki eğrilikler üst katlarda çıkmalarla düzeltilerek düzgün dikdörtgen veya kare mekanlar elde edilmiştir. (Resim 23).

Bu yüzyıl hanlarının temel yapı malzemesi yine taş ve tuğladır.

Cephe mimarisinde önemli bir süsleme endişesi yoktur. Cepheye hareket veren taş konsollarla giriş kapılarıdır. Özellikle kapının üstünde çoğunlukla iki, üç basamaklı taş konsollarla yapılan çıkmalar cepheye bir hareket getirir. (Resim 24).

Plan tertibi bakımından 17. yy'da görülmeye başlayan organik plan tarzı en tipik şeklini 18. yy'da Taş Han'da gösterir.

Ayrıca Büyük Yeni Han, 17. yy'da görülmeye başlayan ahırsız hanların 18. y'da da devam eden bir örneğidir.

Sadece misafirhane olan hanlar da bu yüzyılda ortaya çıkar. Hasan Paşa Hanı ilk misafirhane örneklerindendir. Zemin kat da ikamete tahsis edilmiştir. Hanın her iki katının da ikamete tahsis edilmesi, deposuz ve ahırsız oluşu bu yüzyılın özelliklerindendir.

Dönemin karakteristik hanları olan bu yapılar aşağıda mimari ve yapısal özellikleriyle daha ayrıntılı olarak incelenmişlerdir.

Dönemin karakteristik hanları olan bu yapılar aşağıda mimari ve yapısal özellikleriyle daha ayrıntılı olarak incelenmişlerdir.

Resim 22 a.

1960'lı yıllarda çekilmiş bir hava fotoğrafında Eminönü.

Resim 22 - İstanbul Merkez Çarşısının Önemli Yapıları.

BÜYÜK YENİ HAN

İstanbul hanlarının yoğun olarak toplandığı bir alanda, Çakmakçılar yokuşuyla Çarkçılar ve Sandalyeciler sokakları arasındadır. Kitabesiz olan eser kayıtlara göre 1764 yılında Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılmıştır.

Büyük Yeni Han'da geleneksel inşaat tekniğine malzeme geçmiş dönemlere uygun olarak görülür.

Arsa durumundan kaynaklanan sebeplerle plan uzun bir dikdörtgen şeklindedir (Resim 25). 3 katlı ve iki avlulu olan hanın üst katta plan çarpıklık ve kırıklıkları düzenleyen taş konsollar eserin cephesinde zengin bir görüntü hasıl etmiştir (Resim 23). Yuvarlak bir taş kemerden ibaret olan girişi gayet sadedir.

ÇUHACI HAN

İstanbul Hanlarının yoğun olarak bulunduğu bölgede Nuruosmaniye Camii yanında ve Mahmutpaşa Yokuşu, Kılıçlar ile Çuhacı Hanı sokakları arasındaki adada inşa edilmiştir.

Vakıf kayıtlarından anlaşıldığına göre Lale Devrinde Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış bir 18 yy. eseridir.

İnşaat tekniği ve kullanılan malzeme geleneksel han yapılarının bir devamı olarak değişiklik göstermez.

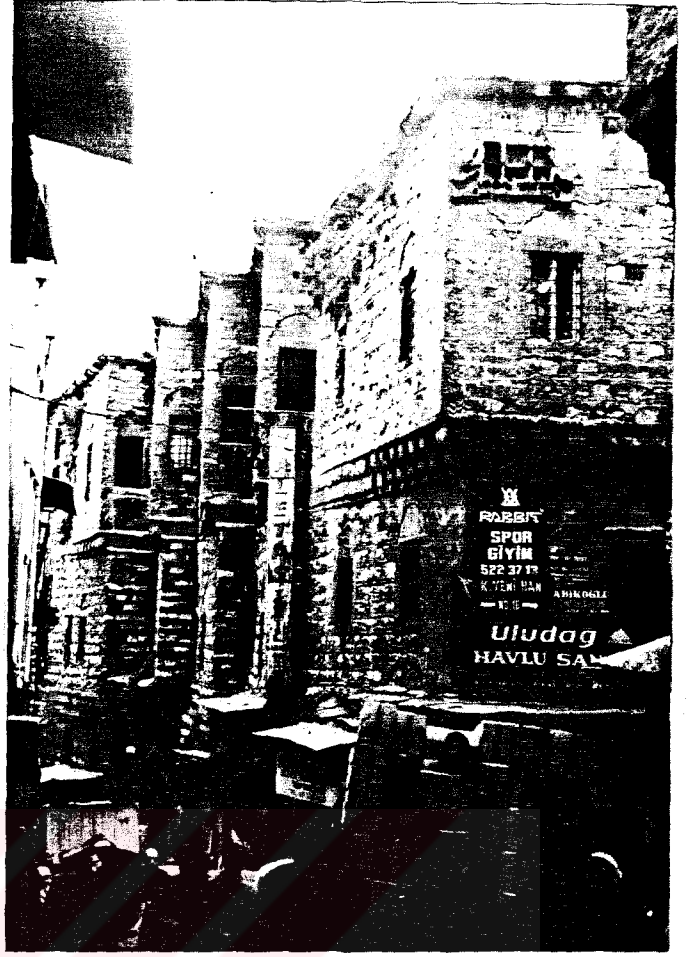
Çuhacı Hanı da şehrin yol ve arsa durumuna uymak zorunda kaldığından düzgün bir dış forma sahip olmamala beraber 21x 28,5 m'lik düzgün dikdörtgen bir avluya sahiptir (Resim 26). İki katlı olan yapının her iki katı da ikamete ayrılmış depolar bodrumda teşkil edilmiştir.

Cephe geleneksel İstanbul hanları görüntüsünde olup taş vetuğlardan almalı duvar örgülüdür. Sade ve yuvarlak kemeri giriş kapısının üzerinde yer alan taş konsollu çıkma cepheye zengin bir görüntü vermektedir (Resim 24). Avluda İğneci Hasan Ağa tarafından yaptırılmış olan mescid yapılan tamir ve ilavelerle özgünlüğünü yitirmiştir.

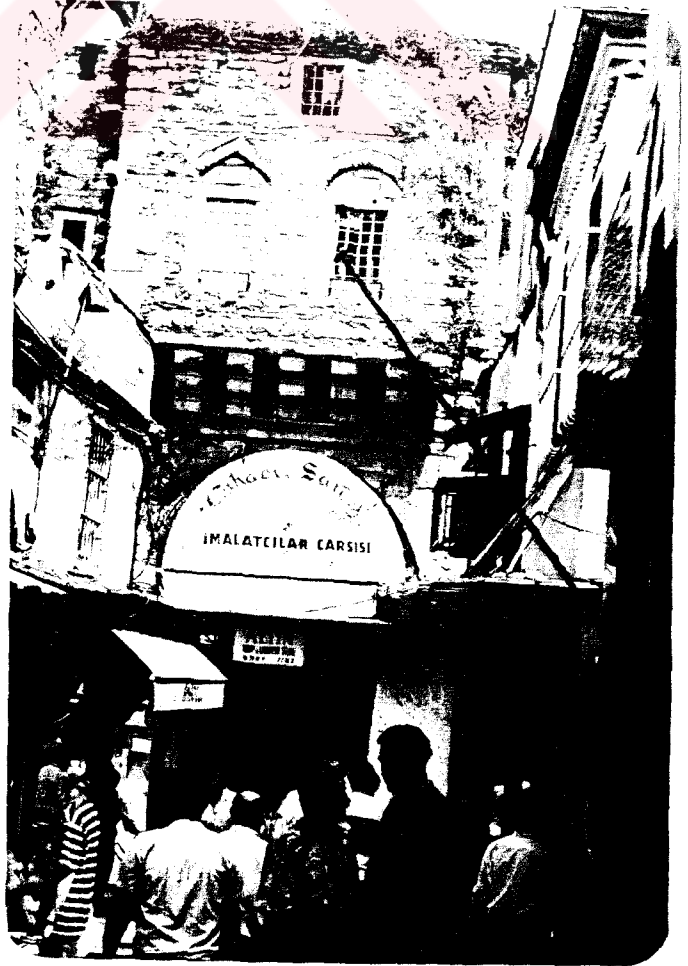
HASAN PAŞA HANI

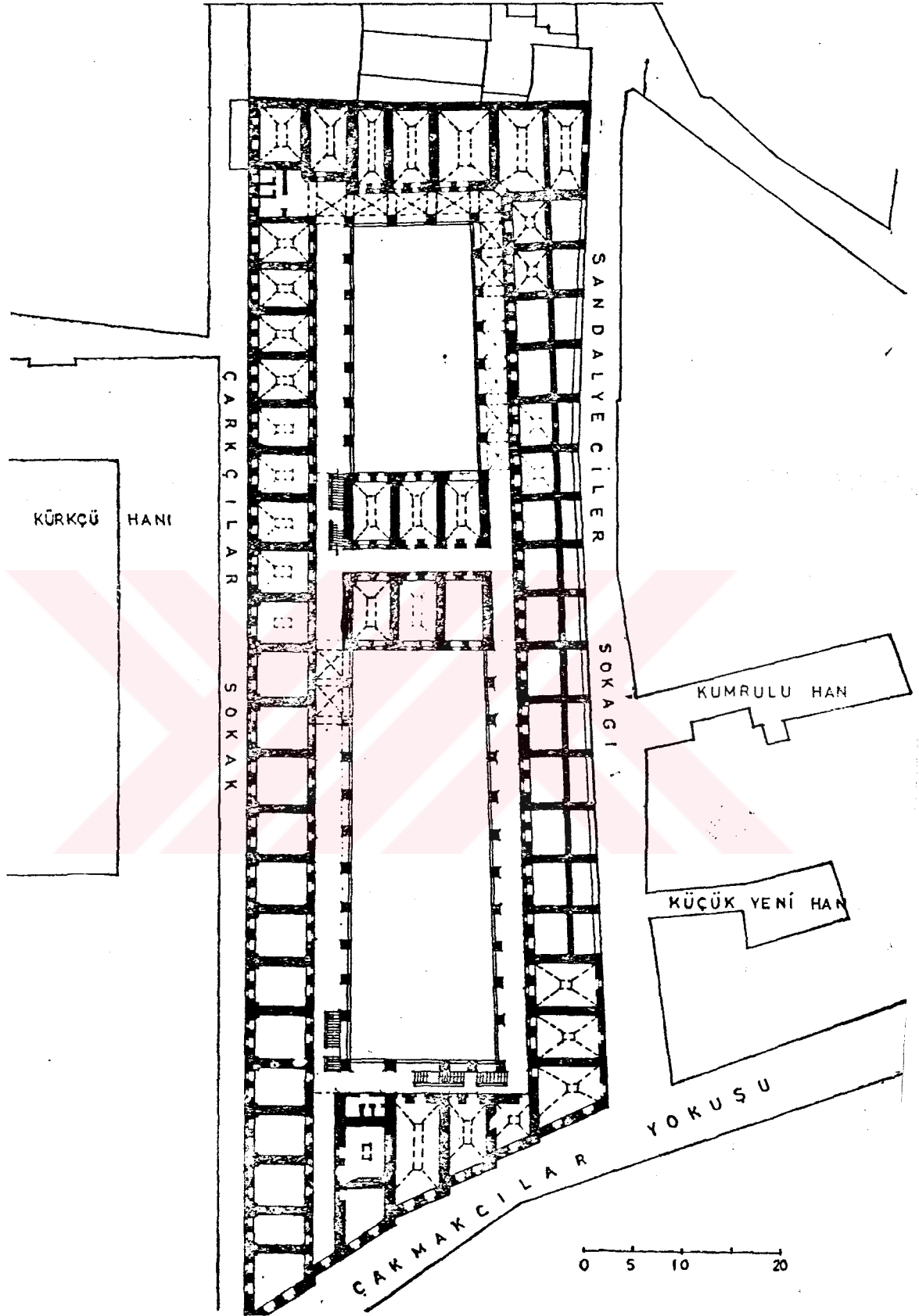
İstanbul hanlar bölgesinin biraz dışında Beyazıd-Aksaray güzergahında yer alan yapı kitabesizdir. Eski Eserleri Koruma Derneği ve Vakıfların kayıtlarına göre eser 1740 yılında Seyyid Hasan Paşa tarafından

Resim 23 - Büyük Yeni Han 1764.

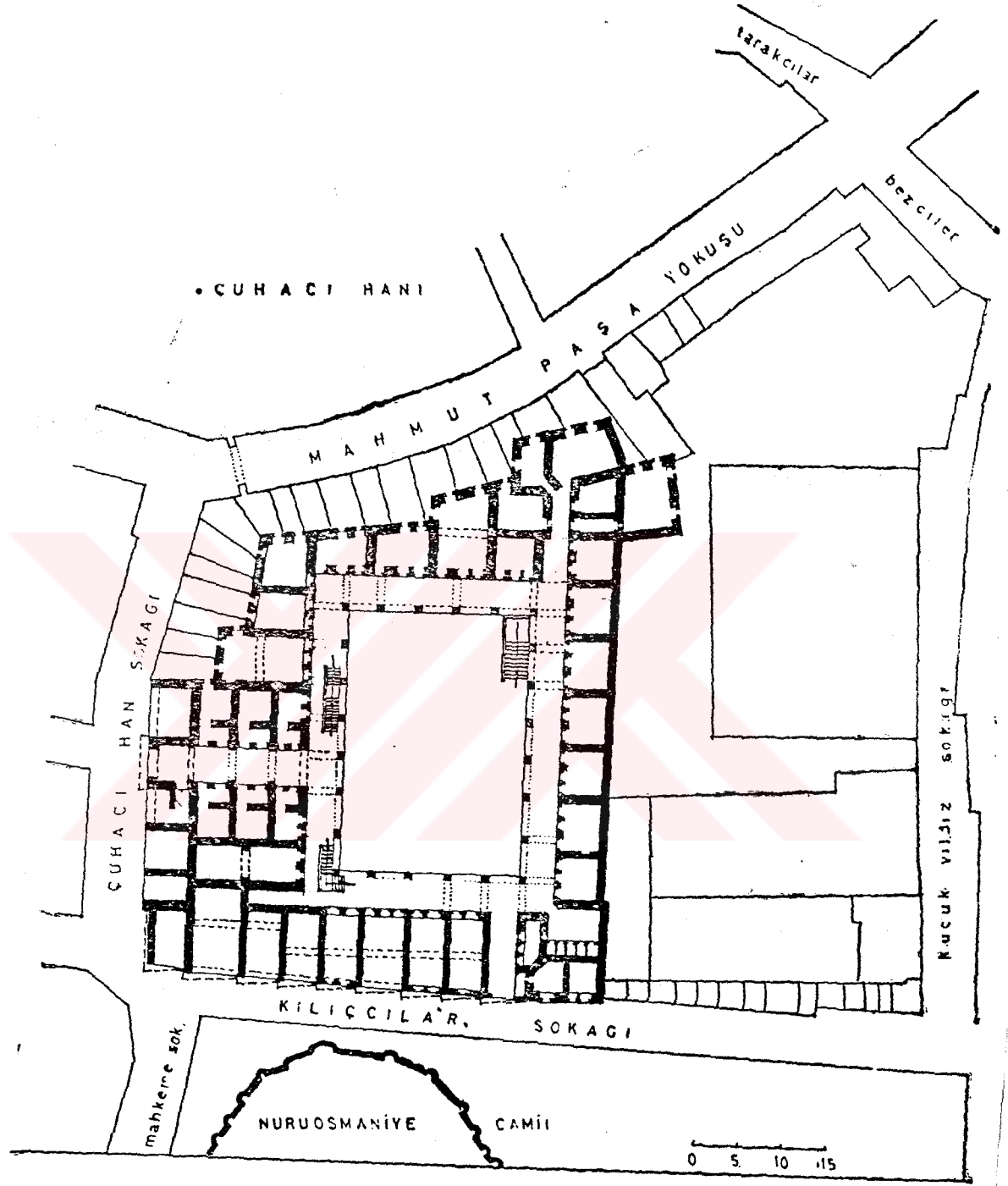

Resim 24 - Çuhacı Han (18. yy).

Resim 25 - Büyük Yeni Han Planı.

Resim 26 - Çuhacı Han Planı

mimar Mustafa Çelebi'ye yaptırılmıştır?

Dönemin diğer hanlarında olduğu gibi Hasan Paşa Hanı'nda da geleneksel inşaat tekniği ve malzeme kullanımı aynı şekilde devam etmiştir. Girişin her iki yanında yer alan çeşmeleri İstanbul hanlarında ilk defa görülen özelliklerden biriydi (Resim 27).

Plan yine arsanın şekline bağlı olarak düzgün bir forma sahip değildir. Ancak 16,5 x 23,5 m'lik avluyu Çuhacı Han'da olduğu gibi düzgün bir dikdörtgen olarak teşkil edilmiştir (Resim 28).

1894 depreminde harap olmasına rağmen bütün heybetiyle ayakta olan yapı 1957 yılında ordu caddesinin açılması sırasında tamamen tahrip edildi. İki katlı bir misafir hanı olarak inşaa ettirilen hanın ahır ve deposu yoktur.⁴⁷

Bugün büyük bir bölümü yıkık olan eserin az bir bölümü ayakta. Yakup Ağa ve Haznedar sokakları tarafında plan düzeltmeleri sebebiyle ortaya çıkan taşkonsolların izleri hala görülebilmektedir (Resim 29).

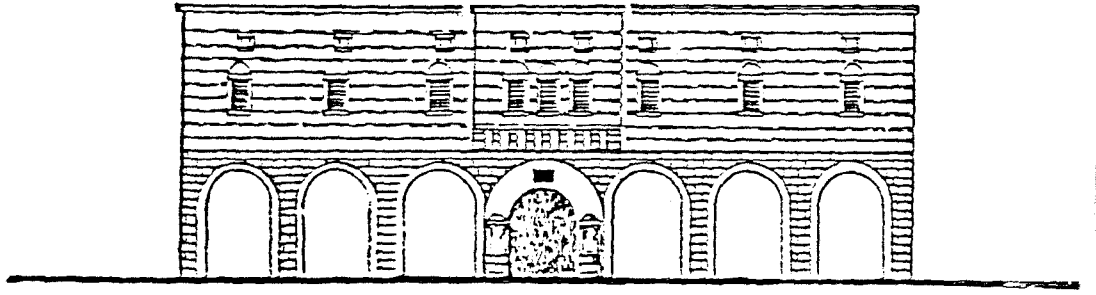
SİMKEŞHANE

Bugünkü Ordu Caddesi üzerinde Darphane ve Kalaycı sokakları üzerinde yer alan Eser III. Ahmed zamanında Validesi Emetullah Gülnüş Sultan tarafından vakfedilmiş, 1707'de de üst kısmı değişerek tamir görmüş, bir sebil ve mescid ilave edilmiştir. (Resim 30). Böylece eser bir 18. yy. yapısı görünüşünü almıştır.

Geleneksel hanların inşaat tekniği ve malzeme özelliklerinin devam ettiği yapıda plan yola uyma sebebiyle muntazam değildir (Resim 31). Buna karşılık üç katlı ve iki avlulu olan yapının üst katlar zemin kata bağlı olarak yola uyduğundan diğer hanlardaki gibi çıkmalar görülmez. Giriş kapısı simetriyi bozarak sola kaydırılmıştır. Yuvarlak taş kemerli giriş kapısının üzerinde taş konsollu bir çıkması vardı. Ayrıca binanın iki yanında dükkanlar yer alıyordu. (Resim 32).

Eser ilk olarak 15. yy.'da başka bir maksatla inşaa edilmiş 18. yy.'da da büyük oranda yenilenmiş olduğundan avlusu İstanbul hanları gibi revaklı değildir. Odalar koridorların iki yanında düzenlenmiştir.

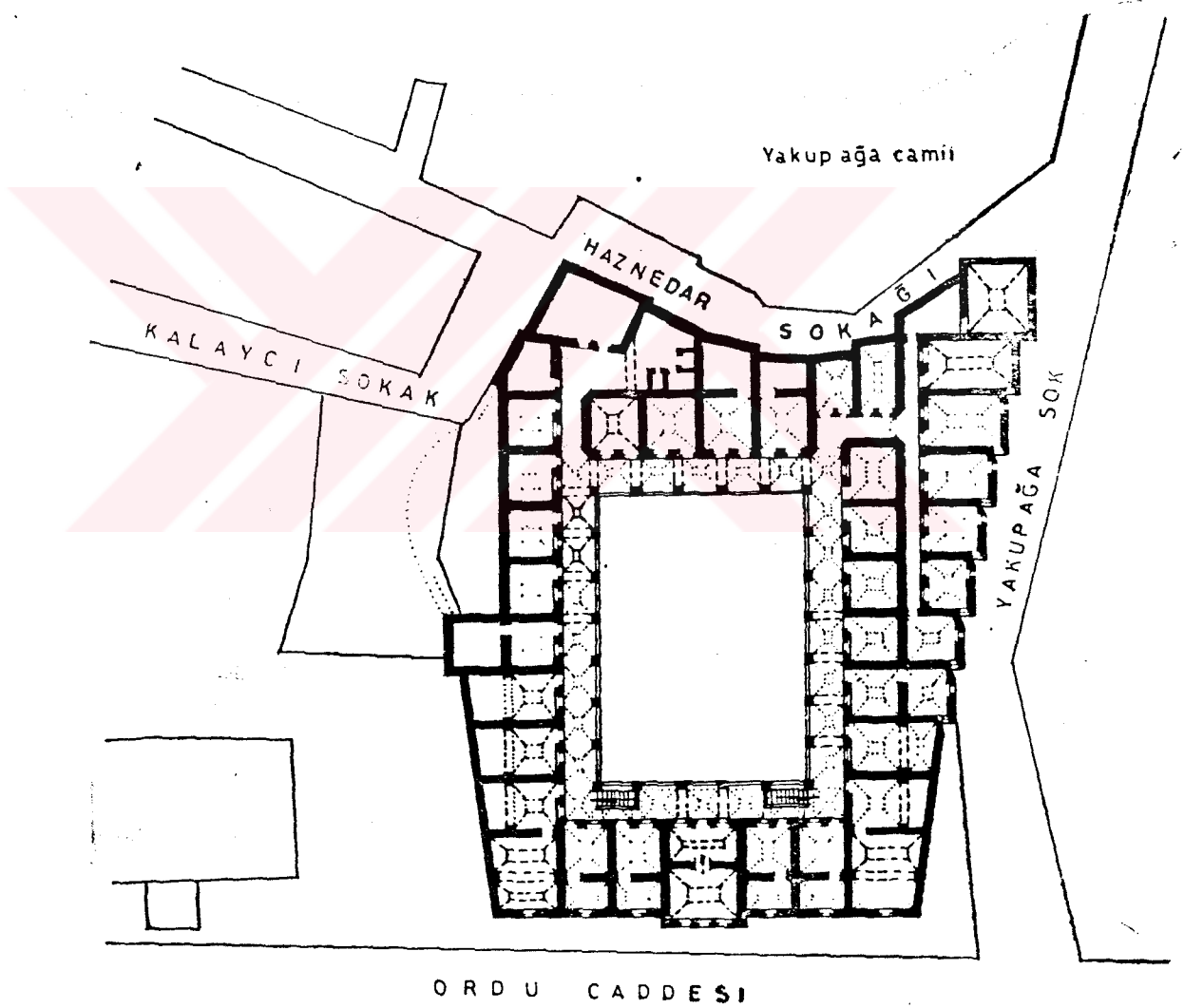
Ordu caddesinin genişletilmesi sırasında 1957 yılında yıtrılmış olan Türk mimarisinin bu nadir endüstri yapılarından geriye kalan da Darphane

HASAN PAŞA HANI

Resim 27 - Hasan Paşa Hanı Cephe Restitüsü

RESTİTÜSİYON

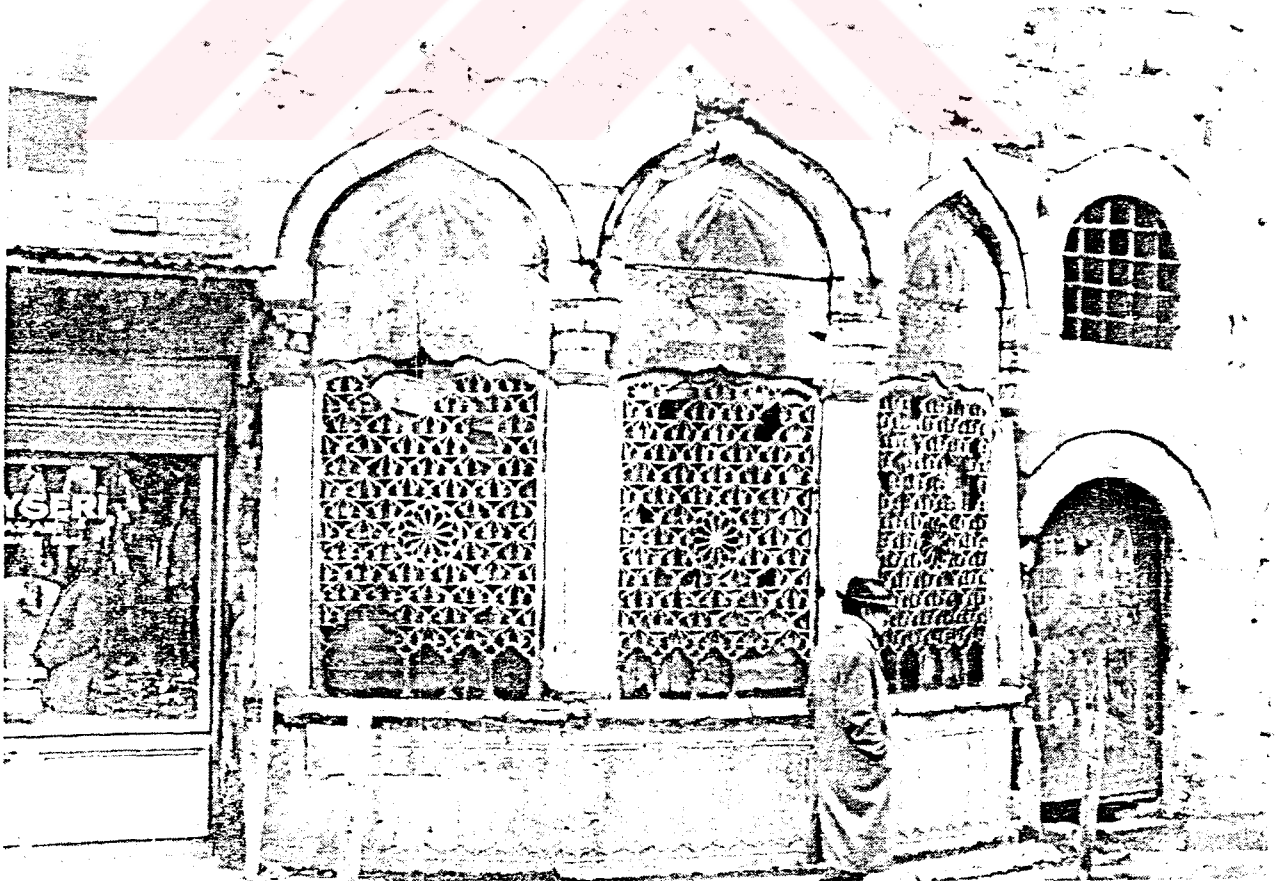

Resim 28 - Hasan Paşa Hanı Planı.

0 5 10 20

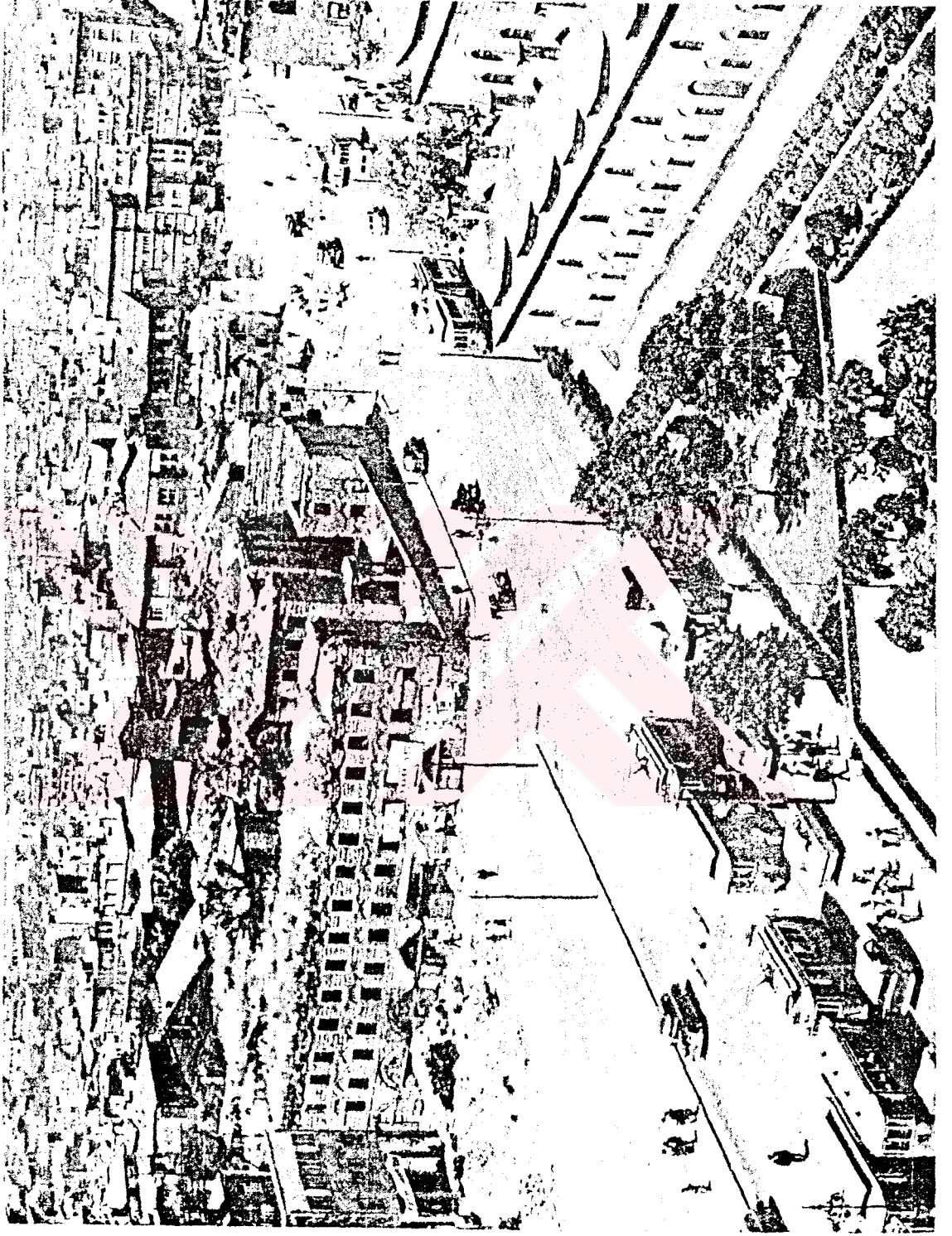
Resim 29 - Hasan Paşa Hanı

Resim 30 - Sebilin Yıkılmadan Önceki Hali (1957).

Resim 31 - Simkeşhanenin Planı

Resim 32 - Simkeşhane'nin Yol Geçitken Sonrakı Hali (1958).

ve Kalaycı Sokak cephelerinden oluşan "L" şeklindeki bloğudur. (Resim 32).

Han mimarimize yeni bir plan getirmiş karakteristik bir yapı olan Simkehan'e'nin avlusunda birbiri üstünde iki mescidi ile köşesinde bir okulu ve demir işçiliğinin bir harikası sayılan şebekeleriyle bir sebili bulunmaktaydı⁴⁸ (Resim 30). Yapı bugün İl Halk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir.

TAŞHAN

İstanbul hanlar bölgesinin biraz dışında Laleli'de Laleli Camii'nin yanındadır. 1763 yılında Sultan III. Mustafa tarafından ulufelerini almaya gelen Sihipilerin barındırılması maksadıyla yaptırılmıştır. Bu yüzden Sipahiler Hanı da denilir.

Geleneksel inşaat tekniği ve malzemesinde bir değişiklik görülmezse de giriş cephenin almalıık duvar örgüsüne yer verilmeden tamamen taş kaplama olması bir yeniliktir. Diğer cepheleri yine geleneksel şekilde almalıık örgülüdür (Resim 3334). İki katlı olan eser, İstanbul'un üç avlulu iki hanından biridir. Esas avlu 27x14 m'lik ebadiyla düzgün bir diktörtgen teşkil eder. Buna karşılık diğer hacim ve bölümler İstanbul hanlarında görülmemiş tarzda organik bir plan gelişimi gösterirler (Resim 35). Esas avluda yer alan bodrum ahırlara ayrılmıştır. Zemin katta servis ve dopalama birimleri yer alır. Üst kat ise ikamete ayrılmıştır.

Sonuç olarak 18. yy'ın İstanbul Hanlarının gelişimi bakımından önemli sonuçları şunlardır;

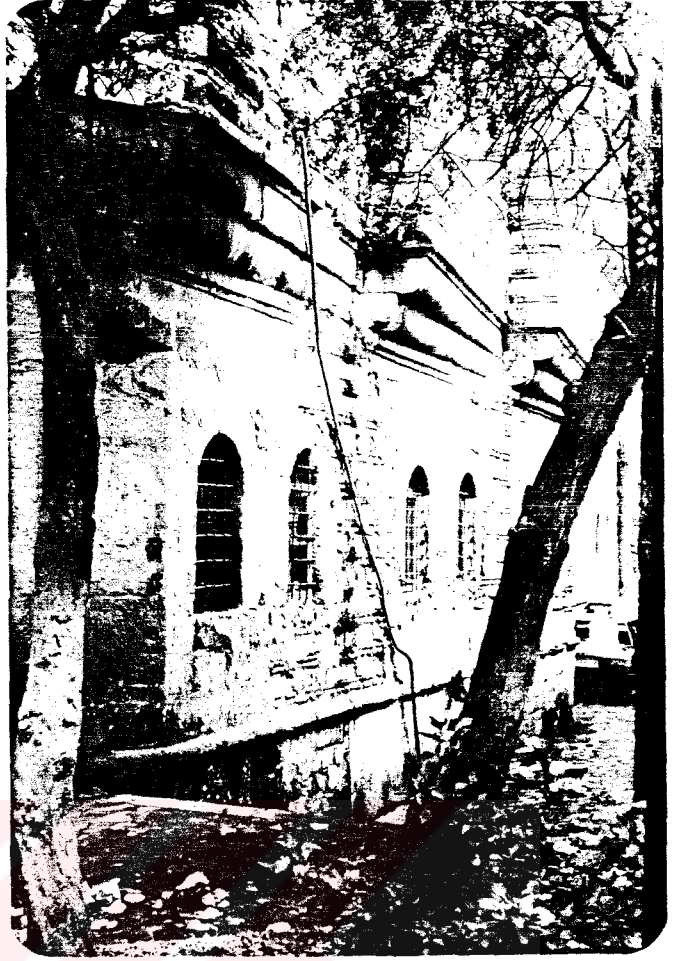
- Organik planın uygulanması,
- Üç katlı hanların inşaaası,
- Misafirhane hanlarının ortaya çıkışı
- Plan eğriliklerinin çıkmalarla düzeltilmesi.

Bu yüzyılda İstanbul'da aynı yenilikleri göstermeyen klasik tarzda hanlar da çok sayıda inşaa edilmiştir.⁴⁹

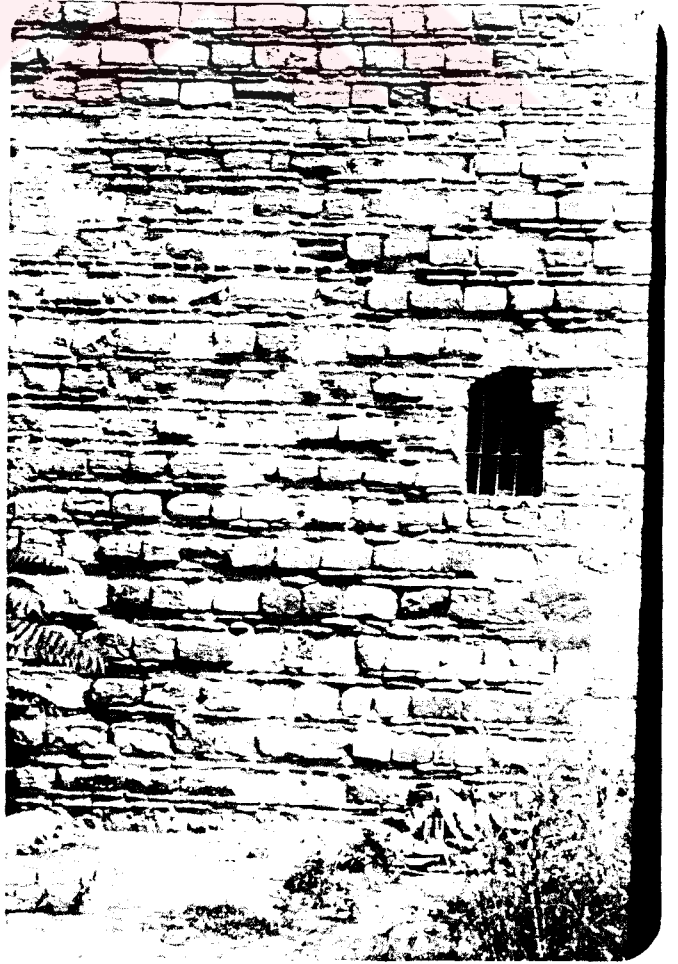
2.3. İSTANBUL HANLARININ SINIFLANDIRILMASI (TABLO I)

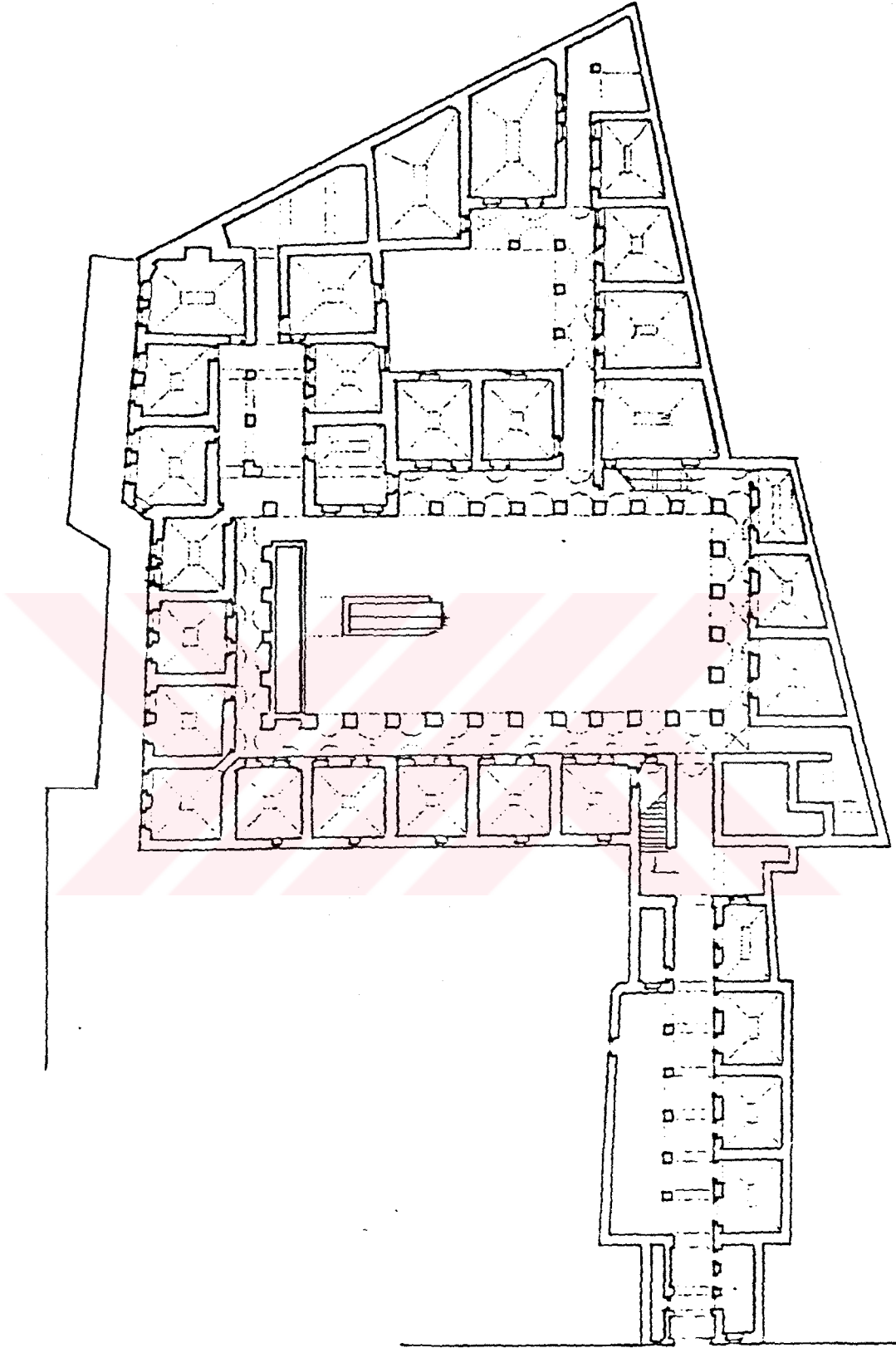
Başlangıcından 19. yy'a kadar genel hatlarıyla incelediğimiz İstanbul Hanları taşıdıkları özelliklerle ve getirdikleri yeniliklerle Türk Han mimarisi içinde özel bir konuma sahiptirler.

Resim 33 - Taşhan'ın Laleli Camiine Bakan Yan Cephesi.

Resim 34 - Taşhan Arka Cephe Duvar Örgüsü

Resim 35 - Taşhan, Zemin Kat Planı.

Bu özellikler sonuç olarak kısaca özetlenirse;

1. Bütün avlulu hanlarda kat adedi 18. yy'a kadar iki katlıdır.

2. 3 katlı hanlar 18. yy'dan itibaren ortaya çıkarlar.

3. Hanlar avllu ve revaklıdırlar. Avlulu, fakat revaksız Simkeşhane, tek hacimli kapalı Fatih Deve Hanı, Süleymaniye Hanı, Galata'da Serpuş ve Saksı Hanları ve 19. yy. sonlarına doğru inşaa edilmiş olan Şapçı Hanı istisna teşkil ederler.

4. Avlu adedi genelde bir veya iki, sadece iki handa üç'tür. Bu hanlar da ilk kez 17. yy'da ortaya çıkmıştır.

5. Hacimlerin örtüsü, beşik veya çapraz tanoz ile kubbe'dir.

6. İlk kez ahırlar bodruma alınmıştır.

7. Plan'da arsa eğriliklerinden dolayı yapılan düzeltmelerle cephede çıkmalar görülür.

19. yy. sonu ve 20. yy başında artık İstanbul hanları klasik mimari tarzın dışında dönemin yeni mimari üsluplarıyla ve planlama anlayışıyla inşaa edilmeye başlanmış ve tarihi fonksiyonu değişerek devri kapanmıştır.

Aşağıda hanların sınıflandırılması kullanım amaçlarına ve plan özelliklerine göre iki grupta toplanmıştır.

2.3.1. HANLARIN KULLANIM AMAÇLARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

2.3.1.1. SOSYAL AMAÇLI HANLAR

2.3.1.1.1. Yolcu Hanları

Bu tip hanlar şehirdışı hanları (kervansaray) ve menzil hanları karakterinde inşaa edilmiş, yolcu barındırma amaçlı ancak şehir içinde bulunmasından dolayı bazı değişiklikler gösteren yapılardır.

Ahırlı ve ahırsız tipleri vardır. Bunlardan Vezir Hanı (17. yy.) ve Büyük Yeni Han (18. yy) ahırsızdırlar ve şehir aşantısı içinde, bir meskene sahip olmayan yolcuların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde inşaa edilmişlerdir. Alt kat tipik olarak depo ve servis mahallerine ve ahırlara, üst kat ise ikamete tahsis edilmiştir.

Ahırlı yolcu hanlarından olan Büyük Valide Hanı (17. yy.)'nda ise ahır kesin olarak ikamet mahallerinden ayrı tutulmuş ve teşkil edilen üçüncü avlunun bodrumuna alınmıştır..

2.3.1.1.2. Misafirhane Hanları

Bu hanlar da sahip oldukları özellikleriyle tipik birer şehir hanlarıdır. Ahırlı ve ahırsız olanları vardır. En önemli özellikleri üst kat gibi, zemin katın da ikamete tahsis edilmiş olmasıdır. Zemin kat ikamete ayrıldığından genelde cephede penceresi de bulunur.

Bu tipten günümüze kalan en önemli yapı bir 18. yy. eseri olan Hasan Paşa Hanı'dır. Ahır yoktur ve zemin katı da ikamete ayrılmıştır. Ancak cephede pencereleri bulunmaz, odaları dolaplı ve ocaklıdır. Bugün büyük bir kısmı yıkılmış olan eserin Yakup ağa ve Haznedar sokakları cepheleri ancak kısmen ayakta kalmıştır. Mevcut kısımlarından görüldüğü kadarıyla pek kıymetli bir eser olduğu anlaşılan yapının büyük bir kısmının yıkılmış olması, İstanbul Hanları içinde önemli bir kayıptır.

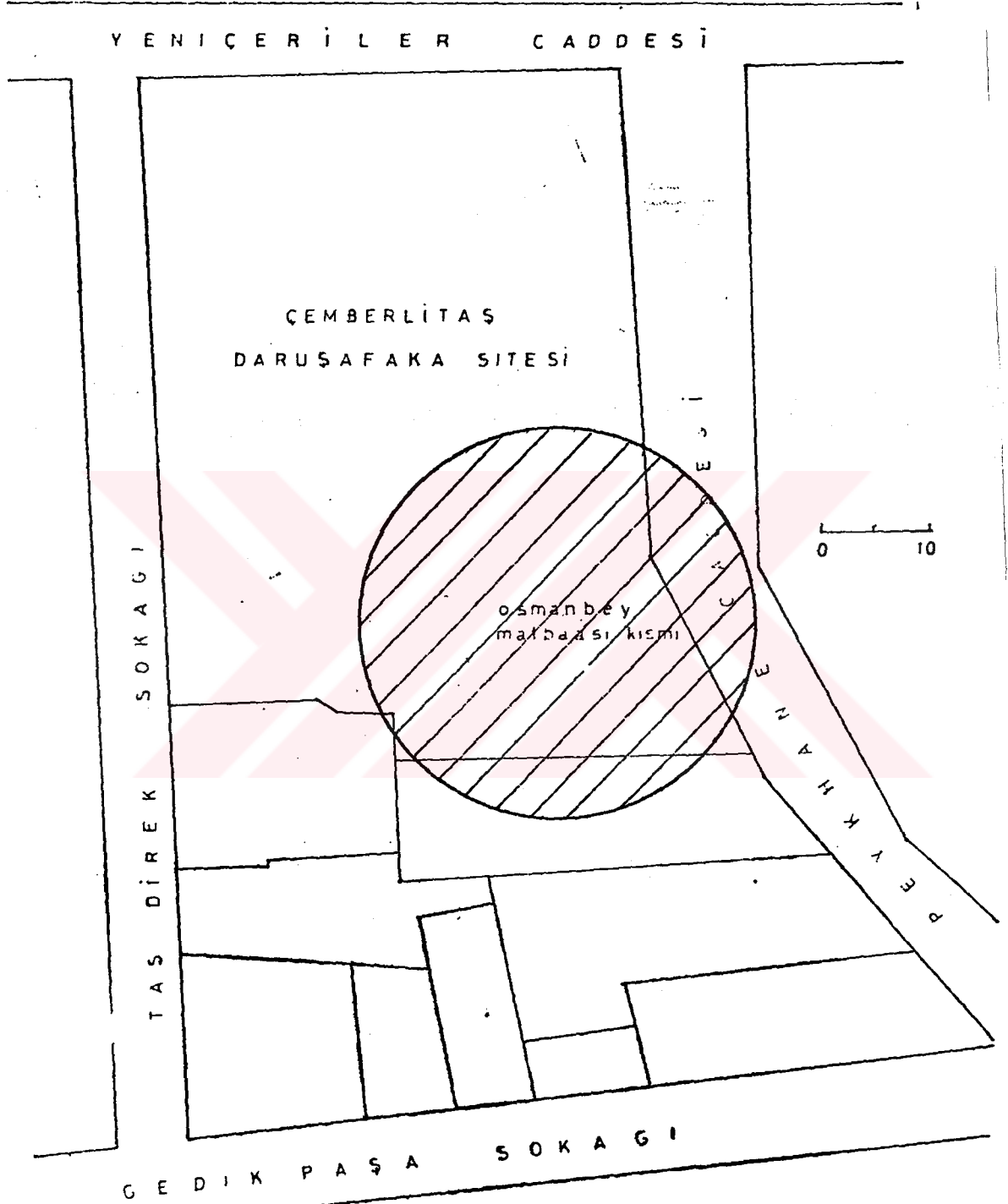
Bu gruptan olduğunu öğrendiğimiz ancak günümüze ulaşamamış bir diğer han da Elçi Hanı'dır. 16. yy'da devlet bisafirleri için yaptırılmış olan ve 1865 yangınında büyük oranda tahrip olan ve yıktırılan eserden bugün hiçbir iz yoktur (Resim 36).

2.3.1.1.3. Bekar Hanları

İstanbul'da Anadolu'dan gelen amelenin veya bekar uşaklarının toplu halde kaldıkları hanlardır.⁵⁰

Osmanlıların ilk dönemlerinde bekar uşaklarının kaldıkları bu gibi yerler sürekli kontrol edilirdi. Kefilsiz kimse bu hanlarda kalamaz ve disipline uymayanlar odalarından çıkartılarak İstanbul dışına uzaklaştırılırlardı.

Bekar hanlarının kapıları akşam ezanından sonra kapanır, sabah ezanında açılırdı. Bu saatler içinde içeriye ne bir kişi alınır, ne de dışarıya çıkarılırdı? Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılın bekar odaları veya hanları, Mahmutpaşa yanında "Cephane odaları, Süleymaniye'de, Pertevpaşa Hilaki odaları, Gedikpaşa'da Gedikpaşa odaları, Mercan'da Papuccu odaları, Korman Çarşısında çarşı odaları, Vefa'da Büyük Vefa Hanı, Sirkeci'deki Hoca-paşa Hanı, Uzunçarşı'da Silahtar Hanı idi. Bu hanlar da her iki kat da ocaklı, dolaplı ve pencereleri odalarıyla tamamen ikamete tahsis edilmişlerdi. Ahırları yoktur.

1:500

Resim 36 - ELÇİ HANİ'nin yeri (yaklaşık olarak)

2.3.1.2. TİCARET HANLARI

Türk han mimarisinde daha önce görülmeyen bu tip hanlar şehir hayatının gelen ihtiyaçlarının bir sonucu ve gereği olarak Osmanlılarda görülmeye başlar. Umumiyetle içlerinde barındırdıkları esnaf topluluğunun adını alan bu hanlarda zeminkat depo ve servis mekanlarına, üst kat da bürolara ayrılmıştır. Diğer grup hanlarının ortak özelliği olan gece konaklama fonksiyonu ticaret hanlarında kesinlikle görülmez.

16.yy. sonlarında şeriye sicillerine göre kentlerde 43 esnaf kolu saptanmıştır.⁵¹

İstanbul Hanlarından, Çuhacı, Sofcu, Kuşakçı, Çorapçı, Perdahçı, Sepetçi, İğneci, Kalcı, Kaşıkçı, İplikçi, Sabuncu, Şekerci, Yelkenci, Leblebici, Astarıcı, Yağcı, Sabuncu, Şişeci, Pastırmacı, Arpacı, vb. pekçok han aynı dalda çalışan esnafın toplandığı ve ticaret yaptığı hanlar idi.

2.3.2. HANLARIN PLAN ÖZELLİKLERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI

2.3.2.1. AVLULARINA GÖRE SINIFLANDIRILMASI

2.3.2.1.1. Bir Avlulu Hanlar

İstanbul Hanlarının büyük bir kısmı bir avluludur. Ali Paşa, Çuhacı, Mercan, Yıldızlı, Pastırmacı, Leblebici, Balkapanı, Yolgeçen, Rüstem Paşa, Küçük Çukur, Çorapçı, Çukur, Kızlar Ağası, Perdahçı, Hasan Paşa, Kaşıkçı, İplikçi, Yıldız, Şekerci, Silahtar, Şeyh Davud, Bozkurt, Halil Ağa, Simkeşhane, Yelkenci Hanları gibi hanlar bir avlulu şehir hanlarıdır.

2.3.2.1.2. İki Avlulu Hanlar

Bu tip hanlar Türklerin İstanbul'a ilk yerleşmeye başladıkları yıllardan itibaren görülürler. İstanbul'un en eski hanlarından olan Kürkcü Hanı iki avluludur. Bunun dışında Cebeci, Sabuncu, Vezir Han, Büyük Yeni Han'da iki avlulu hanlardandır.

2.3.2.1.3. Üç Avlulu Hanlar

İstanbul hanları içinde sadece Büyük Valide Hanı ile Taşhan üç avluludur.

2.3.2.2. KAT ADETLERİNE GÖRE HANLAR

İstanbul hanlarında bir katlı han yoktur. Umumiyetle iki katlı olan İstanbul hanlarının üç katlı olanlarına ilk kez 18. yüzyılda rastlanır. Ancak daha önceleri Bursa şehir hanlarında bu özellik görülmüştür.

İstanbul'daki üç katlı hanlar, Büyük Yeni Han, Sümbüllü Han, Simkeşhane, küçük Yeni Han ve Yıldız Hanı'dır.

3.BÖLÜM

TAHTAKALE HALİL AĞA HANI (CİNCİ HAN)

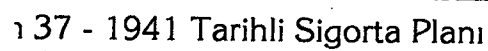
3.1. YAPININ BUGÜNKÜ DURUMU (EK: RÖLÖVE)

3.1.1. HANIN TANIMI VE YAKIN ÇEVRESİ

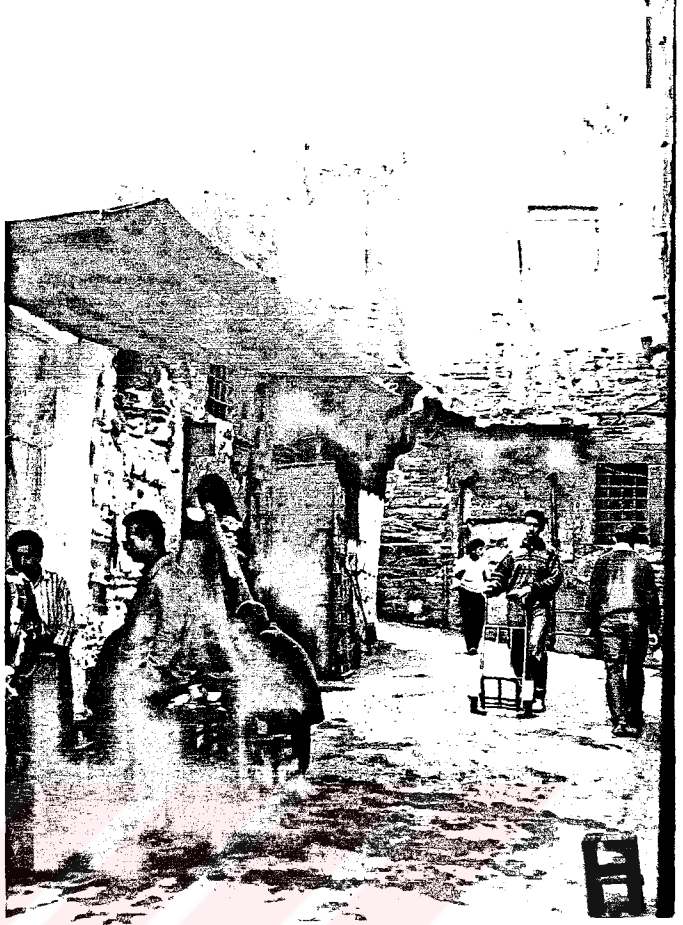
Halil Ağa Hanı (Cinci Han), İstanbul Hanlar Bölgesinin merkezinin biraz dışında, Uzunçarşı Caddesi'ni Devoğlu yakaşuna bağlayan sokaklardan biri olan Bestekar Basri Sokak'ı üzerinde yer alır (Resim 37). Hanın girişi bu sokak üzerindeki kapısından (Resim 38a). Hemen karşısında Davud Han vardır (Resim 38b). Bu han Devoğlu yokuşu Bestekar Basri, Şeyh Davud sokakları köşesinde yer alır.

Meşaleci ve seyisler şeyhi Davud Efendi tarafından ilk defa 15. yy'da yaptırılan Davut Han bir Fatih Devri eseridir. Ancak 1869'da yeniden inşaa ettirilmiş ve orijinal mimari bozulmuştur. Günümüzdeki görünüşünü bu inşaattan sonra almıştır. İç bölümleri tamamen değişmiştir.⁵²

Halil Ağa Hanı'nın arka cephesinde bitişik olarak şimdi yerinde 5 katlı betonarme bir iş hanı bulunan Kebapçı Hanı vardı (Resim 39). Yapı 1941 yılında hazırlanan sigorta planında mevcuttur (Resim 37). Lexikon'da

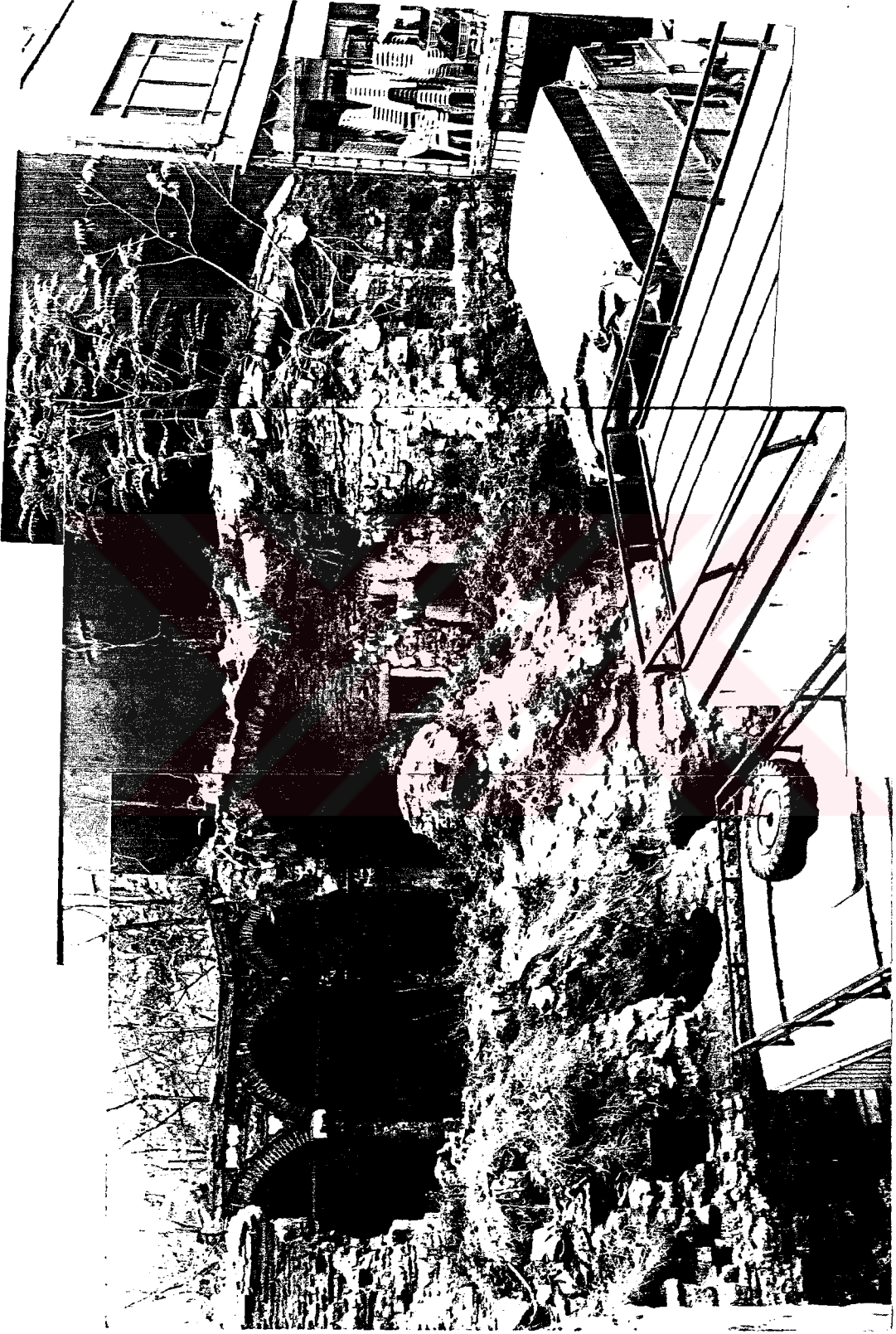

Resim 38a. - Halil Ağa Hanı Girişi Cephesi

Resim 38b. - Davut Han Giriş Cephesi

Resim 39 - Halil Ağa Hanı ve Çevresi

ise Halil Ağa, Bozkurt ve Şeyh Davud Hanları vaziyet planına işlenmişse de Kebapçı Hanı gözükmemektedir (Resim 18). Bu takdirde yapı 1941 ile 1956 arası yıkılmış olmalıdır.

Halil Ağa Hanı'nın doğu cephesi Kebapçı Hanı sokak üzerinde olup karşısında Bozkurt Han bulunmaktadır (Resim 40). Yapısal ve mimari özellikleri bakımından Halil Ağa Hanı ile ortak özelliklere sahip olan bu han kuvvetli ihtimalle Halil Ağa Hanı ile aynı dönemde hatta aynı mimar tarafından inşaa ettirilmiş olabilir. Eser iki katlıdır. Bestekar Basri Sokak üzerindeki bir kapıdan girilir. İç bölümleri büyük ölçüde değişikliğe uğramış, mimari elemanları orijinal halini neredeyse kaybetmiştir. Buna karşılık cephe daha iyi korunmuş bir vaziyettedir. Halil Ağa Hanı'nda olduğu gibi zemin kat odalarının da avluya ve cephesinde dışarıya bakan pencereleri vardır (Resim 41).

Halil Ağa Hanı'nın batı cephesi tarafında kalan Devoğlu yokuşu Cumhuriyet sonrası imar faaliyetleri sırasında Davud Han'ın köşesinde kesilmiş ve Halil Ağa Hanı'ndan sonra yeni açılan Cemal Birsell Caddesi ile birleştirilmiştir (Resim 42). Muhtemelen Kebapçı Hanı da bu faaliyet esnasında yıkılmıştır. Caddenin karşı tarafında da bazı eserlerin kalıntıları görülebilmektedir. Hanın hemen yanından geçen eski Devoğlu yokuşunun diğer tarafında da bazı ticari yapılar, evler, konaklar bulunuyordu (Resim 37). Ancak Odun Kapı Yokuşu'nun Kantarcılar Caddesi ile birleştiği noktadan başlayarak açılan ve Halil Ağa Hanı'nı geçince Devoğlu Yokuşu ile birleşen yeni cadde sebebiyle bu eserler ortadan kalkmıştır (Resim 42).

Halil Ağa Hanı'nın yakın çevresinde yer alan diğer önemli yapılar, Tahtakale Hamamı (Resim 43), Yemiş Hanı (Resim 44), Tanburacı Hanı (Resim 37), Silahtar Hanı (Resim 37), Rüstem Paşa Külliyesi (Resim 45), Sabuncu Hanı'dır. (Resim). Yakın çevredeki en önemli yapı ise Han'dan güneye doğru gidilerek ulaşılan Süleymaniye Külliyesi'dir. (Resim 43).

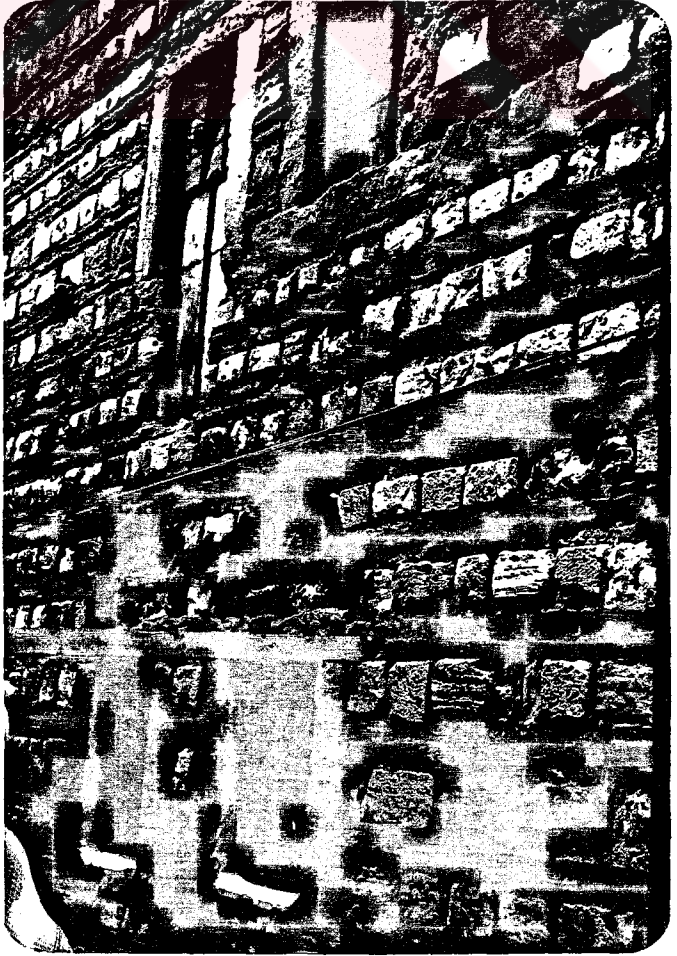
3.1.2. ESERİN TARİHLENDİRİLMESİ

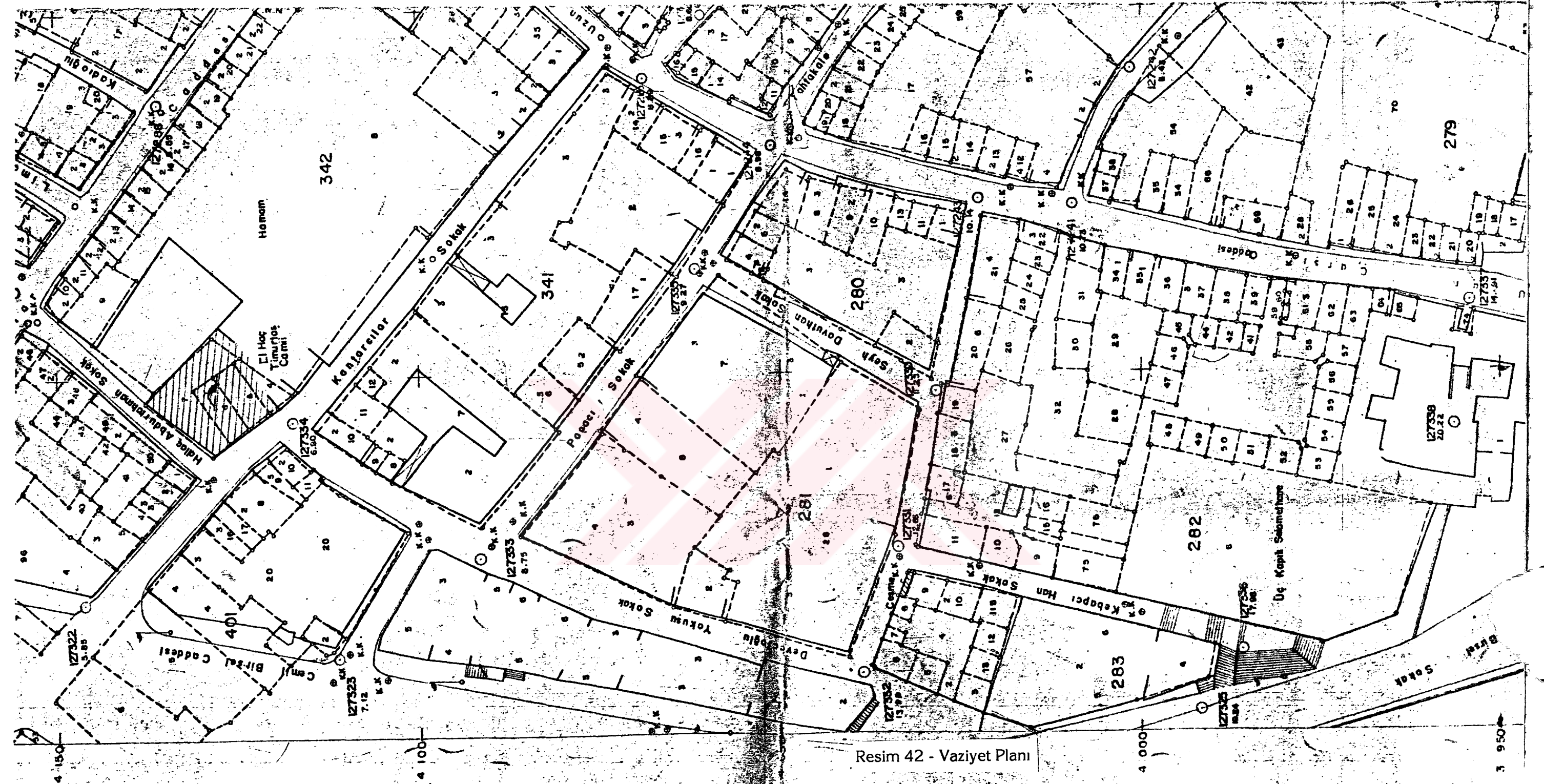
Halil Ağa Hanı üzerinde mevcut bir inşaat kitabesi yoktur. Ancak ön cephesi üzerinde bulunan duvar çeşmesi üzedindeki kitabede H. 1240 (M.

Resim 40 - Bozkurt Han

Resim 41 - Bozkurt Hanın Penereleri

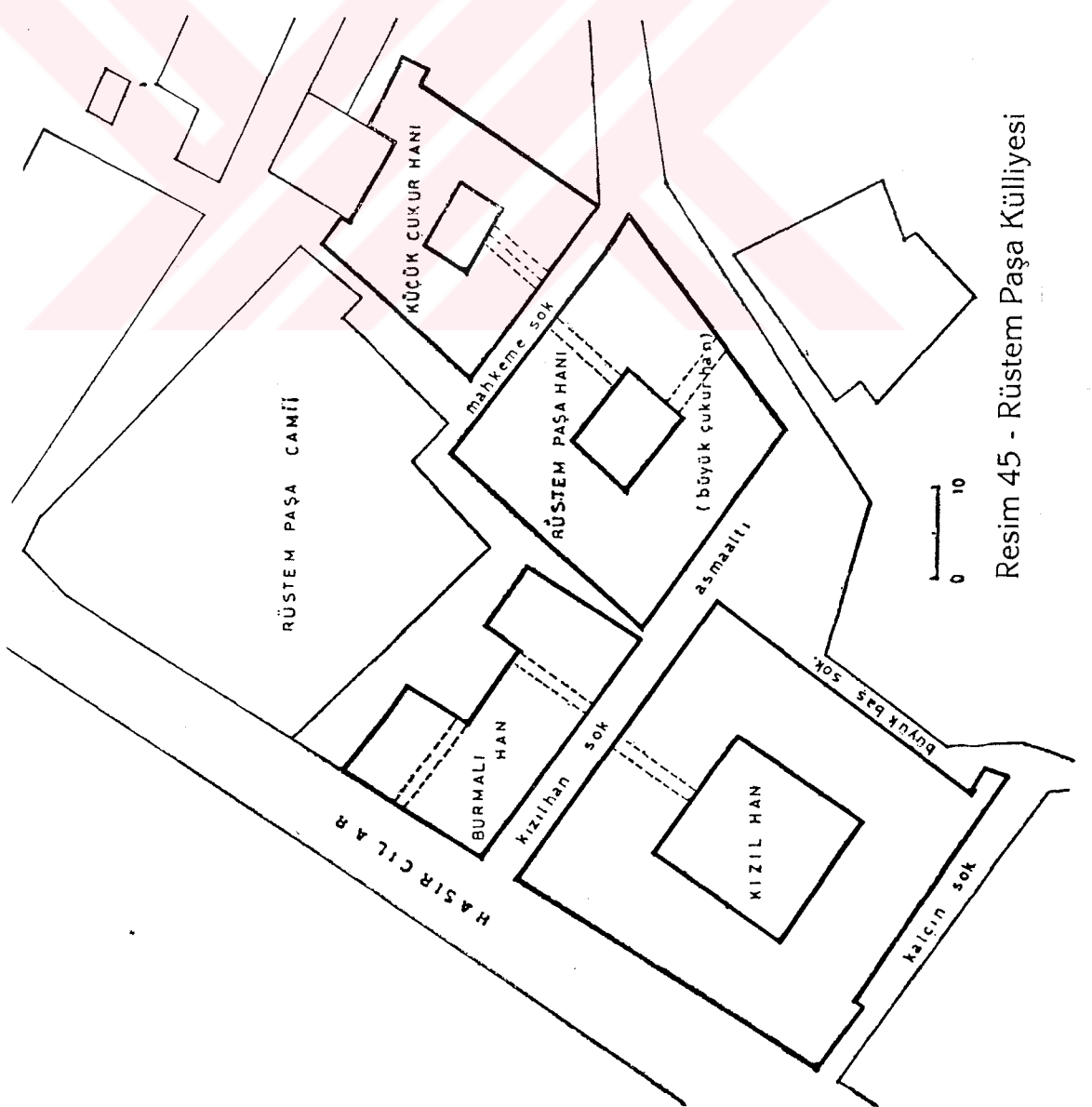

Resim 43 - Süleymaniye Cami ve Çevresi 1925.

Resim 44 - Yemiş Hani

Resim 45 - Rüstem Paşa Külliyesi

1824) tarihi okunmaktadır (Resim 46).

Kitabede;

"Sahib-ül hayrat velhasenat ve ragıp,

El cenneti Vedderacat Trabzoni Kozlucalı,

Zade merhum elhac Halil Ağa'nın hayradır." yazılıdır.

Çeşme yapıya daha sonradan ilave olunmuştur. Klasik mimari tarzında yapılmış olan çeşme, barok etkinin hakim olduğu (1730-1854) bir dönemde, klasik çizgiye sınıksız bağlı olarak inşaa olunmuştur. Han ise çeşmenin yapıldığı 1824 tarihinden daha önce inşaa edilmiş olmalıdır.

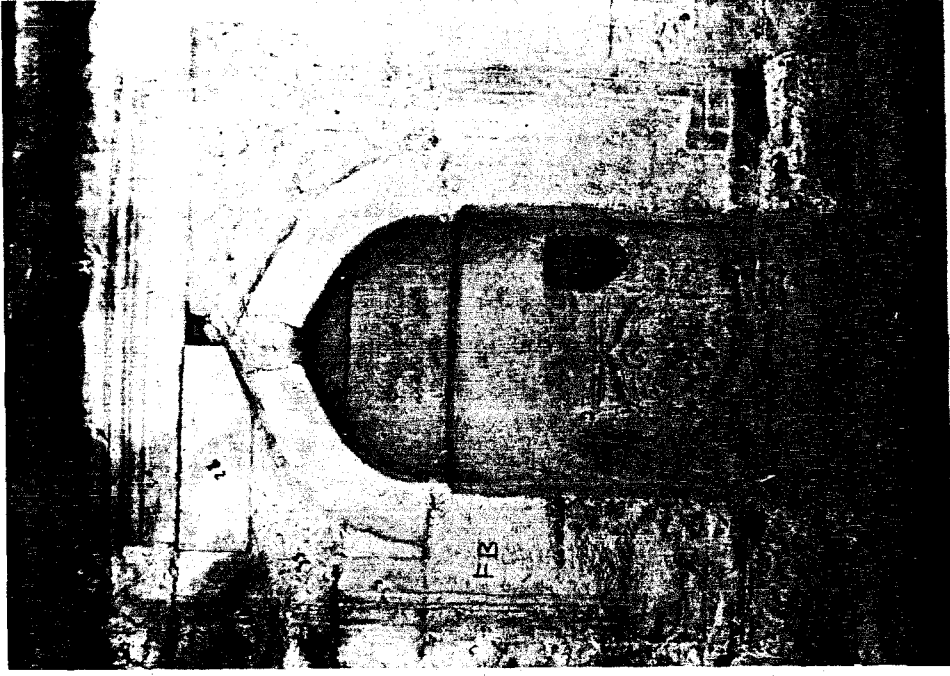
1941 yılında hazırlanmış olan sigorta planında Hanın ismi Halil Ağa Hanı olarak geçmektedir. Diğer kaynaklarda da hanın ismi bu şekilde geçmekteyse de bu esas itibarıyla çeymeyi yaptıran zatın adıdır. Ancak burada çeşmeyi ve hanı yaptıranın aynı kişi olup olmadığı araştırıldığında ise farklı bilgilere rastlanmıştır.

İstanbul Tapu Dairesi'ndeki "Defter-i Hakani" kayıtlarından hanın Sipahiler Ağası Elhac Mehmed Emin Ağa'nın başta Dolmabahçe'deki çeşme ve sebilin masrafları karşılanmak üzere "Haremeyn ve Muhteremeyn" vakıflarından biri olarak tesis edildiği öğrenilmiştir. Halil Ağa Hanı vakfa gelir temin eden "İktisadi kuruluşlar" grubuna girmektedir.⁵³ Defter-i Hakani kayıtlarında bahsi geçen Dolmabahçe'deki Emin Ağa Çeşme ve sebilinin yapım tarihi M.1740⁵⁴ olduğuna göre han, bu tarihten önce inşaa ettirilmiş veya satın alınmış olabilir (Resim 47). Bu tespitlerin yanında ileride detaylı olarak incelenecek olan yapının mimari hususiyetlerinin analizi ışığı altında Halil Ağa Hanı'nın bir 18. yy ilk yarısı yapısı olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Ancak hanın ilk isminin Halil Ağa olması ihtimali de zayıftır. Bu konuda kesin bir bilgi bulunamamıştır.

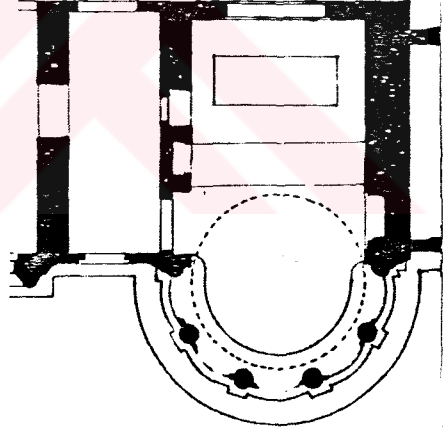
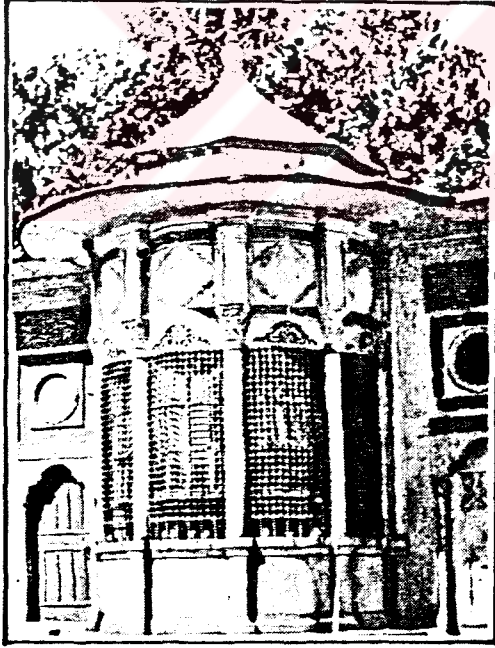
Bunların dışında han ile ilgili teferruatlı tek kaynak R.E. Koçu'nun "İstanbul Ansiklopedisi"dir. "Cinci Han" madde başlığı altında eserin 1960 senesindeki durumuna ait gözlemlerin dışında inşaa tarihi, yapan mimari ve banisi hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir.

Yapı ve çevresi üzerindeki araştırmalar sırasında handa uzun yıllar dökümcülük yapmış olan Yusuf Aslan isimli bir esnaftan da yapının 1970'li yıllardaki durumuna ait daha detaylı bilgi alma imkanı olmuştur.

İstanbul, Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ndeki kayıtlara göre hanın 2/3

Resim 46 - Halil Ağa Çeşmesi 1824.

Resim 47 - Dolmabahçe Emin Ağa Sebili 1740.

hissesi 1936 yılında özel şahıslara satılmış ve 1963 yılında eser tamamen özel mülke geçmiştir.

Ceylan Güran'ın "Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimari" adlı kitabında ise handan bahsedilmediği gibi, hanın isminin İstanbul Hanları kataloğuna da alınmamış olması ilginçtir (Resim 48).

Bir zamanlar şehrin ticaret hayatında canlı bir yere sahip olan eser, bugün yarı yıkık vaziyette bölgenin çöp depolama mahalli olarak kullanılmaktadır (Resim 49).

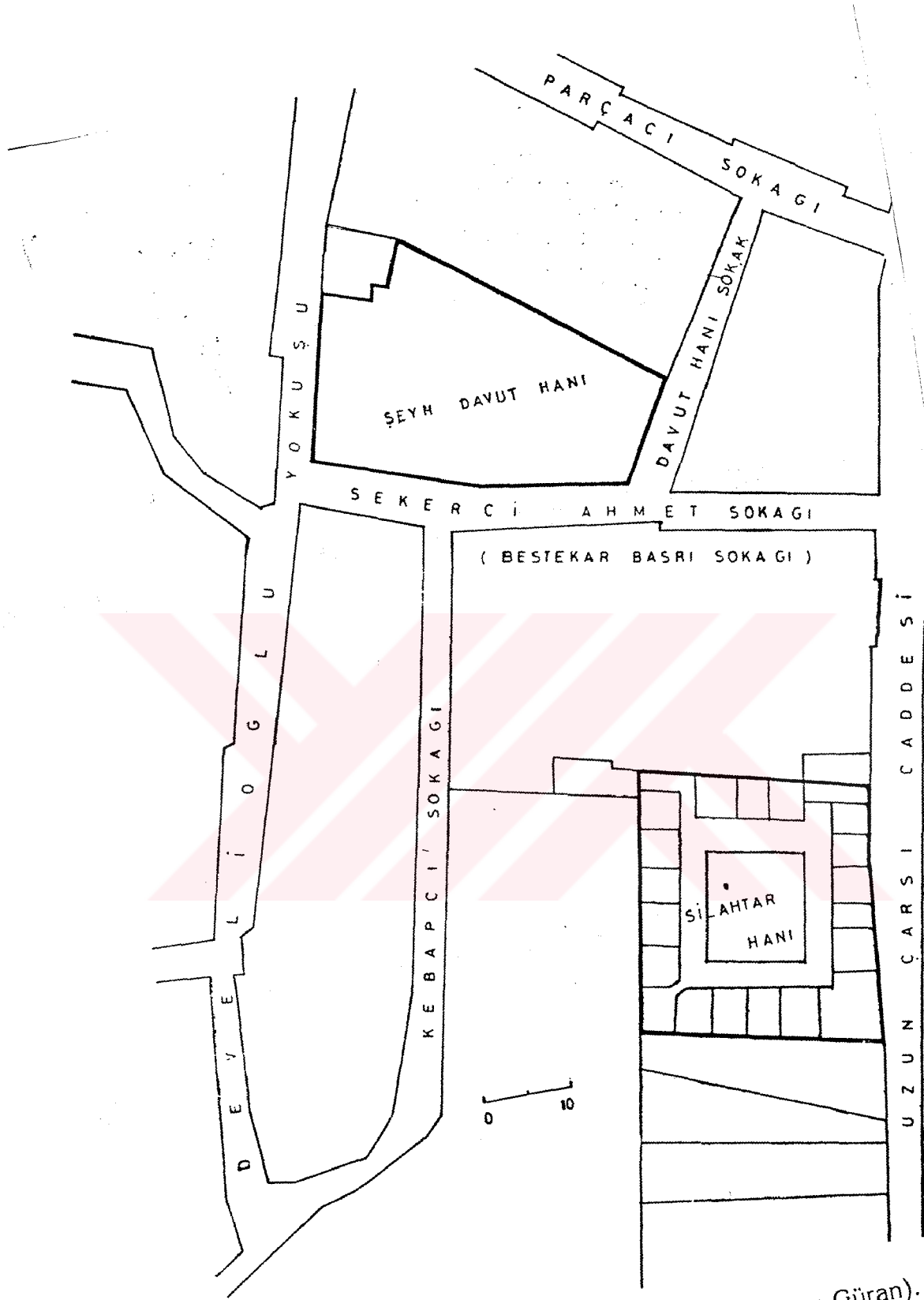
3.1.3. YAPININ ANALİZİ

3.1.3.1. MİMARİ ANALİZ

3.1.3.1.1. PLAN ÖZELLİKLERİ (EK 5 RÖLÖVE PROJESİ)

İki katlı olan Halil Ağa Hanı'nın zemin katına Bestekar Basri Sokak üzerindeki kesme küfeki taşından basık kemerli bir kapı ile girilir (Resim 37). Küçük bir giriş tonozundan sonra avluya ulaşılır. Avlu revaklarını 6 adet küfeki taşından başlıklarıyla beraber yekpare yontulmuş sütunlar taşır. Revaklar sivri kemerli olup ince tuğladandır. Bu katta 9 adet oda bulunmaktadır. Sonradan muhdes bir duvarla kapatılarak elde edilen (ZIO) nolu oda dışında diğer odaların avluya bakan küfeki taşından lento ve söveli, lento üzerleri tuğla kemerleri birer kapı ve penceresi mevcuttur (Resim 50, 51). Girişin solunda bir duvar çeşmesi ve haznesi, sağında ise bir dükkan yer alır. Genelde hanın planı kareye yakın bir yamuktur. Revaklar beşik tonozlu, odalar ise aynalı tonozludur. Zemin katın her odasında birer ocak ve dolap nişleri mevcuttur. Giriş katını üst kata bağlayan merdiven yıkılmıştır.

Birinci kat zemin kata göre giriş cephesinin iki başında yer alan odalar sokağa taş konsollar vasıtasıyla çıkma yapmaktadır (Resim 52). Çıkmaları olan bu iki oda ile beraber batı cephesindeki revak ve odaların tamamı yıkılmıştır. Mevcut üst kat revakları da zemin katta olduğu gibi sivri kemerli ve küfki taşından yekpare sütunludur (Resim 53). Bu katta giriş cephesi tarafındaki odaların önünde avlu boşluğunu büyük tutmak amacıyla revak yapılmamıştır. Odalar yine aynalı tonozludur. Her odada bir ocak ve dolap nişleri bulunur.

Resim 48 - Halil Ağa Hanı Çevresi (Ceyhan Güran).

Resim 49 - Halil Ağa Hanı ve Çevresi

Resim 50 - Oda Kapıları

Resim 51 - Revağa Açılan Pencerelelerden Biri

Resim 52 - Halil Ağa hanı'nda Taş Konsolların Bugünkü Durumu

Orijinal çatı örtüsüne ait bir iz kalmamıştır. Dönemin çatı kaplama malzemeleri olan kiremit veya karşun kaplama olan çatının orijinal bacalarına ait çatı çıkış deliklerinden başka bir ize rastlanmamıştır. Saçaklar, 5 sıra kirpi saçaklıdır.

3.1.3.1.2. CEPHE ÖZELLİKLERİ (EK 5 RÖLÖVE PROJESİ)

Hanın girişinin bulunduğu Bestekar Basri Sokak cephesi, eserin en itinalı işçiliğe sahip cephesidir. Taş konsollarla sokağa çıkma yapan ve klasik üslupta bir duvar çeşmesi bulunan cephe zemin katta kesme taştan, üst katta ise iki sıra tuğla, bir sıra kesme taş duvar örgüsüyle tipik bir 18.yy han yapısıdır. Bu kısımdaki üst kat odaları yıkılmış olan eser iç ve dış tesirler altında yıkılma tehlikesi arz etmektedir (Resim 52).

Yapının Cemal Birsal Caddesi'ne bakan cephesi büyük ölçüde yıkılmıştır (Resim 54).İki sıra tuğla, bir sıra kesme taş örgülü kagir taşıyıcı duvarlıdır. Zemin katın büyük bir kısmı toprak altında kalmıştır. Dökümcü Yusuf Aslan'dan alınan bilgilere göre hanın bu kısımdaki üst kat odalarının da sokağa bakan kemerli pencereleri bulunuyordu.

Üç cepheli olan hanın arka cephesinde eskiden yerinde kebabçı hanı olan 5 katlı bir işhanı yükselmektedir (Resim 38).

Devoğlu Yokuşu tarafında olduğu gibi hanın kebabçı hanı sokak cephesi de iki sıra tuğla, bir sıra kesme taş örgülü kagir taşıyıcı duvarlıdır (Resim 55). Her iki katta yer alan oda pencereleri taş söveli ve tuğladan sivri kemerlidir (Resim 56). Şakülü bozulmuş olan duvarın üzerinde derin çatlaklar bulunmaktadır.

3.1.3.1.3. MİMARİ ELEMANLAR (EK 5 RÖLÖVE PROJESİ)

3.1.3.1.3.1. KAPILAR

Bir 18. yy. yapısı olan Halil Ağa Hanı'nda kapılar, dönemin özelliklerine uygun olarak diğer han yapılarında da olduğu gibi tuğla kemerli, taş lento ve sövelidir (Bkz. Fotoğraf Kataloğu).

Kapı lentoları kesme küfeli taşından olup basık kemerlidir. Tek parça elemandan oluşmaktadır. Lentoüstü tuğla kemer yuvarlak olmasına

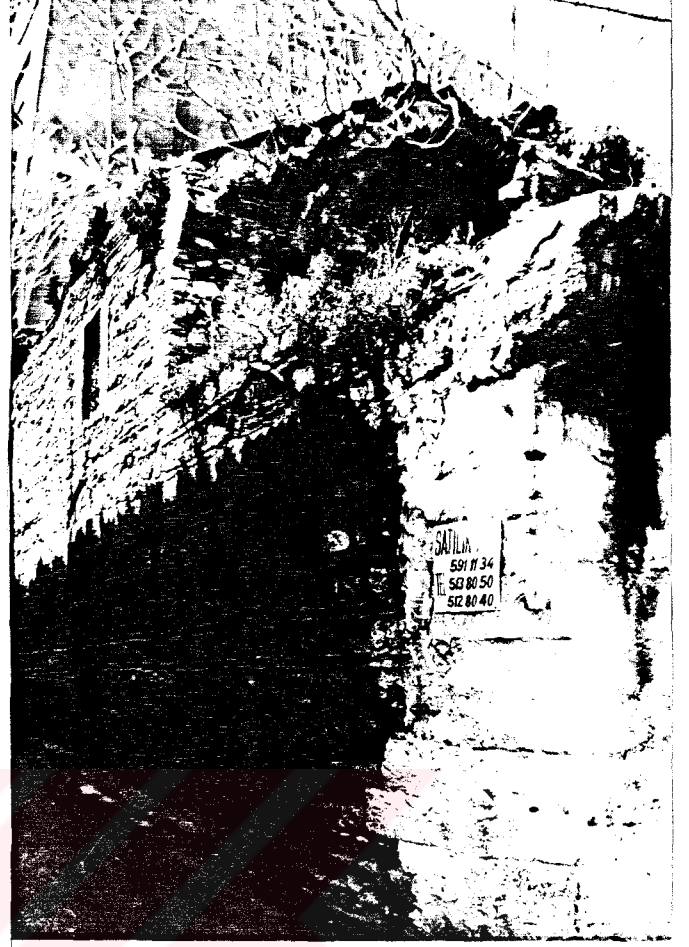

Resim 53 - Halil Ağa Hanı Üst Kat Revakları

Resim 54 - Halil Ağa Hanı'nın Cemal Bırsel Caddesine Bakan Cephesi

Resim 55 - Halil Ağa Hanı Kebabçı Hanı Sokak Cephesi

Resim 56 - Halil Ağa Hanı Kebabçı Hanı Sokak Cephesi

rağmen tüm kapılarda tam bir benzerlik göstermemektedir. Kemerle lento arası yine tuğla dolgudur. Kapı ölçülerinde tam bir standart yoktur.

Özellikle Halil Ağa Hanı'nın kapıları ile Bozkurt Han kapıları aynı özelliklere sahiptirler. Bu benzerlik dışında diğer mimari hususiyetlerin de uygunluğu bu iki yapının ayrı dönemde hatta aynı eller tarafından yapıldığı izlenimini vermektedir (Resim 57).

Halil Ağa Hanı'nda kapı kanatlarına ait bir iz yoktur. Ancak dönemin özelliklerine uygun olarak temir kanatlı kapılarının olduğunu söyleyebiliriz. (Resim 58).

Kesmetaştan basık kemerli olan dış kapının mimarisi gayet sadedir. (Resim 38a). İstanbul hanlarının genel hususiyeti olarak kapılar sade tutulmuştur.

3.1.3.1.3.2. PENCERELER

Tüm İstanbul hanlarında pencereler taş lento veya kemerli ve sövelidir. Klasik devir özelliklerinin tekrar edilerek uygulandığı 18. yy'da da han yapılarının pencerelerinde bir değişiklik görülmez. (Resim 59,60).

Genel olarak bu dönem hanlarında pencereler lentolu veya direk olarak hem üstbaşlık ve hem de taşıyıcı vazifesi gören taş kemerlidir.

Halil Ağa Hanı'nda da bu özelliklere uygun olarak yuvarlak veya basık tuğla kemerli, kesmetaş lento ve söveli pencereler görülür. (Bkz. Fotoğraf Kataloğu).

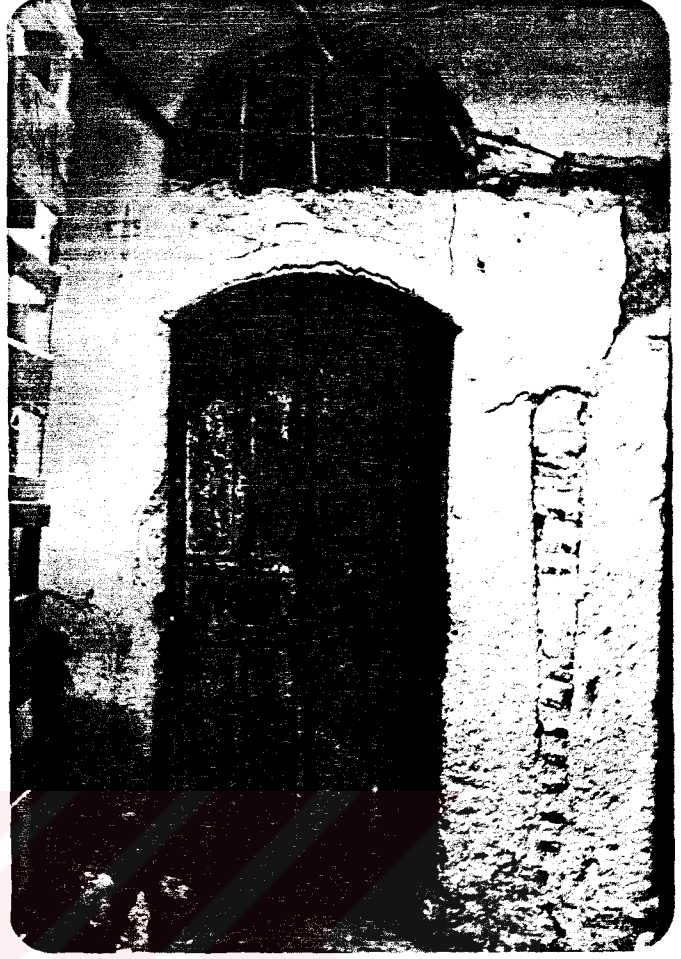
Pencere kanatlarına ait bir iz bulunmamakla beraber, dönemin diğer hanlarında görülen demir kanatları, Halil Ağa Hanı'ndan yapı terkedildikten sonra çalınmış veya satılmış olabilir.

Pencerelerin lokma parmaklıkları bulunmasına rağmen bunların izleri sövelerde mevcuttur. Muhtemelen bu demir elemanlarda sonradan sökülerek alınmıştır. Sadece dış pencerelerin parmaklıkları mevcuttur.

3.1.3.1.3.3. OCAKLAR

İstanbul hanlarında odaların farklı amaçlarla kullanımı neticesinde ocaklar büyük oranda tahrip olmuş ve pekçoğu özgün hallerini kaybetmiştir.

Resim 57 - Bozkurt Han'ın Demir Kanatlı Oda Kapısı

Resim 58 - Taşhan'ın Demir Kanatlı Oda Kapısı

Resim 59 - Hasan Paşa Hanı ve Taşhan Sokak Pencere

Resim 60 - Bozkurt Han ve Halil Ağa Hanı'nın Penceresi

Ancak bununla beraber diğer medrese v.b. yapılarda ve 18. yy.'dan önce inşaa edilmiş bazı han, arasta v.b. ticaret yapılarından kalan örnekler bu konuda yeterli bilgi vermektedir. Özellikle hanlara nazaran daha iyi korunmuş ve az tahrip olmuş medreselerin büyük bir bölümünde özgün ocaklar bu konuda önemli kaynaktır (Resim 61, 62, 63).

Halil Ağa Hanı'nın ocakları da özellikle odaların dökümhane olarak kullanılmasından dolayı büyük tahrip olmuş, bazıları yıkılmıştır. (Bkz. Fotoğraf Katoloğu) Kısmen sağlam olanlarında yaşmak olup olmadığını gösteren bir iz yoktur. Genellikle yaşmaklı olan ocakları bazı örneklerinde de alçı yaşmak yerine yerden biraz yüksekte taş bindirmeliklere basan yine kesme taştan lentolu, hafif ileriye çıkık ve duvar yüzüne geçişi tuğla örgülü olarak hafif eğimli olan veya taş atkı yerine yine ileriye çıkık olarak teşkil edilmiş tuğla kemerli davlunbazların görüldüğü örneklerde mevcuttur. Gerek medrese v.b. yapıların odalarında gerekse han odalarında görülen ocaklar fonksiyon aynı olduğundan davlunbaz şeklinden başka farklılık göstermezler.

Halil Ağa Hanı'nda mevcut izlerden ve diğer örneklerden istifade edilerek bir restitüsyon önerisi yapılmıştır (Bkz. Restitüsyon). Odaların tamamı hanın kullanım amacına uygun olarak ocaklıdır (Bkz. Rölöve Projesi).

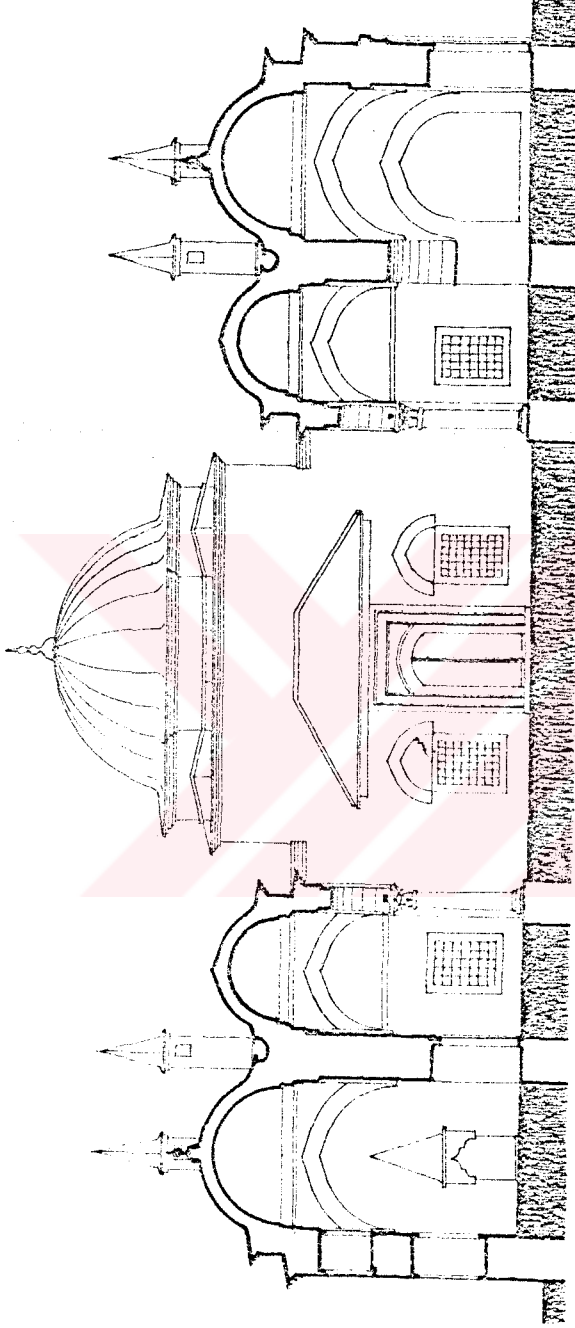
3.1.3.1.3.4. BACALAR

İçlerinde ikamet edilen medrese, han, sıbyan mektebi, kervansaray gibi yapıların odalarında ısınma amacıyla duvar içinde inşaa edilen ocakların, baca kesitleri genellikle kare, daire ve sekiz köşelidir. Ayrıca mutfaklar için de koku bacaları yapılmıştır.

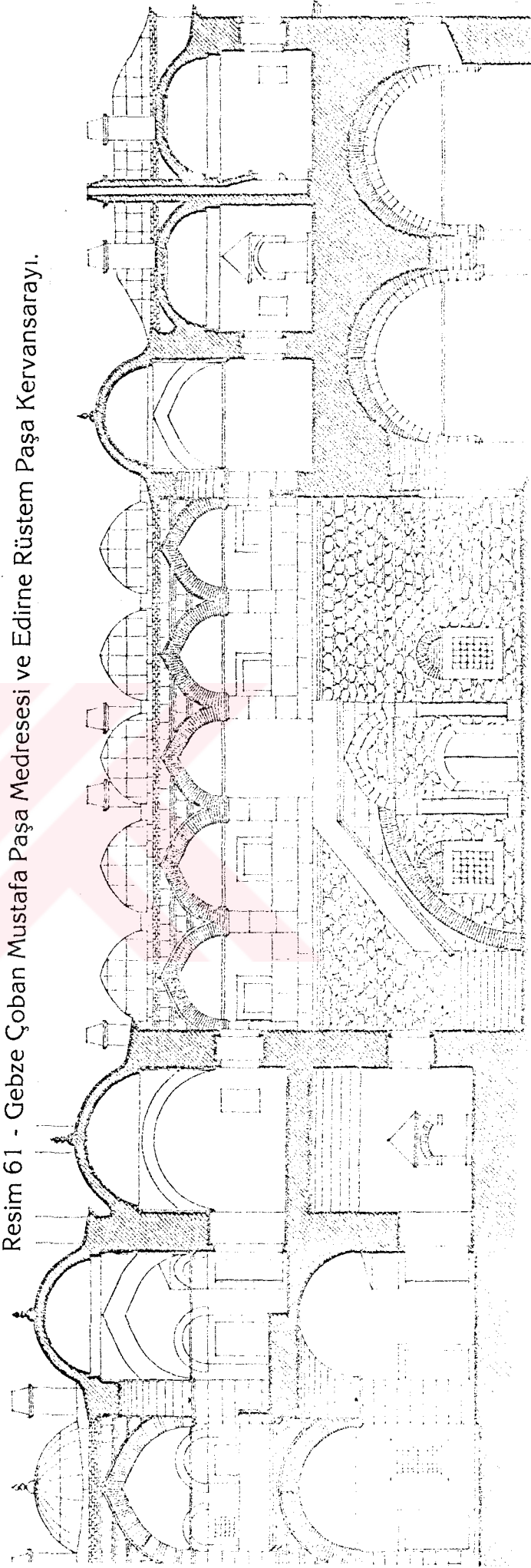
Türk yapıcılığında baca bilhassa çatıdan yukarıda kalan kısmı ile mimari bir eleman olarak ait olduğu yapının mimarisi ile bütünleşecek bir tarzda ele alınmıştır.

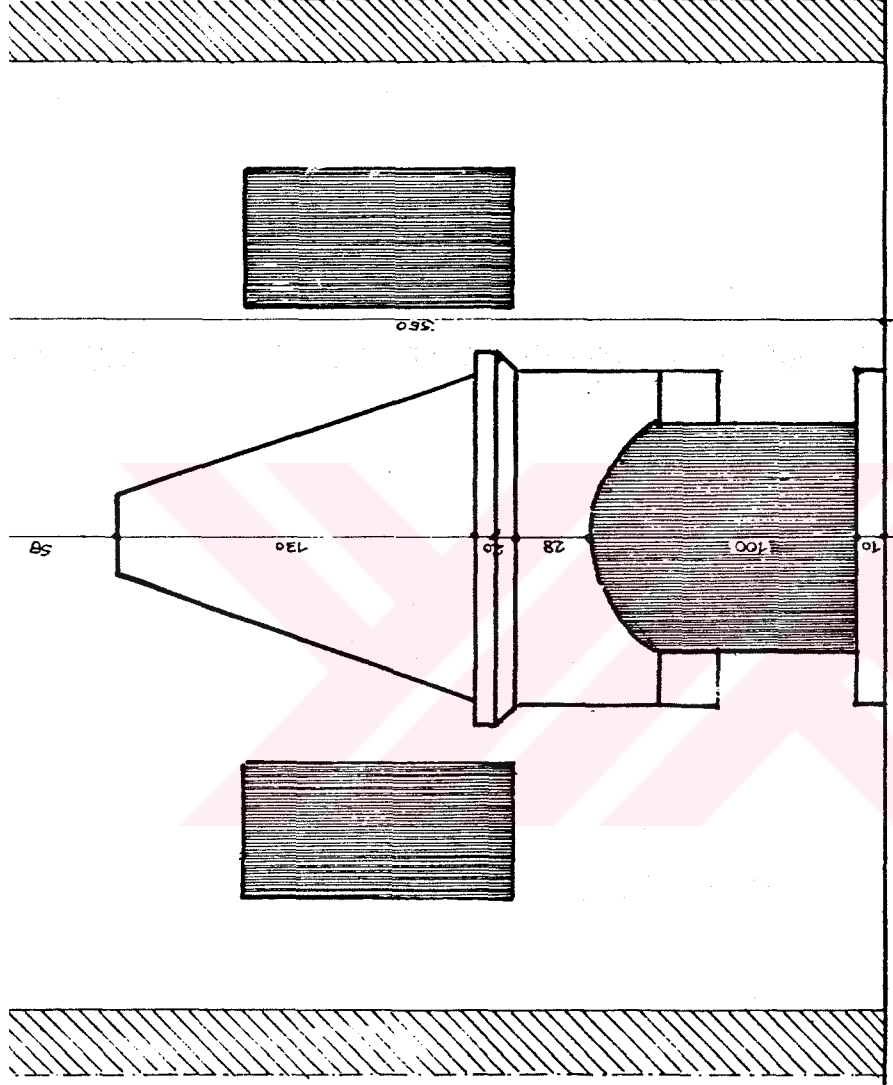
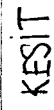
Baca malzemesi olarak tuğla veya kesmetaş ve bağlayıcı malzeme olarakta horasan harcı vemaadeni kenetlerin kullanıldığı görülür. Bitiş elemanı, yine taş veya tuğladan, üzeri çıplak veya kurşun kaplanmış çeşitli formlarda genellikle piramit şeklide, bazen küresel külahlardı (Bkz. Ek 4).

İstanbul hanlarında da bacaların tuğla veya taştan muhtelif şekilleri görülür (Resim 64). Fonksiyon değişmediğinden aynı inşaat tekniği

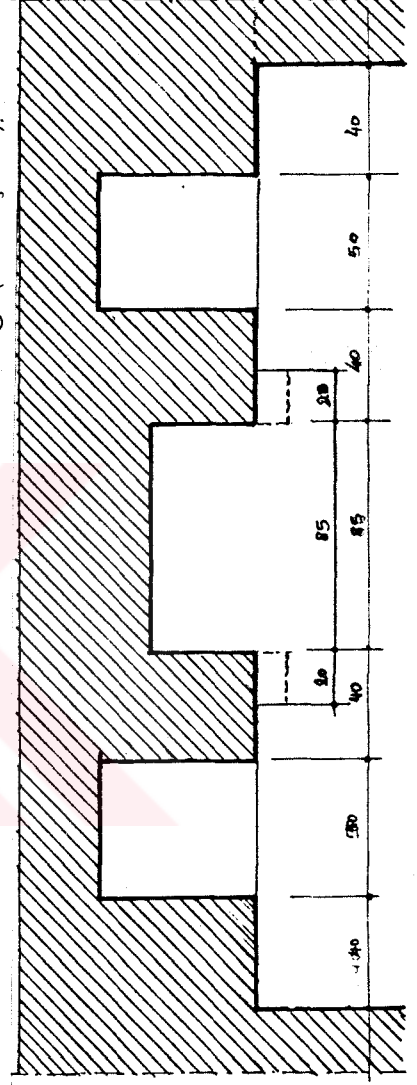

Resim 61 - Gebze Çoban Mustafa Paşa Medresesi ve Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı.

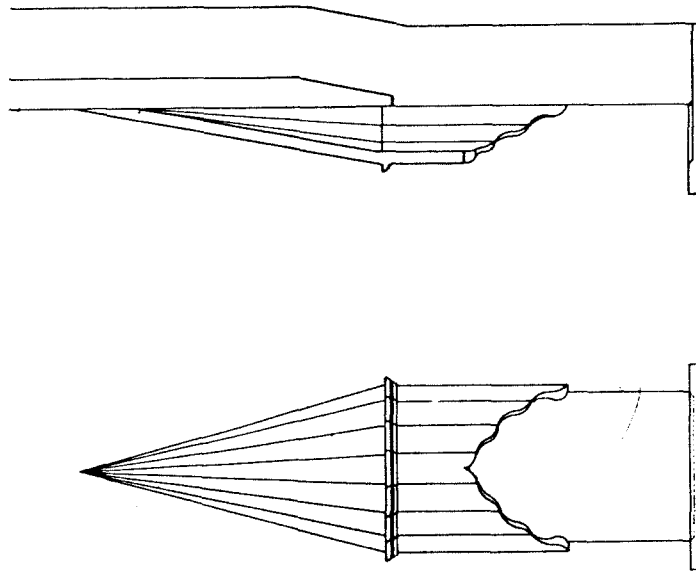

Resim 63 - Sultanahmet Arastasında Dükkan Ocağı (Erol Çetin).

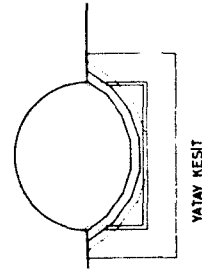
İsim b2 - Cater Ağa Medresesi Ocağı Restitüsyonu (Vakıf İnsaat)

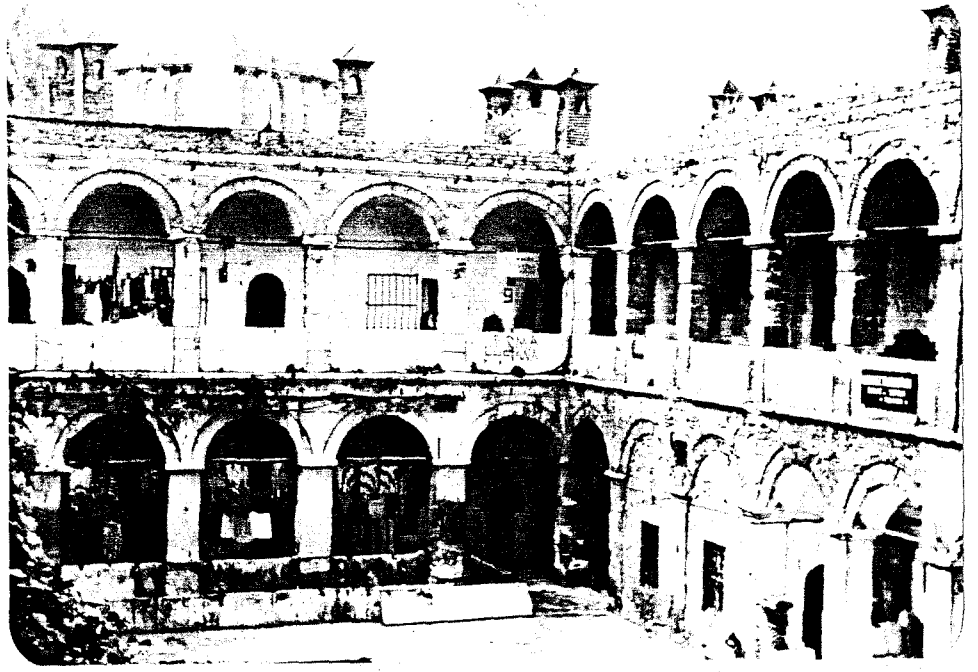
ÖNDEN GÖRÜNÜŞ

DIKEY KESİT

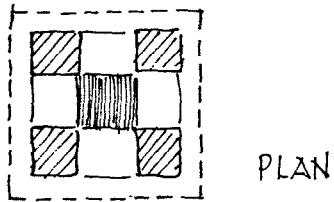
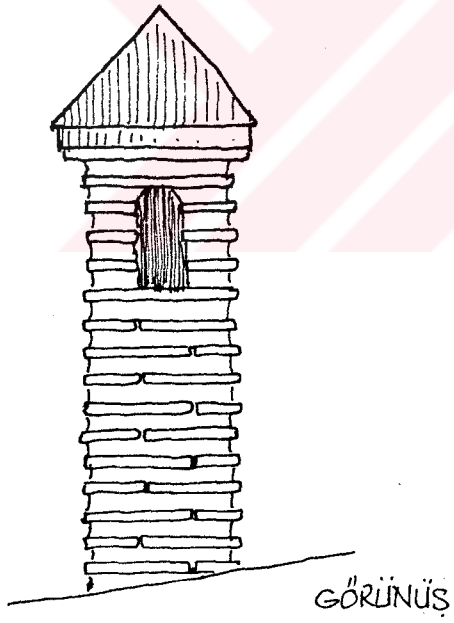
ÖÇAK PROJESİ (RESTİTÜSYON)

YATAY KESİT

Resim 64 - Taşhan'da Baca.

TUĞLA BACA (TAŞHAN'DAN)

içersinde bacaların mimarisinde diğer yapılardan bir farkı görülmez. Halil Ağa Hanı'nda ise günümüze ulaşmış mevcut bir baca izi yoktur. Ancak ocakların duvar içindeki baca kesitlerinin tuğladan ve kare kesitli oluşundan bacaların da yine tuğladan ve kare kesitli olduğunu söylemek mümkündür. Muhtemelen külahlar da tuğladan ve kurşun kaplama idi. Restitüsyon projesinde bu bacalar için bir öneride bulunulmuştur (Bkz. Restitüsyon).

3.1.3.1.3.5. DOLAP NİŞLERİ

Medreseler, sıhhi müesseseler, hanlar ve diğer kagir yapılarda odaların duvar kalınlıklarından istifade edilerek teşkil edilen ve içlerine eşya konulan yerden hafif yüksekçe olan üzerleri kemerli veya ahşap lentolu girintilerdir. Özellikle medrese ve han gibi pek çok odalardan meydana gelen yapıların karakteristik bir elemanıdır. Genellikle odaların içi sıvalı olduğundan bu nişler de sıvalıdır. Planda odanın kapı ve pencere boşlukları ile ocak dışında kalan duvarlarında en az bir tane olmak üzere düzenlenmişlerdir (Resim 65).

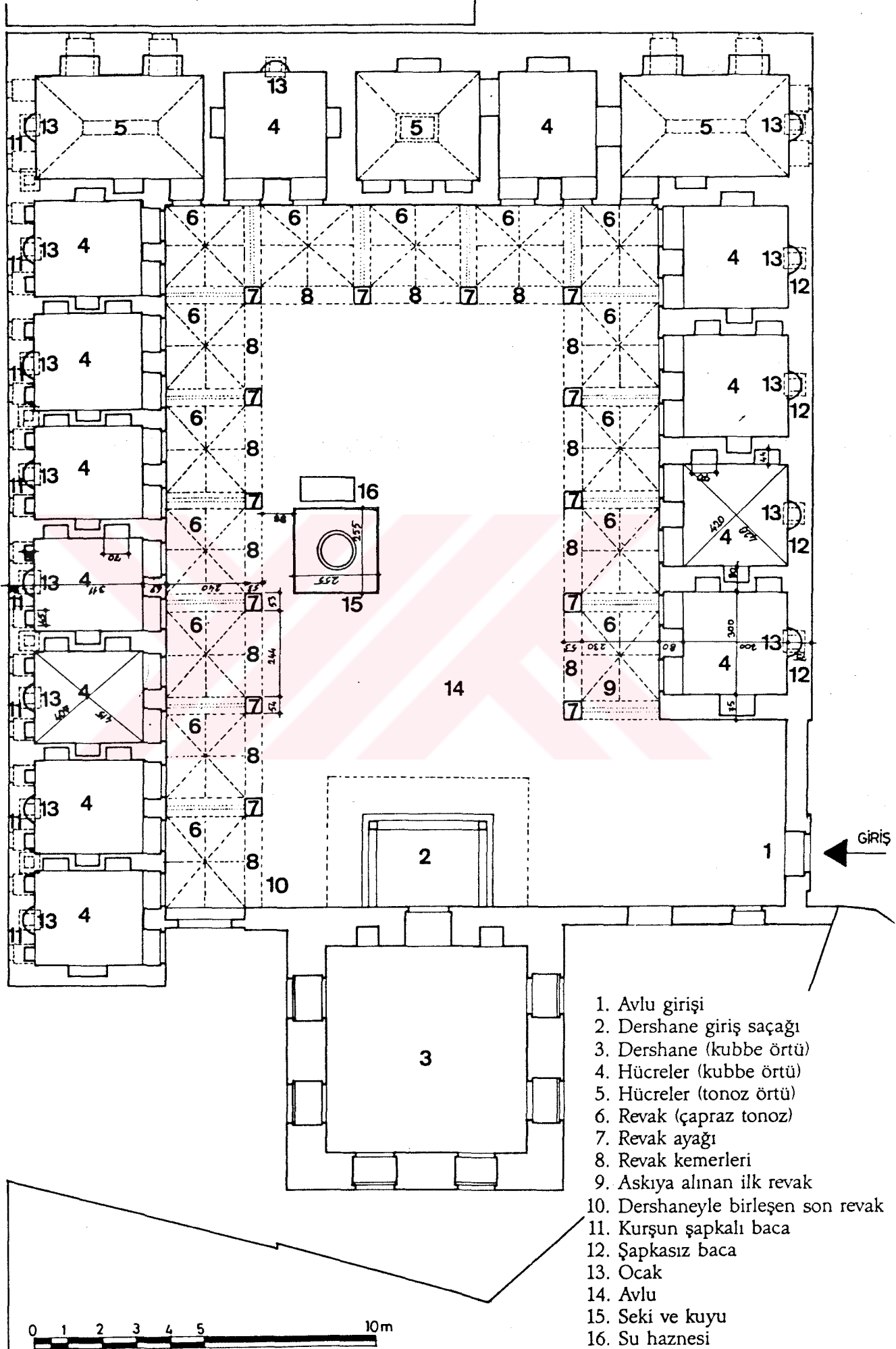
Gerek han ve gerekse medreselerin odaları gündüz ve gece ikamet edilebilecek şekilde düşünüldüğünden donanımları aynıdır ve mimari ve inşai olarak aralarında bir fark yoktur. Ancak içlerinde ikamet edilmeyen hanlarda bazen bu dolaplara yer verilmemiştir (Resim 66).

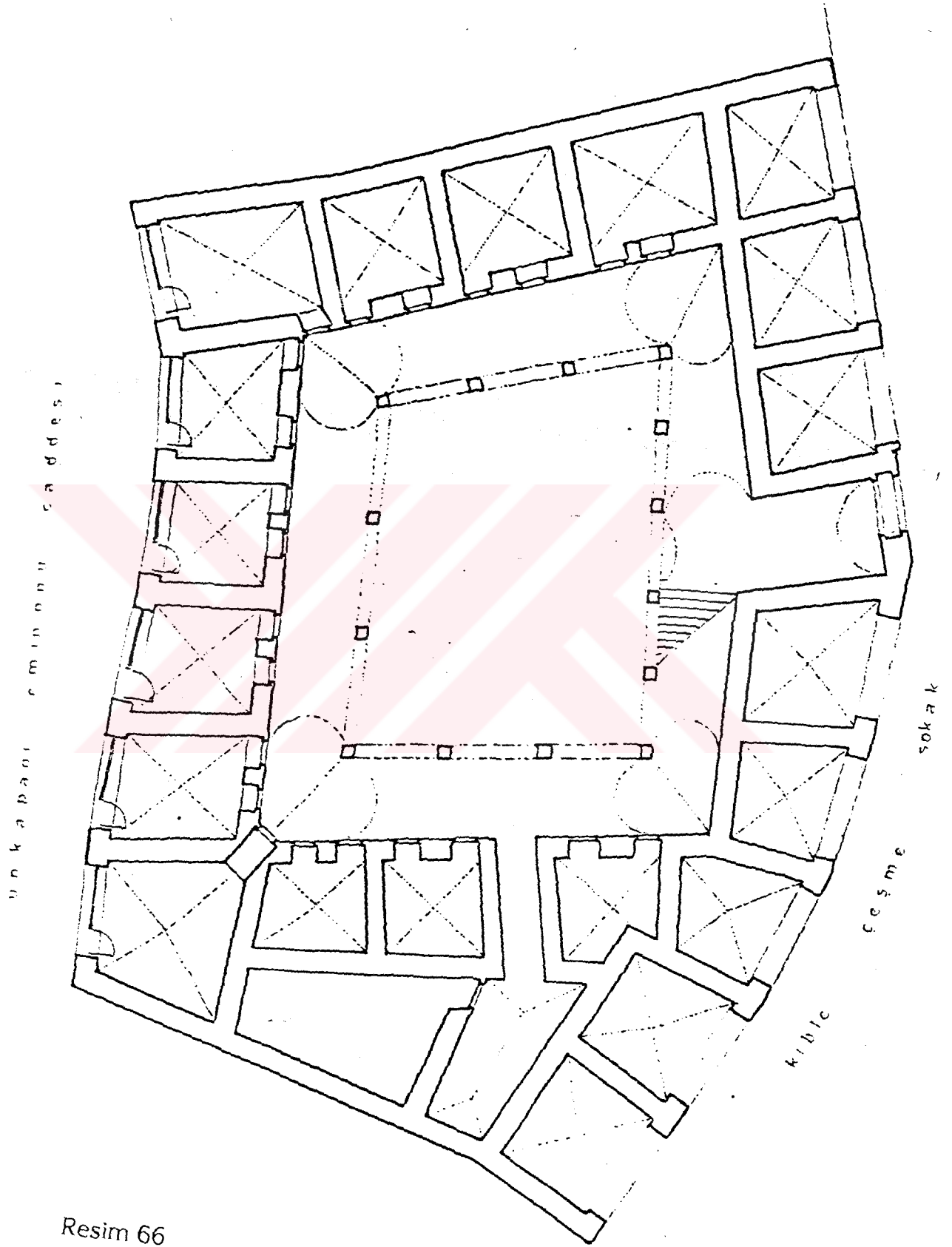
Halil Ağa Hanı'nın kullanım amacına uygun olarak (misafirhane veya bekar odası) gerek zemin kat ve gerekse üst kat odalarının tamamı dolaplıdır (Bkz. Rölöve Projesi) Bu dolaplar özellikle odaların ortak duvarlarında şaşırtmalı olarak düzenlenmişlerdir (Resim 67). Basık kemerli ve ahşap lentolu olmak üzere iki tipi mevcuttur. Ölçüleri odadan odaya çeşitlilik göstermektedir. Mevcut izlerden sıvalı oldukları anlaşılmaktadır.

3.1.3.1.3.6. ÇEŞME

İstanbul hanlarında cephesinde çeşme bulunan ender hanlardan birisi Halil Ağa Hanı'dır (Resim 68).

Hasan Paşa Hanı'nın girişinin iki yanında rokoko çeşmeler ile Simkeşhane'nin avlusunda bir sebil bulunduğu bilinmekle beraber bugün bun-

Resim 66

ALİ PAŞA HANI
zemin katı

Resim 67 - Halil Ağa Hanı Oda Dolap Nişi

larından bir iz kalmamıştır (Resim 26,29).

İstanbul Çeşmeleri (1) adlı eserinde İ.H.Tanişik'ın "Çeşme halen muattaldır. Kesme taştan yapılmıştır. Mimari üslubu Türk klasiğidir. Teknesi parçalanmış, musluğu yok olmuştur." dediği çeşmenin 1943 yılından önce kullanılmaz hale geldiği anlaşılmaktadır.

Klasik çeşme mimarisinin tüm özelliklerini taşıyan eserin yapım tarihi 1824'tir. Hanın inşaaından çok daha sonra yapıya ilave olmuştur. Yaptıran bugün hana ismini vermiş olan Elhac Halil Ağa'dır.

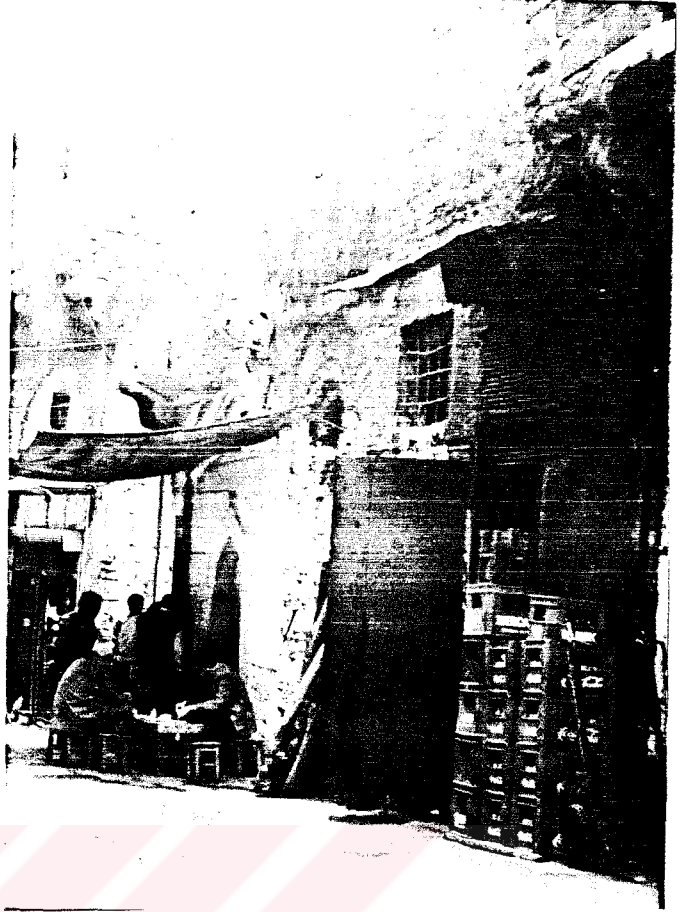
Gayet sade olan mimarisinin tipik klasik elemanları sivri kemeri, kitabesi, ayna taşı, su kabı konulan oyuğu ve çeşmeyi çevreleyen dış bordürüdür. Yalağı kaybolmuştur. Ayna taşında ve sivri kemerin kilit taşında gülçeden ibaret bezemesi son derece sadedir.

3.1.3.1.4. BEZEME

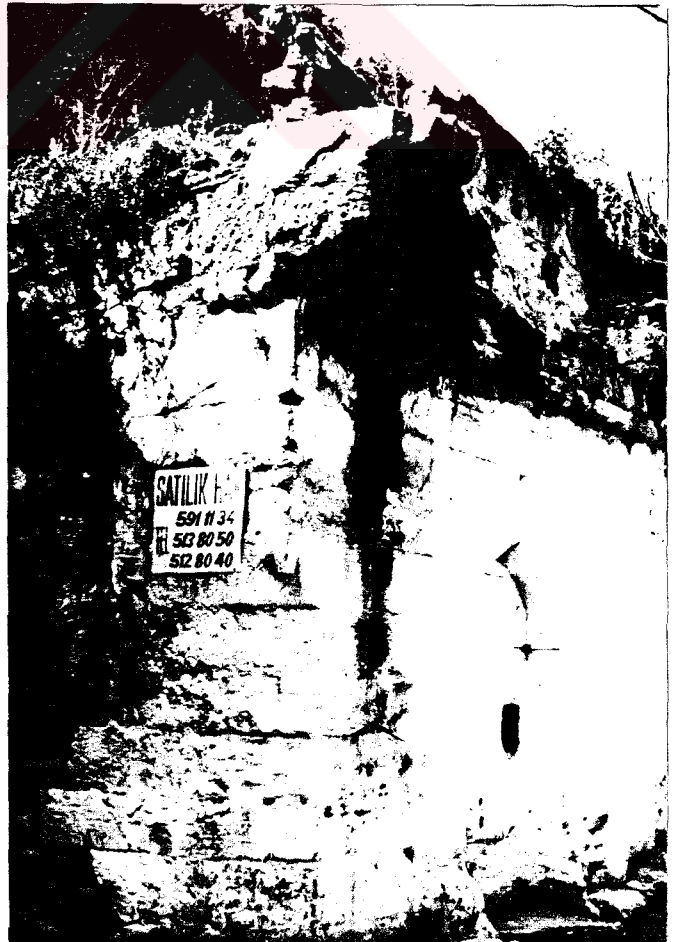
Türk Han Mimari sanatının genel gelişmesi içinde, süsleme başlangıçtan İstanbul Hanlarına gelinceye kadar değişik safhalar göstermiştir. Bezeme, ilk Türk Hanlarından itibaren (Bkz: Bölüm 2) özellikle cephede ve portallerde çok önem kazanır. Özellikle Anadolu Selçuklu eserinde bezeme, Türk Han Mimarisi'nin en gelişmiş dönemini yaşamıştır (Resim 69).

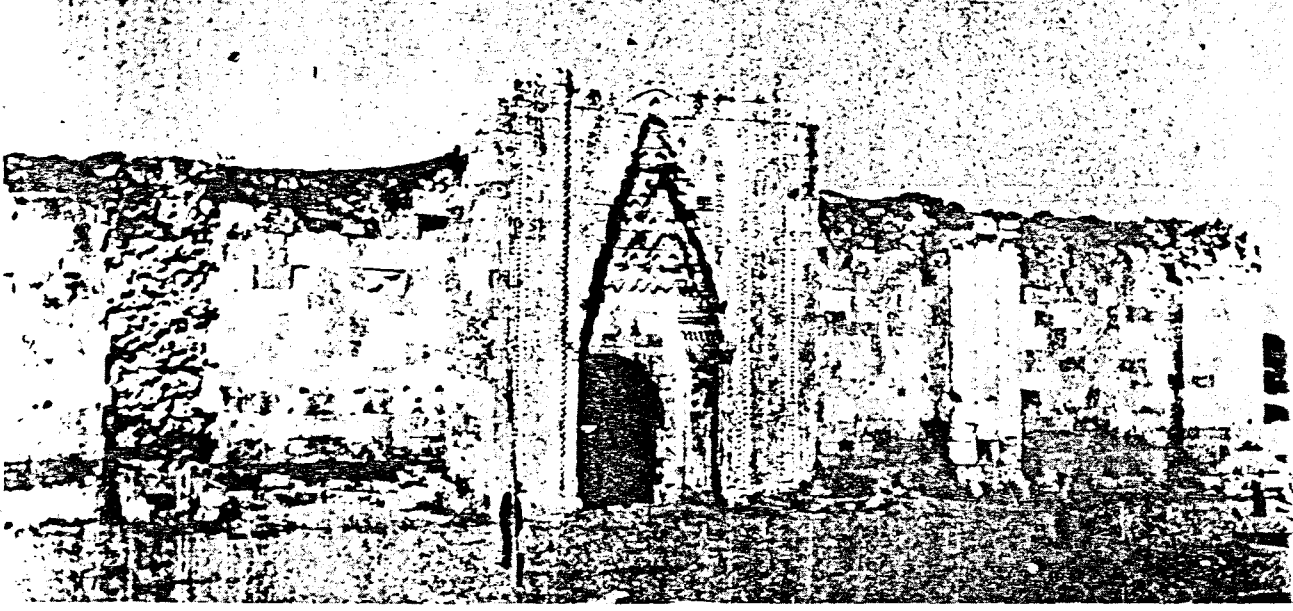
Osmanlı Devri han mimarisinde zengin üsleme anlayışı, yerini hacim ve proporsiyon dengesiyle oluşan bir estetiğe terkeder. Bezemeler önemli ölçüde azalır. Yeni bir anlayışla cepheye hakim portal görünüşü terkedilmiş ve cephe bir bütün olarak ele alınmıştır. Taşın yanında tuğlanın da önem kazanmasıyla cephe tanziminde özellikle İstanbul Hanlarında tamamen hakim olan bir anlayış ortaya çıkmıştır. İlk eserlerdeki tuğla motifler veya ince taş süslemelerden ziyade sadelik yapıya hakim olmuştur. Cephede tuğla hem yapı hem de süsleme malzemesi olarak kapı ve pencere kemerlerinde, alınlıklarda değişik şekillerde kullanılarak sade bir anlayış takip edilmiştir. Saçaklarda teşkil edilen tuğladan kirpi saçaklarla taş saçaklar yanında daha zengin ve hareketli bir görünüş elde edilmiştir. Kuşevleri de cepheye ayrı bir hususiyet katar (Resim 70).

Halil Ağa Hanı da İstanbul Hanlarının genel özelliklerini taşıyan bir

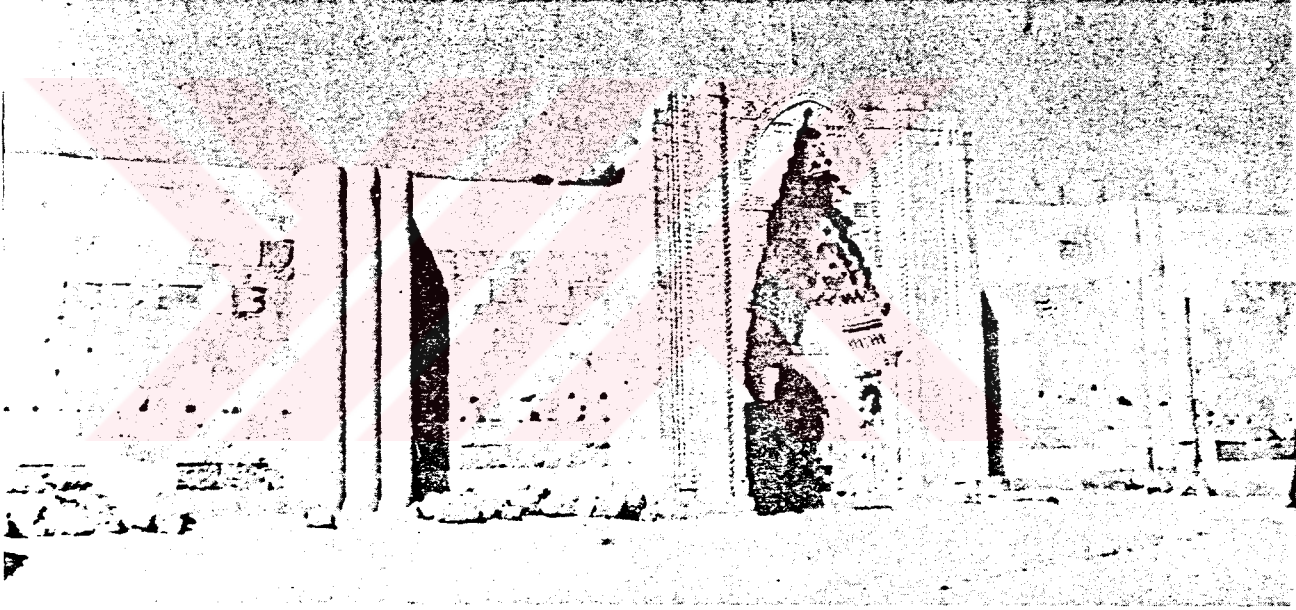

Resim 68 - Halil Ağa Çeşmesinden Görünüşler

Sultan Han-Onanım Öncesi-Aksaray-NİĞDE

Sultan Han-Onanım sonrası-Aksaray-NİĞDE

Resim 69 - Selçuklu Kervansarayı

18. yy. yapısı olarak son derece sadedir. Almaşık duvar örgüsü, kapı ve pencerelerdeki tuğla kemerleri, kirpi saçakları, taş konsollar, cephesindeki çeşmesi eserin tezyini özellikleri arasındadır. (Bkz: Cephe özellikleri).

3.1.3.2. YAPISAL ANALİZ

3.1.3.2.1. MALZEME

BİR 18. yy. yapısı olan Halil Ağa Hanı, malzeme ve yapı tekniği bakımından döneminin bütün özelliklerini taşımaktadır. Dış cephede iki sıra tuğla, bir sıra kesmetaş ve derzsiz kesme taş kaplama olan duvar işçiliği gayet itinalıdır (Resim 55,56). Buna karşılık bazı kısımlarında rastlanan izlerden sıva kaplama olduğu anlaşılan revak ve oda duvarları düzensiz bir duvar işçiliğine sahiptir (Resim 71). Kapı ve pencere söveleri küfeki taşındandır. En itinalı taş işçiliği zemin kat giriş cephesinde görülür. Bunun dışında revak sütunları da başlıklarıyla beraber yekpare kesme taştır (Resim 72).

TAŞ

Dönemin tüm yapılarında olduğu gibi Halil Ağa hanında da küfeki taşı kullanılmıştır. Yapı da taş dış cephe kaplama malzemesi olarak, almaşık duvar örgüsünde, çeşme ve giriş cephesinde, pencere ve kapı sövelerinde, revak sütunlarında, bazı izlerden anlaşıldığı kadarıyla döşeme kaplamasında kullanılmıştır.

AHŞAP

Halil Ağa Hanı'nda ahşap malzemeye sadece duvarda hatıl şeklinde rastlanmıştır (Resim 73). Bunun dışında yapıda ahşap kullanılmamıştır. Sözkonusu ahşap hatıllar 10x10 cm. ebadında bir kesitte olup belli kotlarda bir kuşak halinde tüm taşıyıcı duvarlarda dolaşmaktadır. Ancak bu elemanların büyük bir kısmı çürüdüğünden vazife yapamaz hale gelmiştir.

TUĞLA

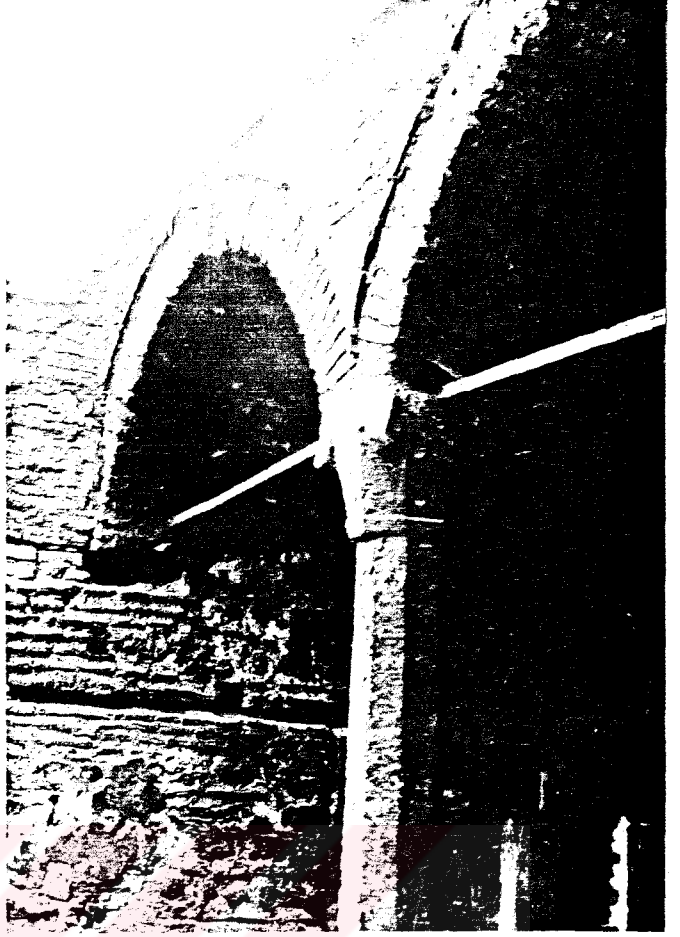
Yapıda taşın yanında en çok kullanılan malzeme tuğladır. 3x28x28, 3x28x14 cm. ölçülerinde rastlanan tuğla malzeme, iç ve dış duvarlarda,

Resim 71 - Halil AĞa Hanı Üst Kat Revakları

Resim 72 - Revak Sütunu

Resim 73 - Halil ağa Hanı'nda Ahşap Hatıl Kullanımı.

kapı, pencere revak kemerlerinde, tonozlarda kullanılmıştır.

MADEN

Yapıda madeni inşaat malzemesi olarak demir, kemer ve tonoz ger-gilerinde (5x5 cm. kesitinde), pencere parmaklıklarında kullanılmıştır. Orijinal kapı ve pencere kanatlarına ait bir bilgi bulunmamakla beraber daha önce handa dökümcülük yapmış olan Yusuf Aslan, bunların demir kanatları olduğunu söylemektedir.

HARÇLAR VE SIVALAR

Yapıda dönemin özelliklerine göre bağlayıcı olarak kullanılan malzeme "horasan" harcıdır. Tamamen dış tesirlere açık olan eserin bazı kısımlarında bağlayıcı malzeme vazifesini yapamayacak derecede mukavemetini yitirmiştir.

3.1.3.2.2. TAŞIYICI SİSTEM

Başlangıçtan itibaren Türk han mimarisinde tercih edilmiş olan örtü sistemi tonoz ve kubbe tarzı, İstanbul hanlarında da aynen uygulanmıştır.

Halil Ağa Hanı'nda tüm odalar aynalı tonozla örtülmüştür. Taşıyıcı ana beden duvarları kesmetaş, (ön cephe) almaşık örgü kaplamalı moloz taşduvardır. Revaklar beşiktonozlu, kemerleri tuğladan sivri kemerlidir.

3.2. ESERİN İSTANBUL HANLARI İÇİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Halil Ağa (Cinci) Hanı İstanbul hanlar bölgesinin merkezinin biraz dışında ölçeği itibarıyla küçük bir handır. Ancak kapladığı alanın küçüklüğüne rağmen 18. yy. İstanbul hanları mimarisinin bütün özelliklerini taşıması, çıkmalı ön cephesi, orijinal duvar çeşmesi, itinalı dış cephe işçiliği ile şehir perspektivinde ayrı bir yere sahiptir.

Halil Ağa Hanı daha önce yapılan tasnife göre misafir hanları veya Bekar Hanı grubuna girmektedir. Misafir Hanlarına ilk kez 18. yy.'da rastlanmasına karşın Bekar hanları ilk devirlerden itibaren yapılmıştır. Ceyhan Güran, misafirhane tipine Elçi Hanı'nı ve bir 18. yy. yapısı olan Hasan Paşa

Hanı'nı göstermektedir. Hasan Paşa Hanı iki katlı olup zemin katı da ikamete ayrılmıştır. Ahır ve deposu yoktur. Zemin kat ikamete ayrılmış olmasına rağmen odaların sokağa açılan pencereleri bulunmaz. Aynı özellikleri gösteren ocak ve dolapları bulunan zemin kat odalarının tümünün aynı zamanda sokağa bakan pencereleri de bulunmaktadır. Hanın bu özelliklerinden deposuz ve ahırsız olan zemin katının da tamamen ikamete ayrıldığı anlaşılmaktadır. (Bkz: 18. yy. İstanbul Hanları).

18. yy. İstanbul Han mimarisinin tipik özelliklerini bünyesinde bulunduran Halil Ağa Hanı hemen hemen hiç bir müdahale ile özgün mimarisi bozulmadan günümüze ulaşan ender hanlardan birisidir.

3.3. HALİLAĞA HANI (CİNCİ HAN) RESTORASYON ÖNERİSİ

3.3.1. YAPININ YIPRANMA SEBEPLERİ

Genel Olarak

Eski eserleri tahrip eden faktörler,

- a) Malzemenin kendi özelliklerinden kaynaklanan bozulmalar,
- b) Dış tesirler altında meydana gelen bozulmalar (fiziksel ve kimyasal tesirler altında) olarak iki grupta toplanabilir.

3.3.1.1. MALZEMEDE GÖRÜLEN BOZULMA ŞEKİLLERİ VE SEBEPLERİ

A) TAŞ

Dönemin tüm kagir yapılarında olduğu gibi Halil Ağa Han'ında da taş ana malzemesini teşkil etmektedir.

Halil Ağa Hanı'nda taş;

- . Giriş cehesinde, çeşmede, giriş kapısında ve girişin sağındaki duvarda kesme küfeki taşından kaplama malzemesi olarak
- . İç ve dış taşıyıcı duvarlarda cephelerde almaşık duvar özgülü içerisinde 2 sıra tuğlanın yanında 1 sıra kesmetaş olarak
- . Taşıyıcı duvarların içinde moloztaş dolgu olarak
- . Revakların taşıyıcı sütunlarında

. Pencere ve kapılarda kesmetaş söve olarak

. Döşemede ise kaplama olarak kullanılmıştır. Bacalara ait mevcut bir iz bulunamadığından tuğla veya taştan yapılıp yapılmadıkları hususunda bir bilgi yoktur.

Genel olarak yapıda konstrüktif ve strüktürel taş malzemede görülen tahribat ve bozulmanın şekilleri ve sebepleri şunlardır;

. Hatalı Uygulama;

- Muhtetemen taş malzemede gözlenen bozulmaların sebepleri arasında, taşın seçimi, işlenmesi ve hatalı kullanımı da yer almaktadır. Eski eserlerde taşıma kolaylığı göz önünde bulundurularak yakındaki ocaklardan çok kaliteli olmayan taşın kullanımı, yapıdaki tahribatın iç ve dış tesirlerin altında artmasına sebep olacağı muhakkaktır. Taşların ocaktan çıkartılırken zedelenmesi ve kılcal çatlakların oluşması, tabakalaşmaya uygun kullanılmaması (Resim 74,75). tahribatın büyümesini artıran faktörlerdir.

. Erime;

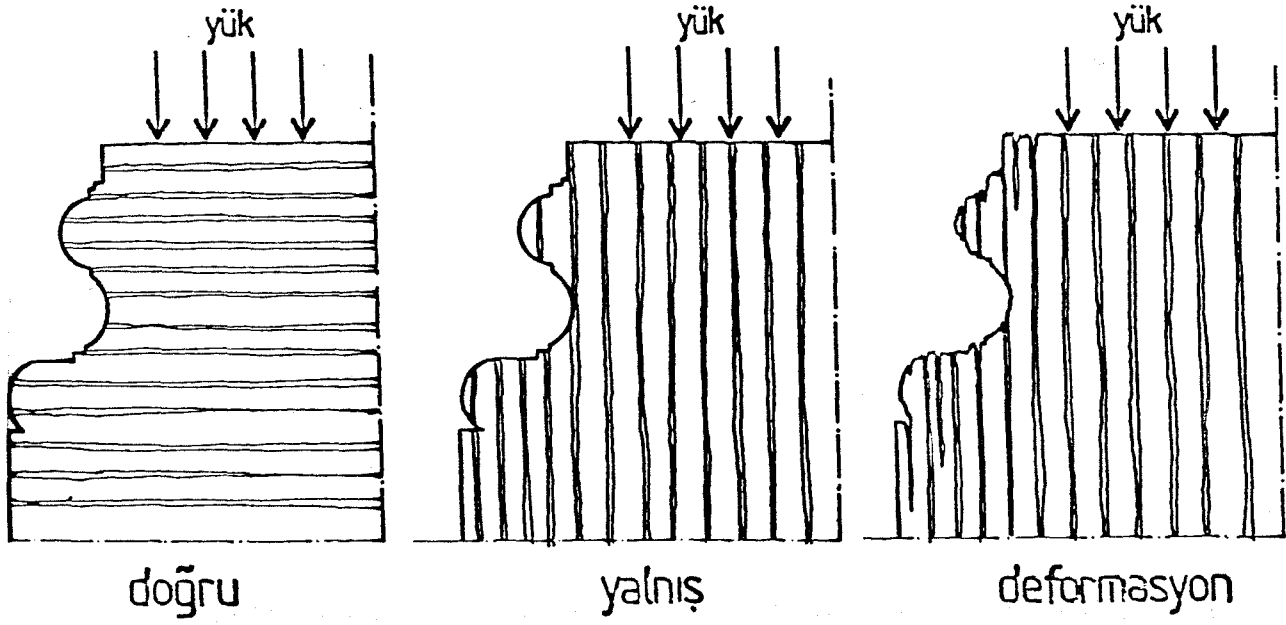
Yapıda kullanılan taşlarda "erime" şeklinde görülen bozulmalar mevcuttur. Genellikle içerisinde karbonat, klorürsülfat bileşimli mineral içeren taşlarda, agresif maddeler ihtiva eden su, gevşek dokulu bu tür taşları zamanla eritmekte ve büyük boşluklar meydana getirebilmektedir. Bu şekildeki tahribat yapının dış cephesindeki taşlarda, özellikle çemede daha yoğun olarak gözlenmektedir (Resim 68).

. Oyulma;

Tabakalaşma düzlemine paralel bir dizilme gösteren boşluklar (Resim 76,77) taşlarda, bağlayıcı çimentonun ayrışması, kum ve çakılların düşmesi veya küçük boyutlu porların donma-çözülme, yeniden kristalleşme, bakteri,Migroorganizmaların etkileriyle genişlemesi sonucu oluşan oyuklar yapıdaki bozulmanın diğer bir sonucudur (Resim 68). Rüzgar gibi bir dış tesirin altında bu tahribatın daha da artacağı muhakkaktır.⁵⁵

. Kabuklanma

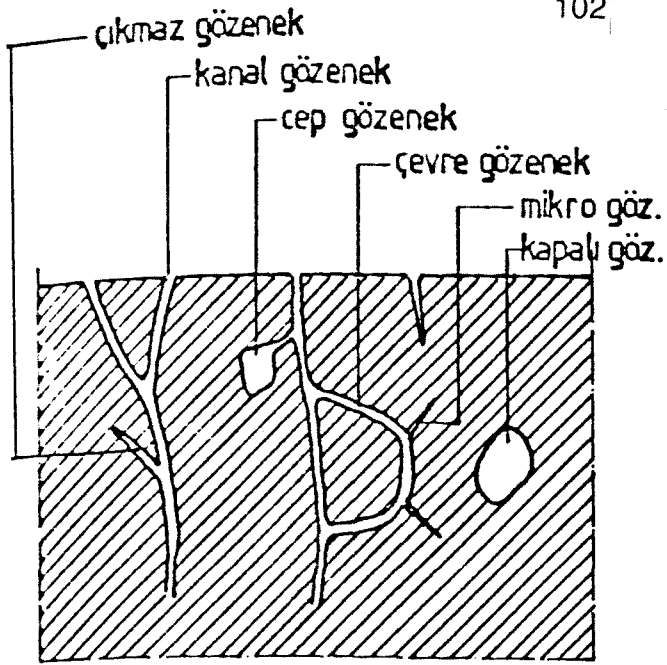
Asit ihtiva eden maddelerin, yağmur sularının yardımıyla taşın dış tabakasının küçük-büyük plaklar halinde kopmasına sebep olması sonucu yapıda kabuklanma şeklide bir bozulmanın meydana geldiği görülmektedir. (Resim 78,79). Bu kabuklaşmadan sonra kolezyonun artması ile kumlaşmalar

Resim 74 - Taşın Tabakalaşma Durumuna Göre Kullanımı

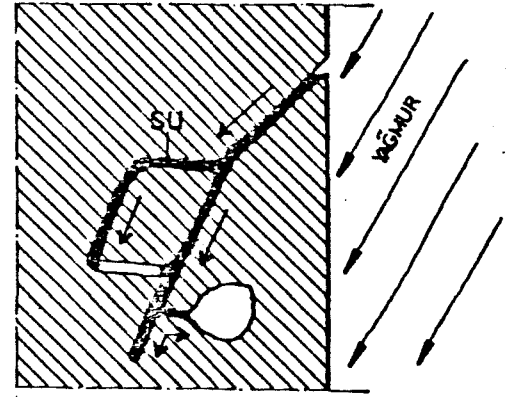

Resim 75 - Halil Ağa Hanı'nda Çatlayan sütun .

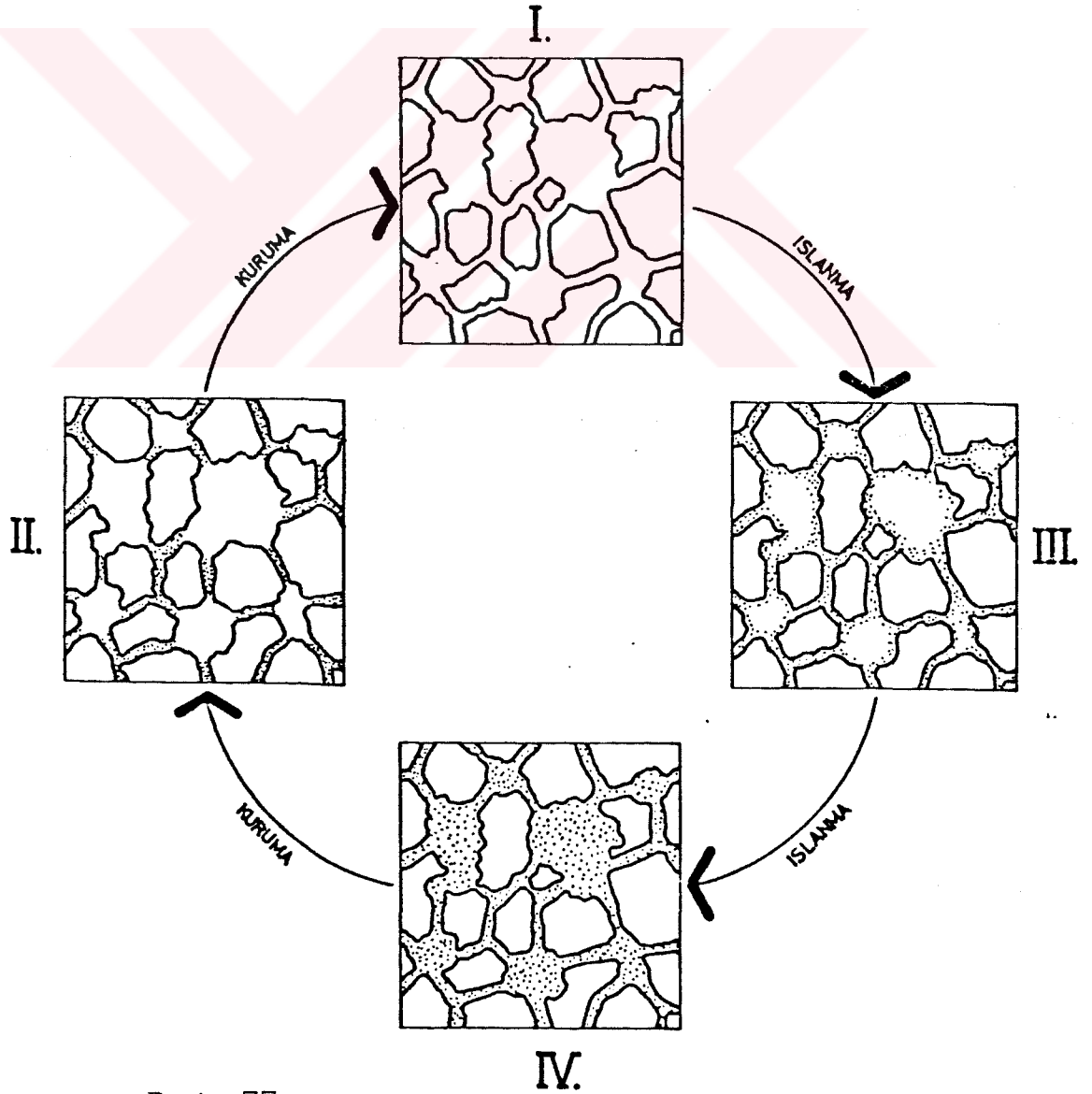

Resim 76

Taşlardaki Boşluk Türleri,
(Torraca).

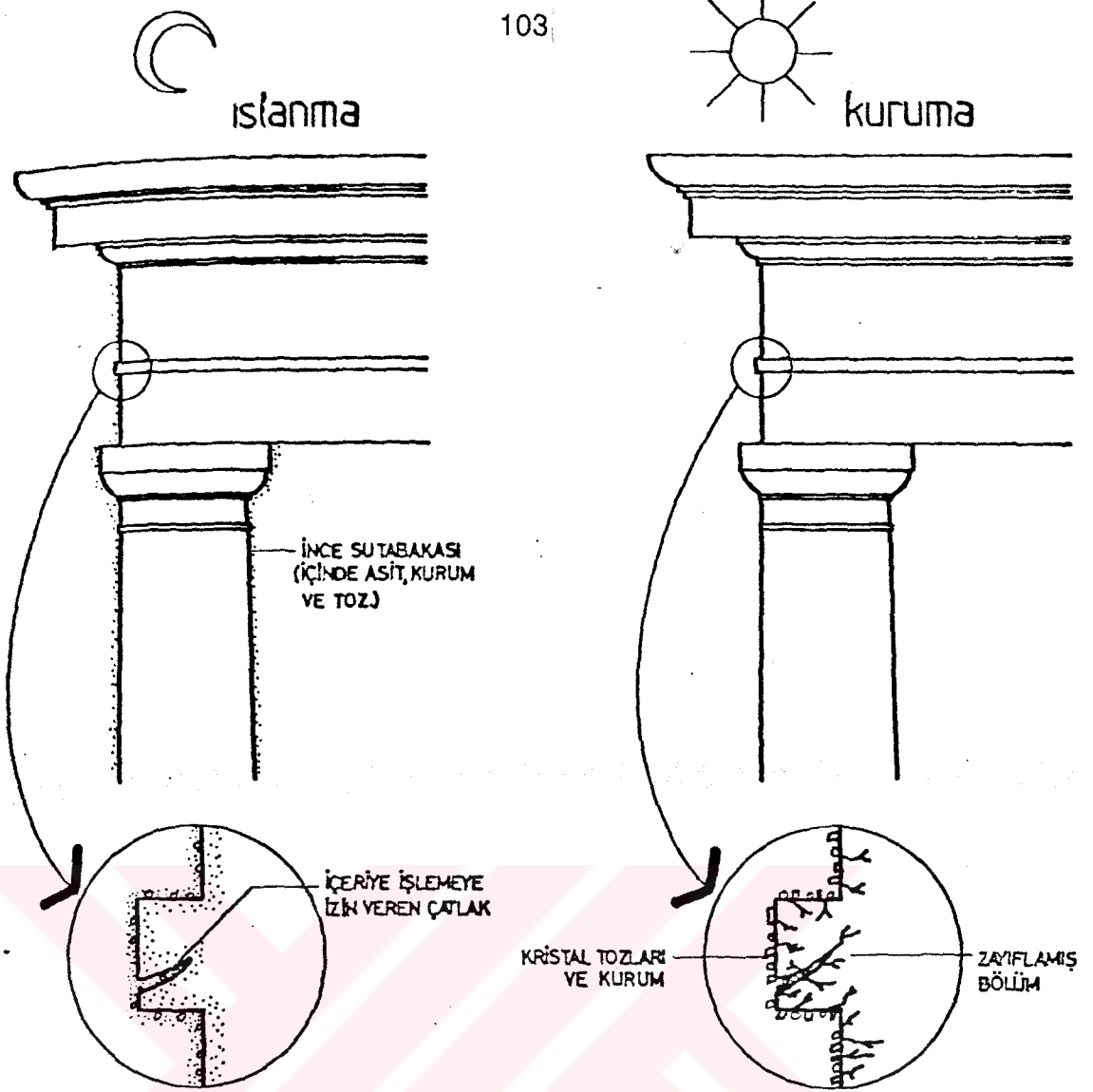

Boşlukların Su
İle Dolması

Resim 77

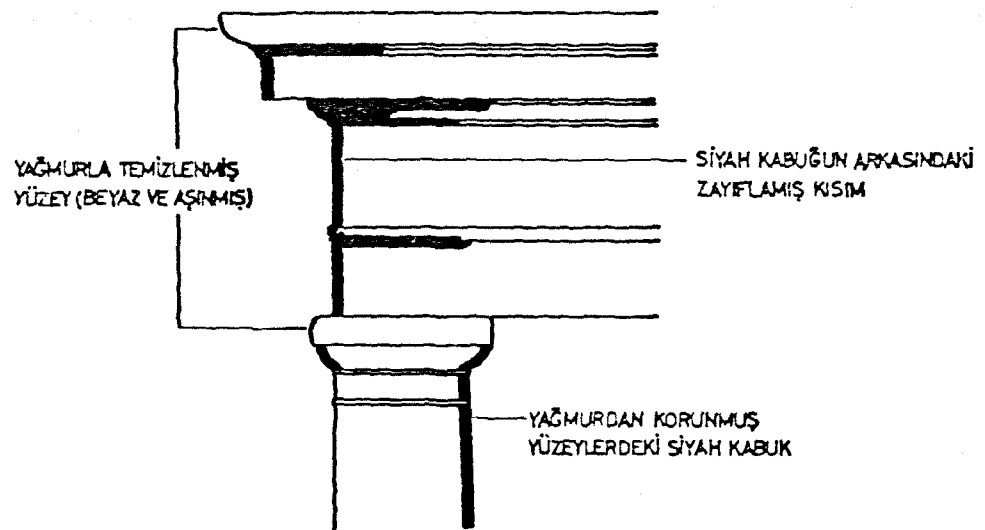
Gözenekli Taşın İçinde Suyun Dağılımı, (Torraca).

Resim 78

Atmosferik Olaylar Sonucu Yüzeyde Bozulma, (Torraca).

tekrarlanan atm. olaylar

Resim 79

Yüzeyde Kirlenme, (Torraca).

da meydana gelmeye başlamıştır (Resim 46).

.Kirlenme

Yapı uzun süre bakımsız ve dış tesirlere karşı korumasız kaldığından hayli kirlenmiştir (Resim 80). Özellikle dış cephe duvarlarında, ön cephede, çeşmede, revak kolonlarında (Resim 81). revak içlerinde tonozlarda (Resim 81). ve odaların duvar ve tonozlarında özellikle ateş yakılmasından dolayı oluşan kurum ve isler sebebiyle yoğun bir kirlenme söz konusudur.

Muhtelif yağlı maddelerin yanında (Resim 68) dış cephede yapılan boyalar yapıyı kirleten faktörler arasında yer almaktadır.

Özellikle içinde suda eriyen tuzlar bulunan maddeleri, taşların ayrışmasında katalizör görevi yapan suyun, taşın içindek boşluklarda, çatlaklarda dolaştırması ile donma çözülme, bakteri-liklen yerleşmesi sonucu tahribat artacaktır.

. Bitkisel tahribat

Eski eserlerin tahrip olmasına sebep olan önemli etkenlerden birisi de bitkiler ve mantarlardır. Halil Ağa Hanı'nda da özellikle odunsu bitkilerin tesiri altında büyük tahribat söz konusudur (Resim 82). Bu sebeple yapının bazı bölümleri yıkılmıştır. Hatta bazı odaların tonozlarının tuğla örgülerinin arasından yol bulan bitki kökleri dahi görülebilmektedir. Bu ise bitkisel tahribatın boyutu hakkında bize açık bir fikir vermektedir (Resim 83).

. Yangınlar ve depremler.

Bölgenin geçirmiş olduğu yangınlardan ve depremlerden daha önce bahsedilmişti. Büyük bir ihtimalle eser bu tesirlerden etkilenmiş olabilir. Yapının çatlayan ve yıkılan bölemleri bu tesirler altında kalmış olabilir.

. Kullanım hataları

Yapının amacı dışında işlerde kullanılması ve yapıya zarar verebilecek şekilde aşırı yüklemeler altında kalması, bunun yanında meydana gelen iş kazaları yapıyı olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim en son dökümhane olarak kullanılan odalarından bir veya birkaçında meydana gelen patlamalarda yapı büyük zarar görmüş, dış duvarında düşey çatlaklar oluşmuş (Resim 84) odalarında ise ocakları yıkılmış ve örtü sisteminde çatlarlar meydana gelmiştir. (Resim 85).

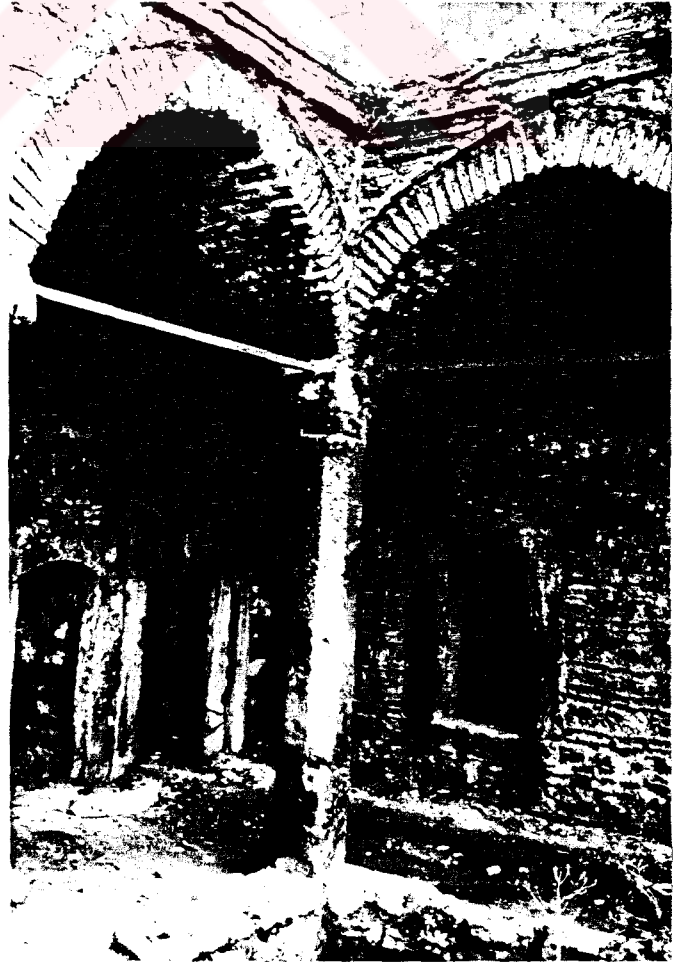
. Çatlaklar

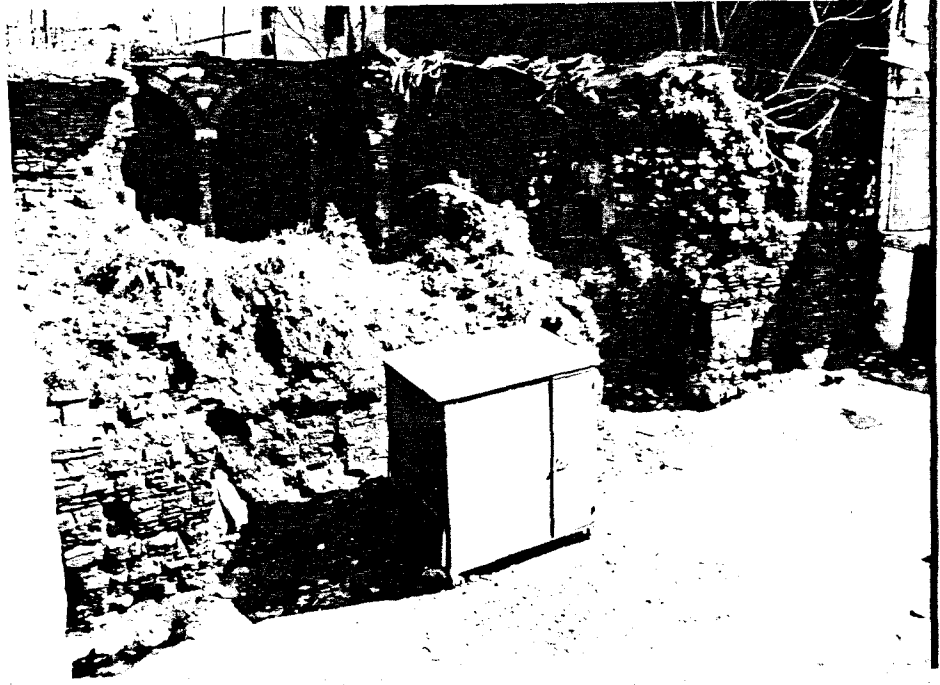
Yukarıda saydığımız tesirlerin etkisi altında oluşan çatlaklar yanında

Resim 80 - Tonozda Kirlenme

Resim 81 - Revaklarda Kirlenme

Resim 82 - Halil Ağa Hanı'nda Bitkisel Tahribat.

Resim 83 - Halil Ağa Hanı'nda Bitkisel Tahribat

Resim 84 - Tahrip Olan Ocaklardan Biri

Resim 85 - Kismen Yıkılan Oda Tonozu

taş elemanları birbirine bağlayan demir kenet elemanların su ile temasıyla oluşan korozyonla meydana gelen hacim artışlarının taş malzemedeki çatlaklara özellikle avlu revak sütunlarının sütun başlıklarında önemli derecede tehlike arzeden çatlaklara sebebiyet verdiği görülmektedir (Resim 86). Bunun yanında pencerelerin lokma parmaklıklarının sövelere saplandığı noktalarda da çatlaklar mevcuttur (Resim 87).

B) TUĞLA

Yapıda taş ile beraber en çok kullanılan malzeme tuğladır. Genelde 3x28x28 cm ve 3x28x14 cm ebatlarında tuğlalar kullanılmıştır.

Tuğla malzeme yapıda;

. Almaşık örgü tarzında taş ile beraber iki sıralı olarak taşıyıcı duvarlarda

- . Revak kemerlerinde
- . Kapı ve pencere kemerlerinde
- . Ocak ve dolap nişlerinin kemerlerinde
- . Zemin ve üst kat döşemelerindeki tonoz sistemi içinde
- . Saçaklarda kirpi saçak olarak kullanılmıştır.

Dış cehedeki tuğlalarda özellikle derzleri dolduran harçların dökülmesi ve ayrışması sonucu dökülmeler olmuş ve oyuklar oluşmuştur. (Resim 55).

Bir kısım tuğlalar çatlamış ve kırılmıştır. Özellikle üst kattaki bitkisel tahribat sebebiyle kirpi saçaklar kırılmış, bağlayıcı malzeme fonksiyonunu yitirdiğinden yeryer dökülmeler meydana gelmiştir. (Resim 56).

Yapının içinde ve dışında yakılan ateşler sebebiyle diğer malzemelerde olduğu gibi tuğla satırlarında da yoğun bir kirlenme söz konusudur (Resim 81). Bu ise malzemede yer yer tozlaşma ve döküntülere sebep olmaktadır.

C) AHŞAP

Halil Ağa Hanı'nda ahşap malzemeye sadece duarda hatıl olarak rastlanmıştır.

Sözkonusu ahşap hatıllar 10x10 cm ebadında olup taşıyıcı duvarların içinden zemin ve üst katlardaki kapı-pencere lento üst hizalarından, revak

Resim 86 - Sütun Başlığında Çatlak

Resim 87 - Pencere Sövelerinde Çatlak

kemer ve tonoz başlangıç seviyesinden geçerek yapı kuşaklamaya alınmıştır.

Ancak zaman içinde bu ahşap hatılların büyük bir kısmı çürüyerek duvar içinde boşluklar oluşturmuşlardır. Kalanlar ise tamamen mukavemetsiz bir şekilde dağılma noktasına gelmişlerdir.

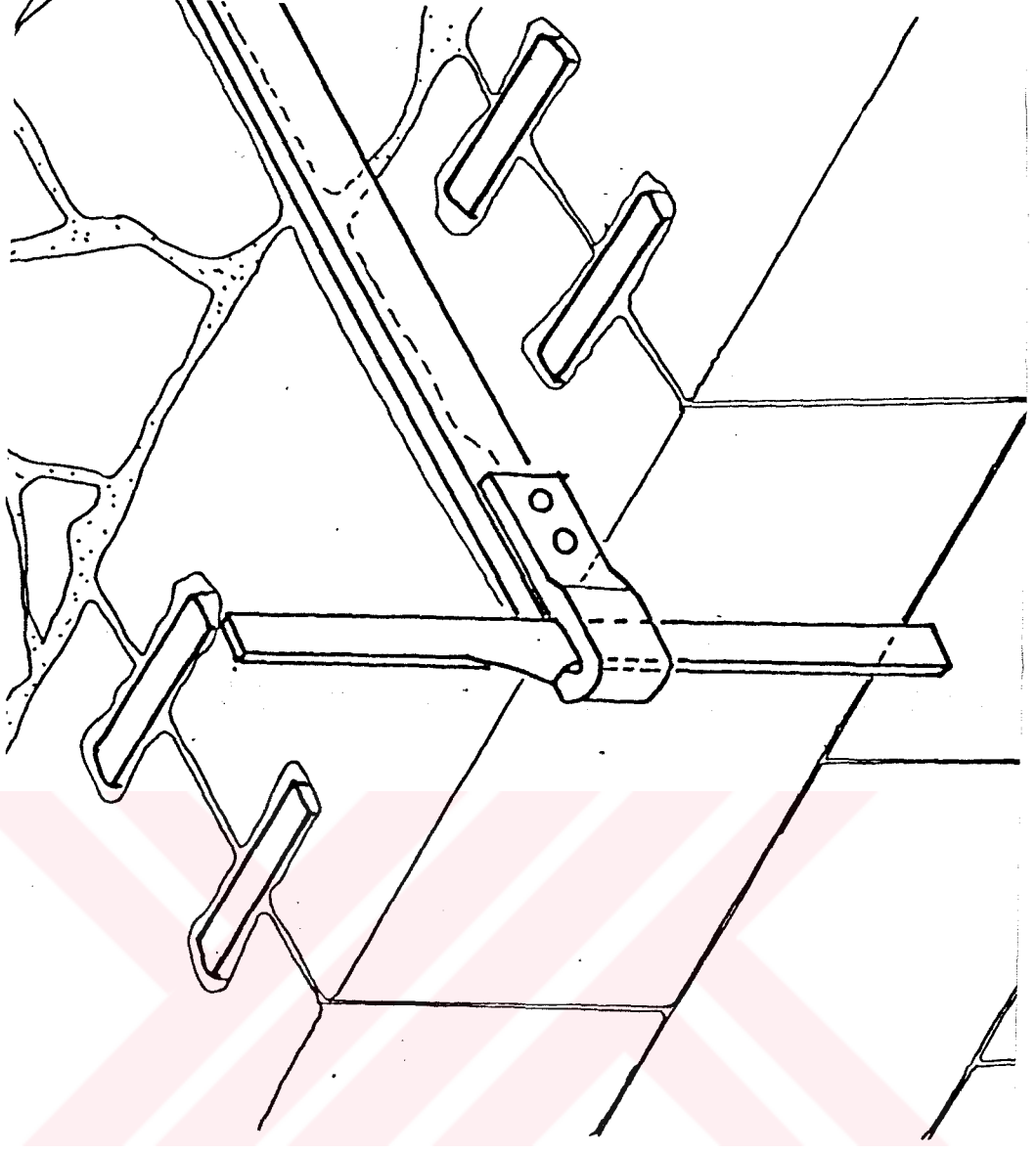
D) MADEN

Yapıda madeni inşaat malzemesi olarak demir, kemer ve tonoz gergilerinde (Resim 81). 5x5 cm kesitinde, pencere parmaklıklarında, (Resim 56). taşların montajında kenet olarak, yapıya sonradan ilave olunan çeşmenin bu haznesinde duvarın su basıncına karşı kılıçlama tekniğinde gergi olarak (Resim 88,89) kullanılmıştır. 18. yy. İstanbul Hanları üzerinde yapılan araştırma sonucunda kapı ve pencere kanatlarının da demirde imat edildiği görülmüştür. Ancak yapı üzerinde böyle bir iz rastlanmazsa da hantda daha önce çalışmış olanlardan öğrenildiği kadarıyla kapı ve pencere kanatları demirdendi.

E) HARÇLAR VE SIVALAR

Yapılar döneminin özelliklerine uygun olarak kullanılan bağlayıcı malzeme "horasan" harcıdır. Tamamen dış tesirlere açık olan yapıda bağlayıcı malzeme aşırı rutubet v.b. sebeplerle dağılma ve ufalanma noktasına gelmiş ve mukavemetini kaybetmişti. Özellikle (Z10) nolu üst kat odasının tuğladan örülmüş tonozundaki harç tamamen dağılma noktasına gelmiştir (Resim 82). Yapının diğer bölümlerinde ise genelde dış cephede derzlerin bir kısmı boşalmıştır. Bu da taş ve tuğla malzemenin tahribatını arttırmaktadır.

Revaklarda ve odalarda yeryer orijinal sıva kalıntılarına rastlanmaktaysa da bunlar yakılan ateşlerin isi ve kurumu sebebiyle son derece kirlenmiş ve aşırı dış tesirler altında özellikle rutubet etkisiyle hemen hemen tamamen dökülmüşlerdir. Geriye kalan sıva kalıntıları ise yerlerinden kolayca sökülebilmektedir.

Resim 88 - Halil Ağa Çeşmesinde Açık Kılıçlı Mesnetleme   Resim 89 - Açık Kılıçlı Mesnetleme Detayı (Doğan'dan).

3.3.1.2. TAŞIYICI SİSTEMDE GÖRÜLEN BOZULMALARIN SEBEPLERİ

Yapının stabilitesini bozan başlıca etkenler, binanın aşırı yüklenmesi, deprem etkisi, temel oturmalarından kaynaklanan çatlaklar, taşıyıcı elemanlarda dönme, düşey doğrultuda deplasmanlardır. Yapıya etkiyen kuvvetler sisteminin oluşturduğu "poligon"un kapanma koşulları yukarıda sayılan tesirler altında değişir. Bu ise yapıyı etkileyen kuvvetlerde bir artış veya karşı koyan tepki kuvvetlerinde bir azalış anlamına gelmektedir.⁵⁶

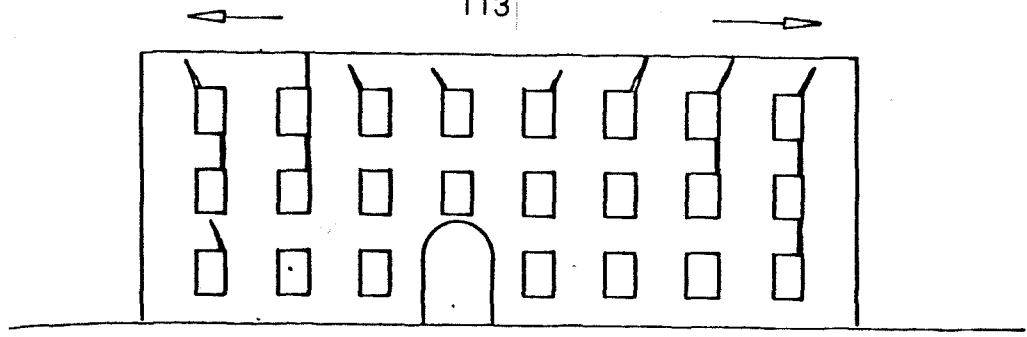
Bunların dışında geleneksel yapılar, esnek binalar olmadıkları için rüzgar tesirinden stabiliteleri bozulacak ölçüde etkilenmezler. Ancak yangın gibi tabii afetler etkisi altında ortaya çıkabilecek aşırı sıcaklık artışları kullanılan malzemeye bağlı olarak yapının stabilitesinde bozulmalara sebep olabilirler⁵⁷ (Resim 89a).

Halil Ağa Hanı'nda görülen büyük çatlaklar, düşey taşıyıcı elemanlardan olan dış beden duvarlarında görülen şakülsüzlükler, muhakkakki yukarıda sayılan farklı tesirlerin bir veya birkaçının bir araya gelerek oluşturdukları sistem dışı kuvvetler etkisi altında meydana gelmiş ve hattı yapının bazı üst kat bölümleri yıkılmıştır (Bkz. taşıyıcı sistem analizi). Ayrıca uzun süre odaları dökümcülük işlerinde kullanılan eserin ocaklarda meydana gelen şiddetli patlamalardan da etkilendiği muhakkaktır. Nitekim handa ökümcülük yapmış olan Yusuf Aslan da bu yönde doğrulayıcı bilgiler vermektedir.

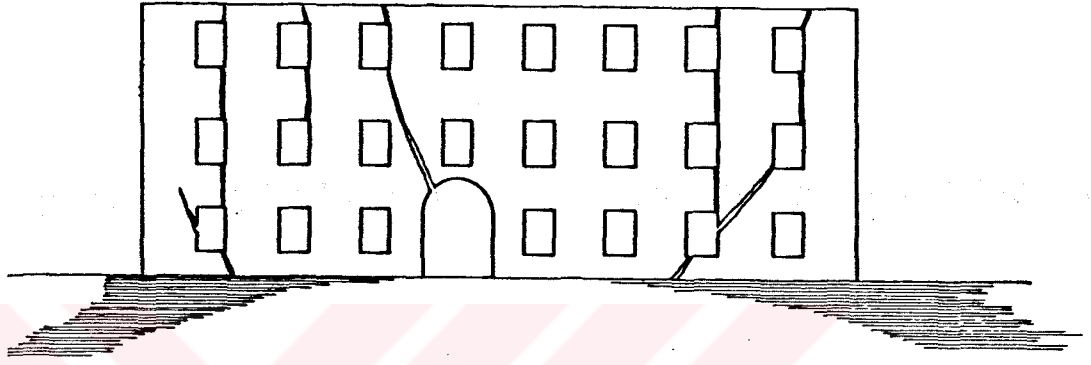
3.3.2. YAPIYA MÜDAHALE ÖLÇEĞİNİN BELİRLENMESİ

3.3.2.1. YAPIYA YENİ BİR İŞLEV VERİLMESİ

Yurdumuzda kültür varlıklarının korunması konusunda idari ve yasal düzenlemeler yapılmışsa da bugün Türkiye'nin ilk koruma fikrinin olduğu 1880'li yıllardan günümüze kadar geçen süre içinde çok olumlu bir düzeye geldiğimiz söylenemez. Kültür mirasımızın korunması amacıyla resmi ve özel kuruluşların yaptıkları uygulamaların çok başarılı olduklarını söylemek zordur. Amacımız burada yapılan uygulamaları tenkit etmekten ziyade sonuçlarının kültür mirasımızın korunması açısından hiç de iyi neticeler ver-

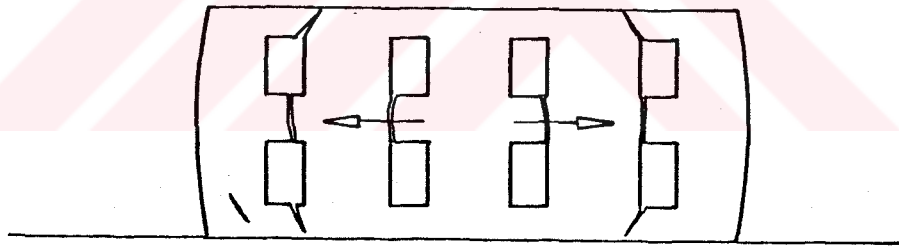

[a] ısı etkisiyle genişlemeden doğan çatlaklar

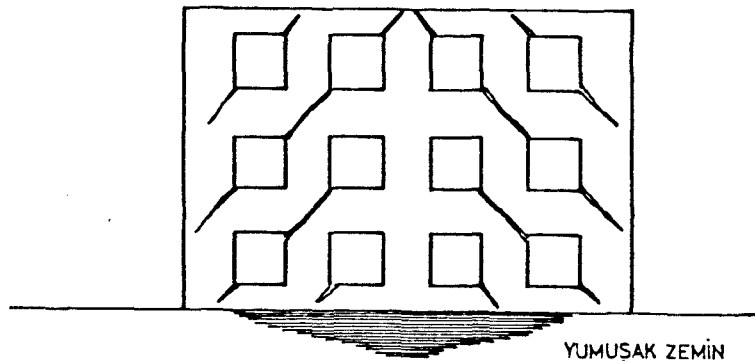

[b] binanın kenarlarındaki oturmada oluşan çatlaklar

YUMUŞAK ZEMİN

[c] depremin oluşturduğu yatay vibrasyonun sebep olduğu çatlaklar

YUMUŞAK ZEMİN

[d] binanın ortasındaki oturmada oluşan çatlaklar

Resim 89a.

Binalarda Oluşan Çatlak Türleri, (Feilden).

mediğini belirtmektir. Özellikle bugün özel mülkte bulunan sonradan satılmış pek çok vakıf eserlerinin durumu hiç de iyi değildir. Ekonomik nedenlere veya bilinçli olarak normal bakımları dahi yapılmayan eserler daha büyük tahribata maruz kalmaktadırlar. Bu eserlerin pek çoğu yıkım tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Konunun önemine dikkat çekildikten sonra bunu ayrı bir araştırma konusu olarak bırakmakla yetinmekteyiz.

Bir eserin onarımında dikkat edilmesi ve şartlarının yerine getirilmesi gereken en önemli özelliklerden biri eseri insana kavuşturmadır. Özgün işlevin ortadan kalktığı hallerde, eserin korunması ve yaşatılması amacıyla yeni bir işlev verilmesi kaçınılmazdır ve bu işlevin çağdaş olması zorunludur.⁵⁸

Yapıya verilecek bu işlevin tespitinde ve sonrasında;

- . Eserin korunması için yeni bir işlevin gerekip gerekmediğinin belirlenmesi,

- . Eserin bulunduğu mahallin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının incelenmesi ve eser için işlev alternatiflerinin belirlenmesi,

- . Eserin özgün işlevinin ortaya çıkarttığı mimari kompozisyonun alternatiflere uygunluk derecesinin araştırılması ve en uygun olanının seçimi,

- . Yeni işlevin getirdiği değişiklik ve ilaveler için uygulanacak ilke ve yöntemlerin belirlenmesi,

Belirlenen ilke ve yöntemlerin ışığında uygulama projesinin (restorasyon) çizimi gerekmektedir.

İstanbul Tahtakale'de bulunan ve 18. yy. İstanbul Han Mimarisi'nin güzel bir örneğini teşkil eden Halil Ağa Hanı da yukarıda daha önce belirttiğimiz problemlerle diğer tarihi eserlerde de olduğu gibi karşı karşıya bulunmaktadır. 3. bölümde mevcut durumunu ve tahribatın boyutlarını anlattığımız Halil Ağa Hanı biran önce kurtarılmalı ve yeniden şehir hayatına dönmeyi beklemektedir.

Eser bugün özel şahısların elinde bulunmaktadır. Han ile ilgili çalışmalar sırasında yapıyı kurtarmayı amaçlayan herhangi bir çaba görülmemiş aksine yapı her türlü dış tesire maruz bir şekilde terkedilmiştir. Anıtlar kurulunda 1. grup eski eser olarak tescilli bulunan yapının akıbetinin hangi yöne istikametlendirildiğini anlamak yapı sahiplerinin tutumundan anlamak mümkündür. Maalesef pek çok tarihi eserimiz bu şekildeki sorumsuz tutum ve davranışların neticesinde yok olmuştur. Bu çalışmanın en önemli

amaçlarından biri de heran yıkılma tehlikesi altında bulunan eserin tespit edilerek İstanbul Han Mimarisi içindeki yerini ve önemini belirtmektir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi yapıyı onarmanın yanında ona güncel bir işlev verilmesi de önemli bir husustur. Ancak bu sayede eserin yaşaması, düzenli bakımı ve mevcut, sosyal, kültürel ve ekonomik çevreyle bütünleşerek ileri nesillere intikal ettirilmesi mümkün olabilecektir.

Tarihi eserlere işlev verilmesi konusunda bazı örnekleri incelemekte fayda vardır.

.Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi (Resim 90,91).

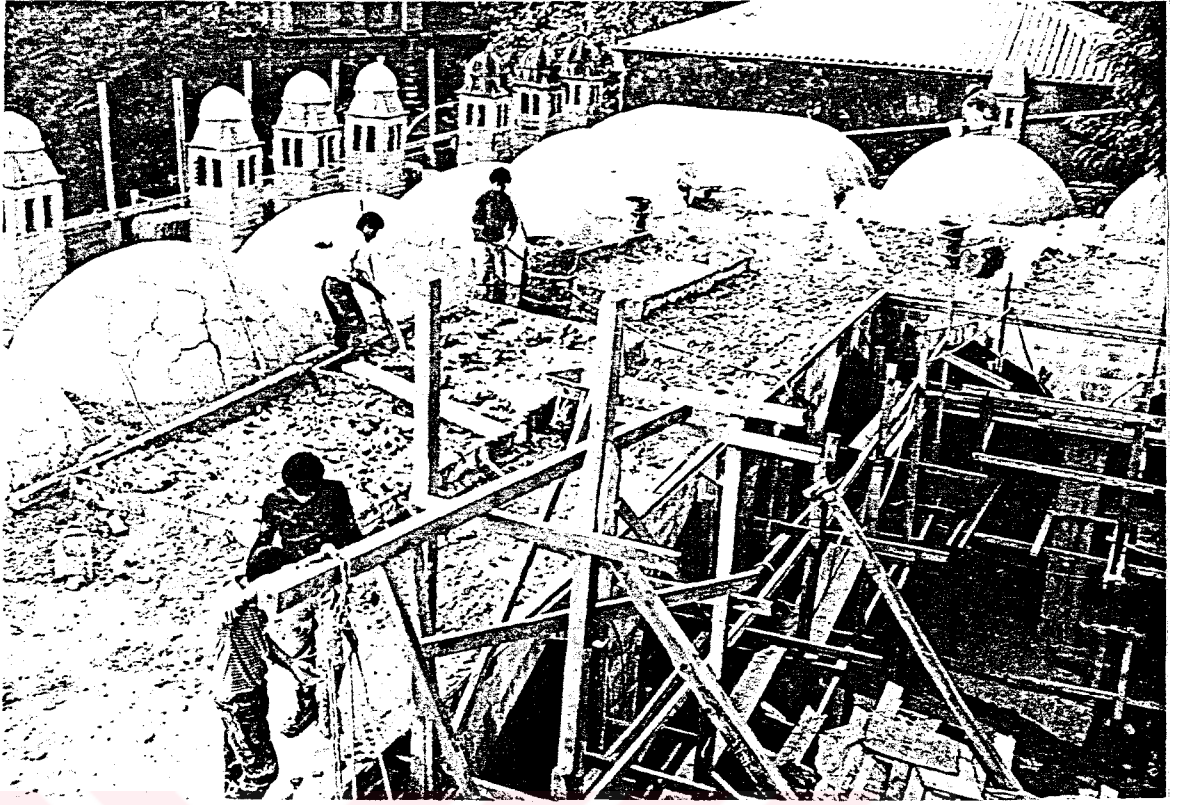
Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından Vakıf Genel Müdürlüğü'nden kullanım hakkı alınan eser restorasyondan sonra ne tür bir işlev verileceği konusunda kesin bir karar bulunmamasına rağmen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün şartı yapının sanatevi veya geleneksel Türk sanatlarını tanıtan bir yer olması şeklindeydi. Nitekim restorasyondan sonra esere Geleneksel Türk Sanatları'nın eğitimi, uygulaması ve pazarlanmasının gerçekleştirildiği bir kültür odağı işlevi verilerek, içinde bulunduğu yoğun turistik çevreyle uyumu ve yapının yaşatılması söz konusu olmuştur.⁵⁹

. İstanbul Belediyesi Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi (Resim 92, 93,94).

1986 yılı sonlarında İstanbul Anakent Belediyesi'nin Haliç'in Fener-Balat yakasındaki kimi yapıların kurtarılması ile ilgili çalışmaları sonucunda 18. yy'dan kalan çok az sayıdaki kagir konut yapılarından biri olan sözkonusu eser Mimar Cengiz Bektaş'a restore ettirilmiş ve bölgenin sosyal ihtiyaçları da gözönünde bulundurularak "Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi" olarak işlevlendirilmiştir. Böylece eser, mimarın kendi deyimiyle yok oldu sanılan kimi yapıların, hiç de savunulamayacak, olmayan bir giderle yeniden yaşama kavuşturulabileceğini" ortaya koymaktadır.

. Sepetçiler Kasrı Uluslararası Basın Merkezi (Resim 95,96).

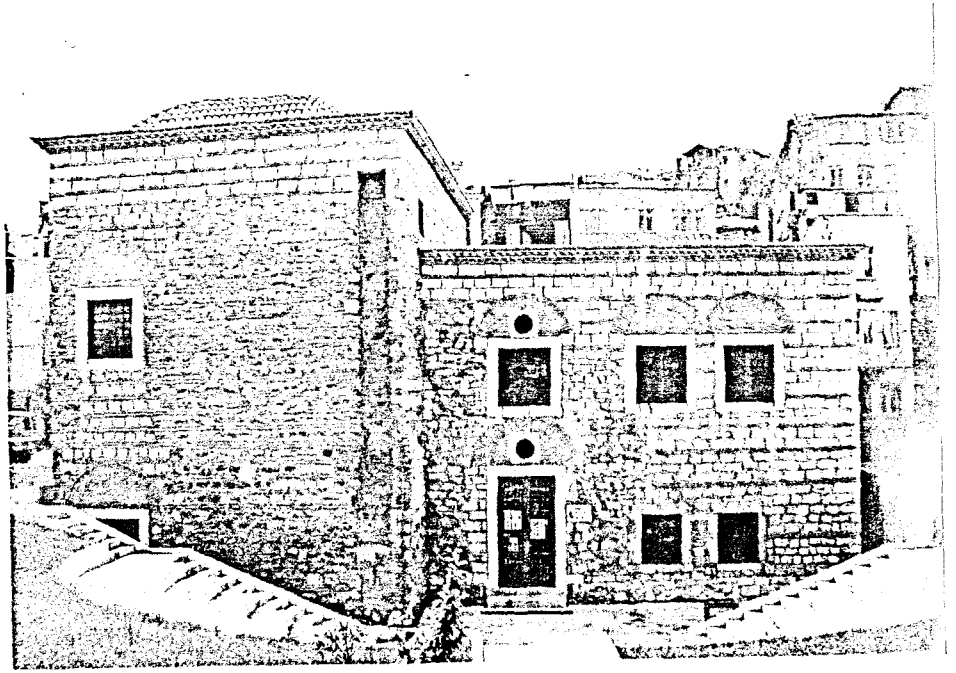
Topkapı Sarayı'nın sahil köşklerinden biri olan ve ilk kez 17. yy'ın ilk yarısında inşaa ettirildiği sanılan kasr, Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nce Uluslararası Basın Merkezi olarak restore etti-

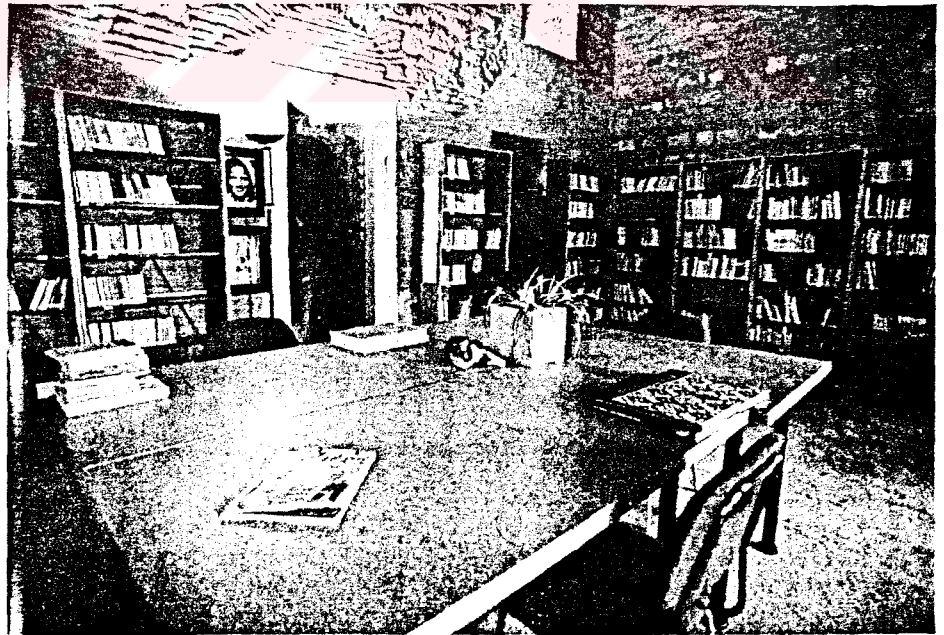
Resim 90 - Restorasyon Sırasında Cafer Ağa Medresesi

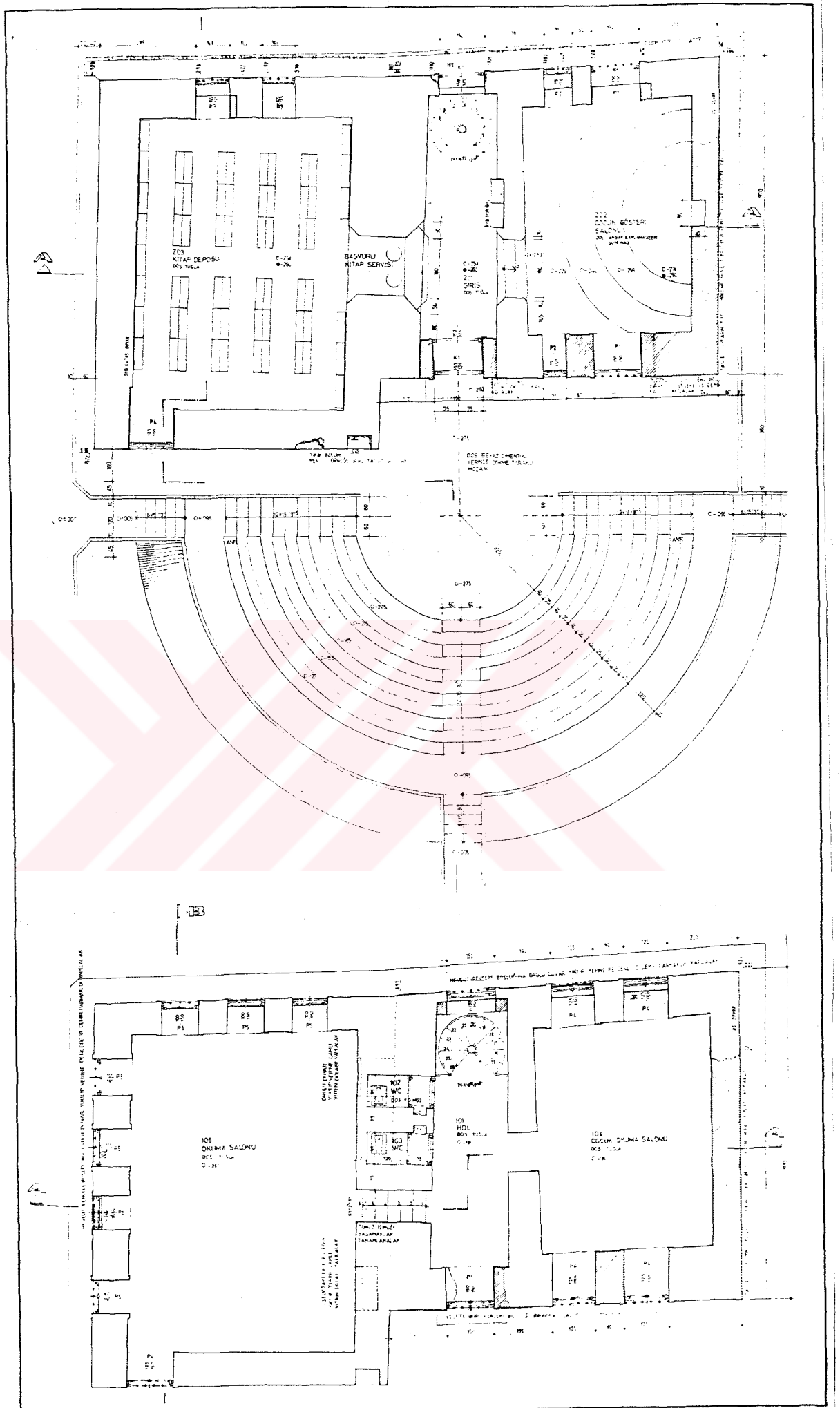
Resim 91 - Restorasyon Sonrası Cafer Ağa Medresesi

Resim 92 - Restorasyon Sonrası Kadın Eserleri Kütüphanesi

Resim 93 - İç Görünüş

Resim 94 - Kadın Eserleri Kütüphanesi Kat Planları

rilmek üzere projelendirilerek 1990 ilk baharında uygulamaya başlandı. 1991 yılı ilk baharında tamamlanan uygulama sonucunda öngörülen ihtiyaç programına göre bir ara kat ve divanhane bölümünde bir galeri kat oluşturularak, katların birbirine bağlantısı şeffaf bir merdivenle temin edilmiştir. Gerekli olan çağdaş donanım da (klima, havalandırma, döşeme altındanısıtma, elektronik teçhizat ve aydınlatma) bu arada yapının tarihi kimliğini bozmayacak şekilde gerçekleştirilmiştir.

Yapının içinde 200 kişilik konferans salonu ve kafeterya, her türlü iletişim kolaylığını temin eden basın merkezi, PTT, Basın Konseyi ve kurumun İstanbul Bölge Müdürlüğü'nün ihtiyacı olan bürolar ve diğer servis birimleri yerleştirilerek çağdaş bir kurumun ihtiyaçlarını karşılayan bir uygulama amaçlanmıştır.⁶⁰

. Sultanahmed Arastası (Resim 97,98,99,100)

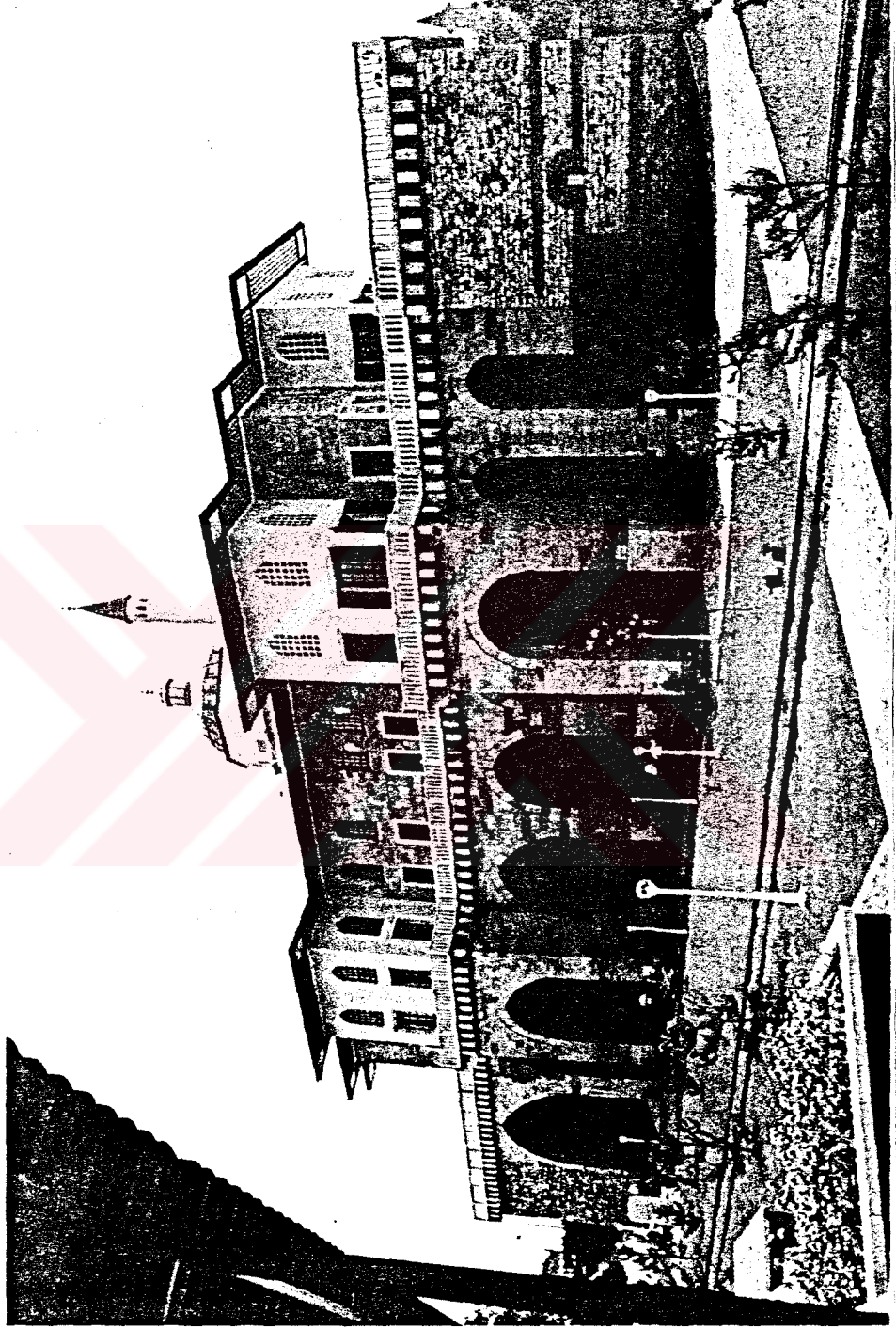
Sultanahmed külliyesi bünyesinde yaptırılan arasta ordunun Sipahi Ocağı'nın gereksinimlerinin yapıp satıldığı bir yerdi. Caminin kible cephesinde yer alan eser, I. Ahmed tarafından Mimarbaşı Sedefkar Mehmed Ağa'ya külliye gelir getirmesi için yaptırılmıştır. (1610-1617). 17. yy.'dan kalan üstü açık tek çarşıdır.⁶¹

1970 yılında hafriyat çalışmalarıyla başlayan restorasyon, 1982 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bir yan kuruluşu olan Vakıf İnşaat'ın kurulmasıyla hız kazanmıştır.

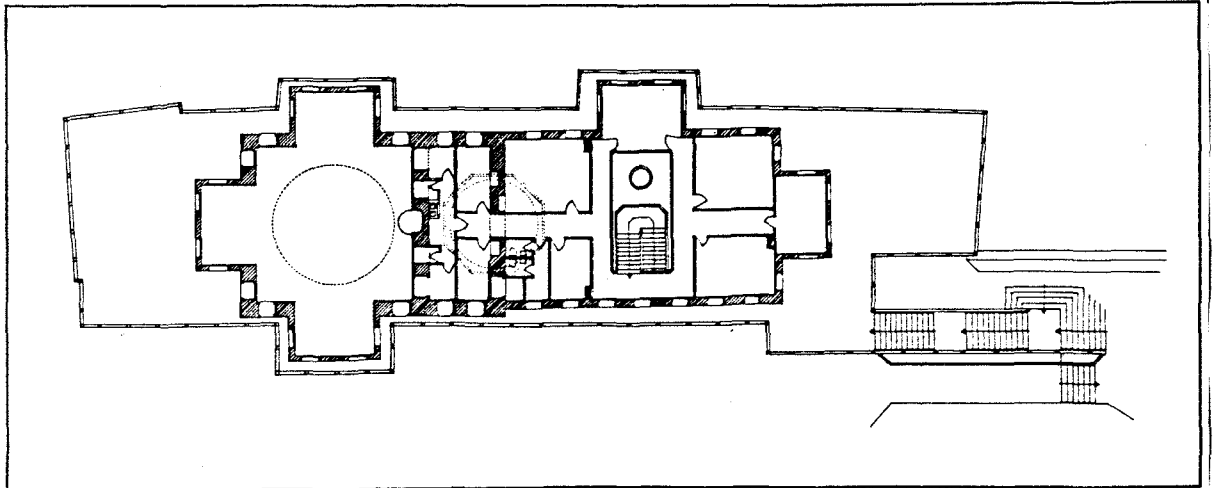
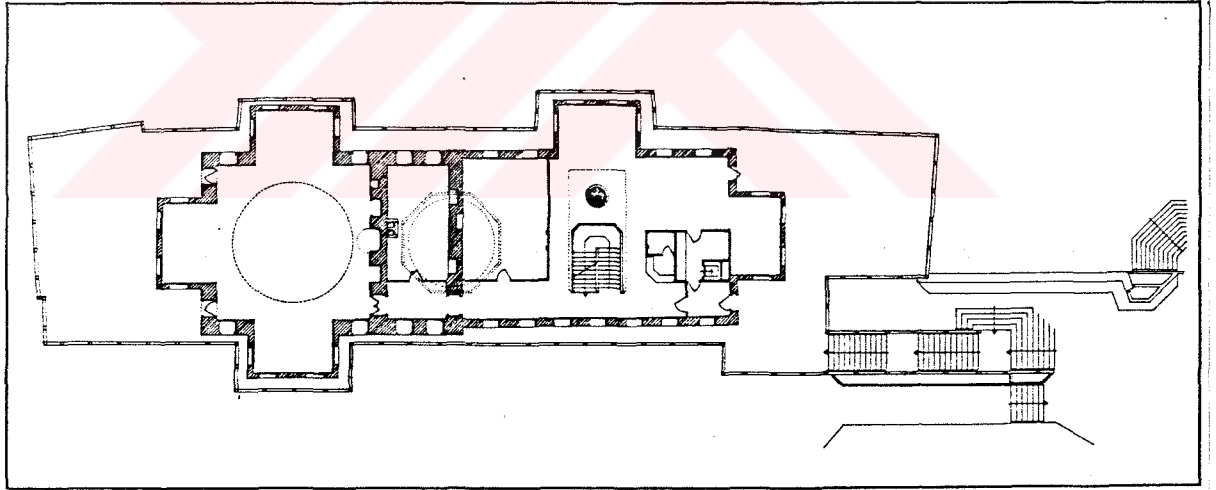
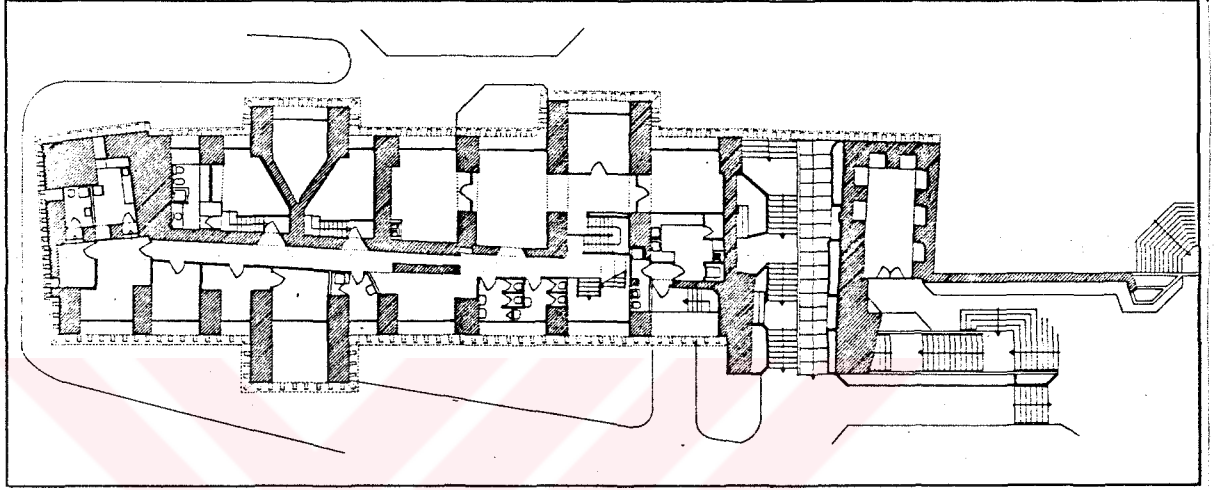
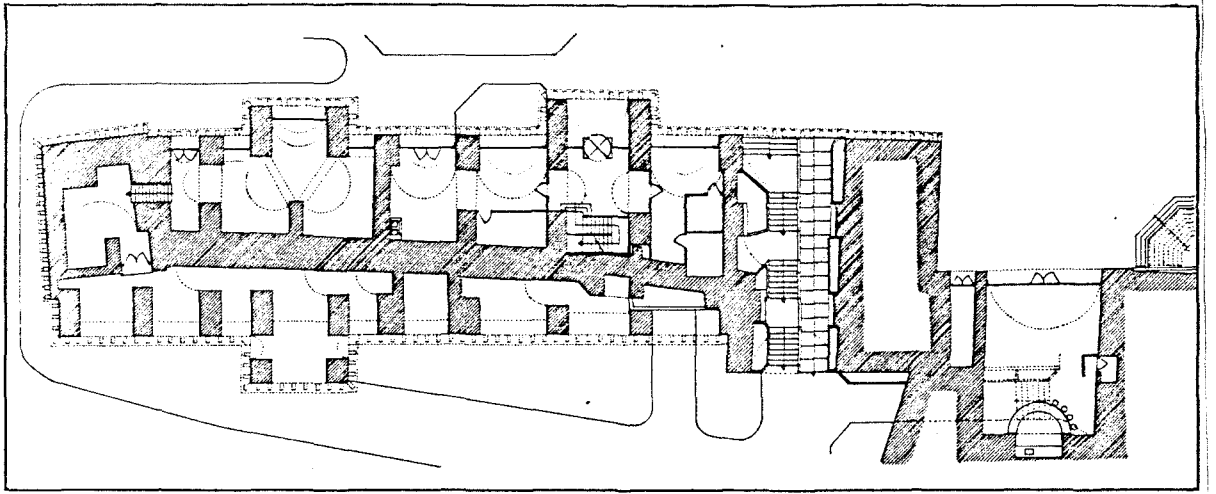
Restorasyon çalışmaları tamamlandıktan sonra ise arasta yine özgün işlevine uyumlu olarak bugün turistik amaçlı bir çarşı olarak Türk kültürüne hizmet etmektedir.

Yukarıda saydığımız örnekleri yurt çapında attırmak mümkündür. Ancak burada verilen birkaç örnekle, taşınmaz kültür varlıklarımızın özgün işlevini yitirmiş olsalar da verilecek çağdaş bir işlevle yeniden kullanıma ve insana açılarak hayata döndürülüp, korunmaları yolunda günümüz insanıyla maddi ve manevi bağlantısını temin etmek, eserin ileriki nesillere itikalini sağlamak mümkün olabilecektir.

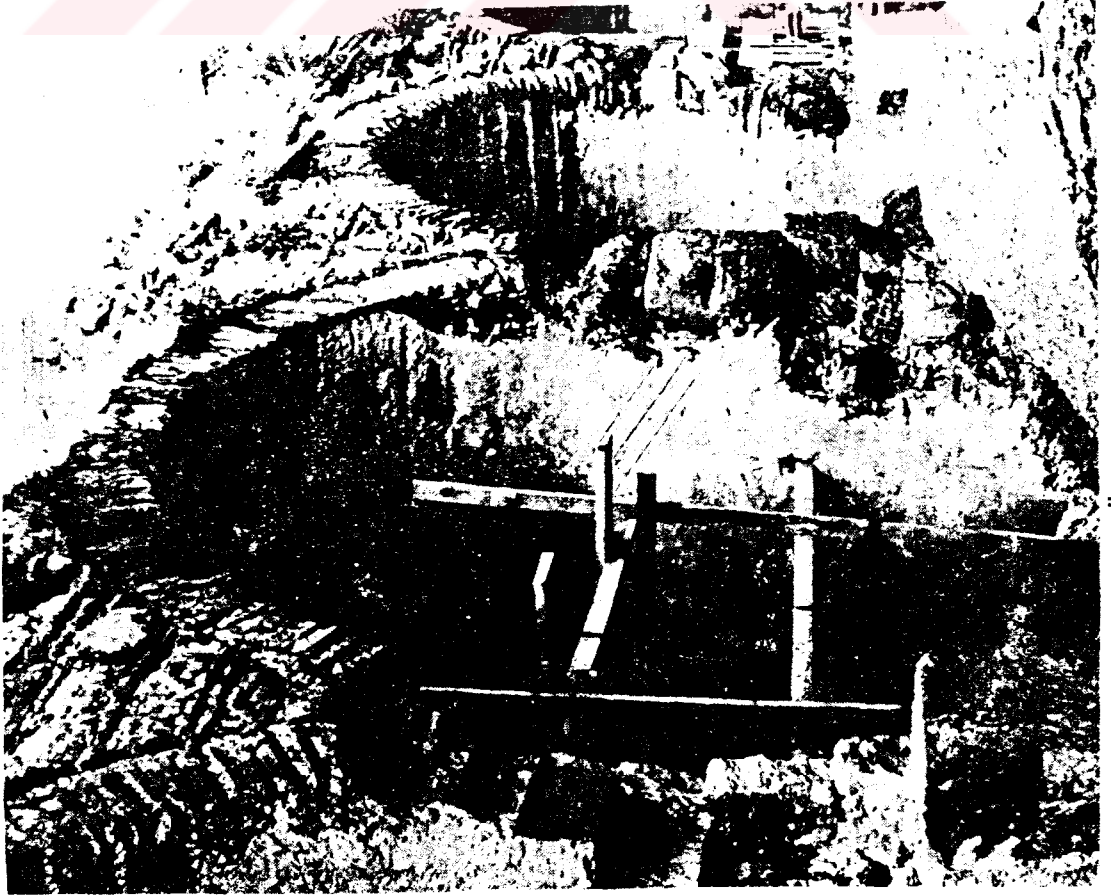
Ancak burada taşınmaz kültür varlıklarımızın restorasyonu ve verilen yeni işlev için yapılan müdahalelerin koruma prensipleriyle uygunluğunun yanında çevre ihtiyaçlarını da karşılayıp karşılamadığının tespiti ve

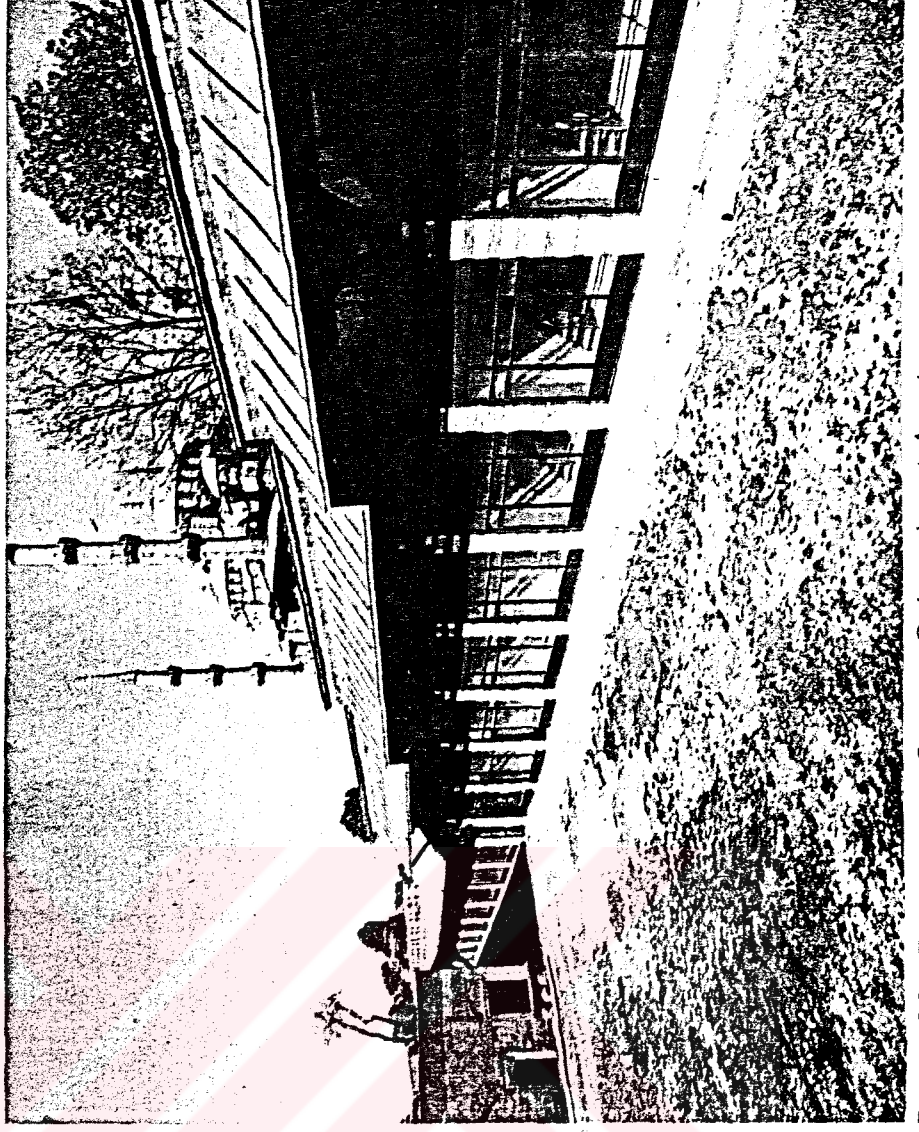
Resim 95 - Restorasyon sonrası Sepetçiler Kasrı

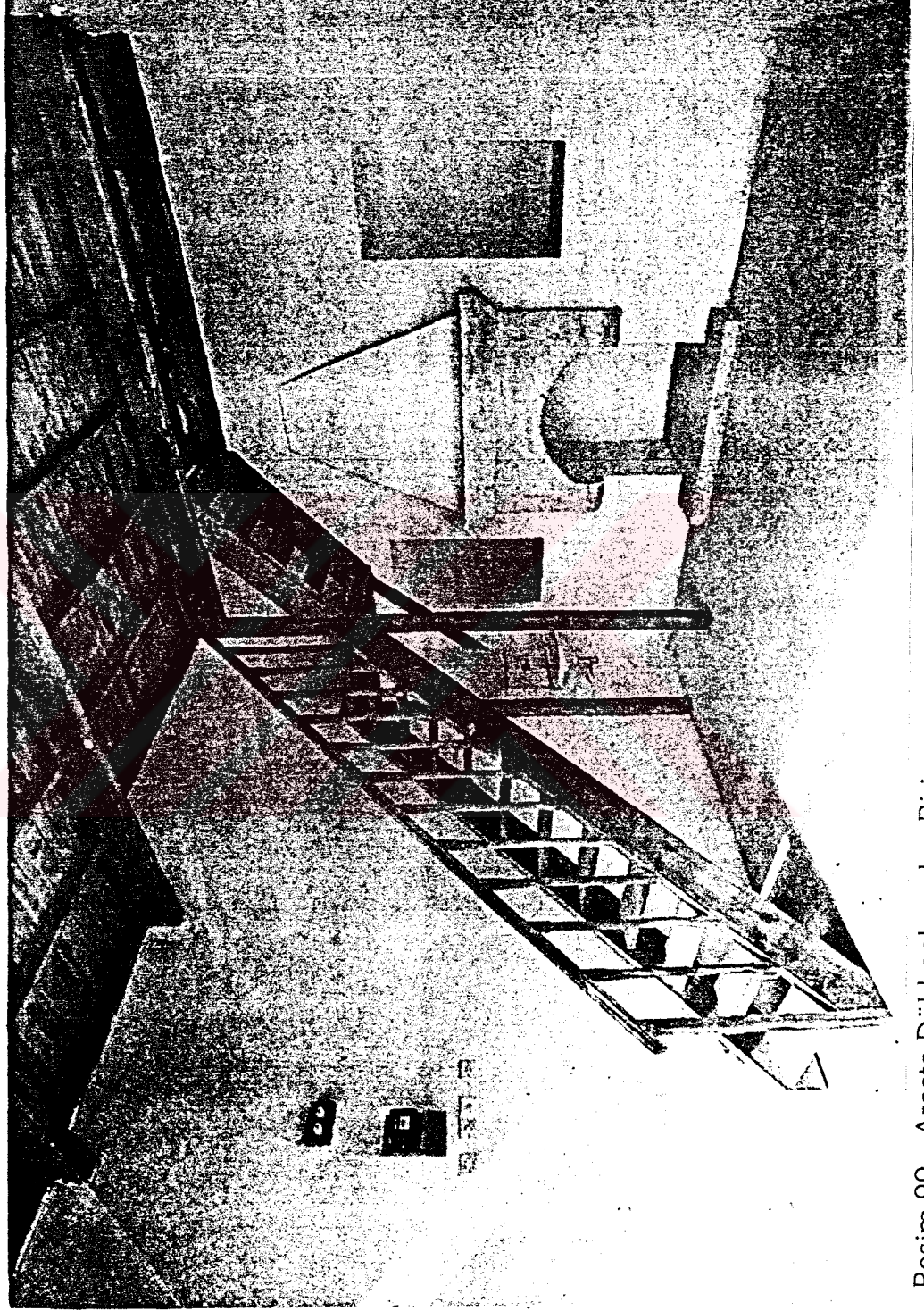
Resim 96 - Sepetçiler Kasrı Kat Planları

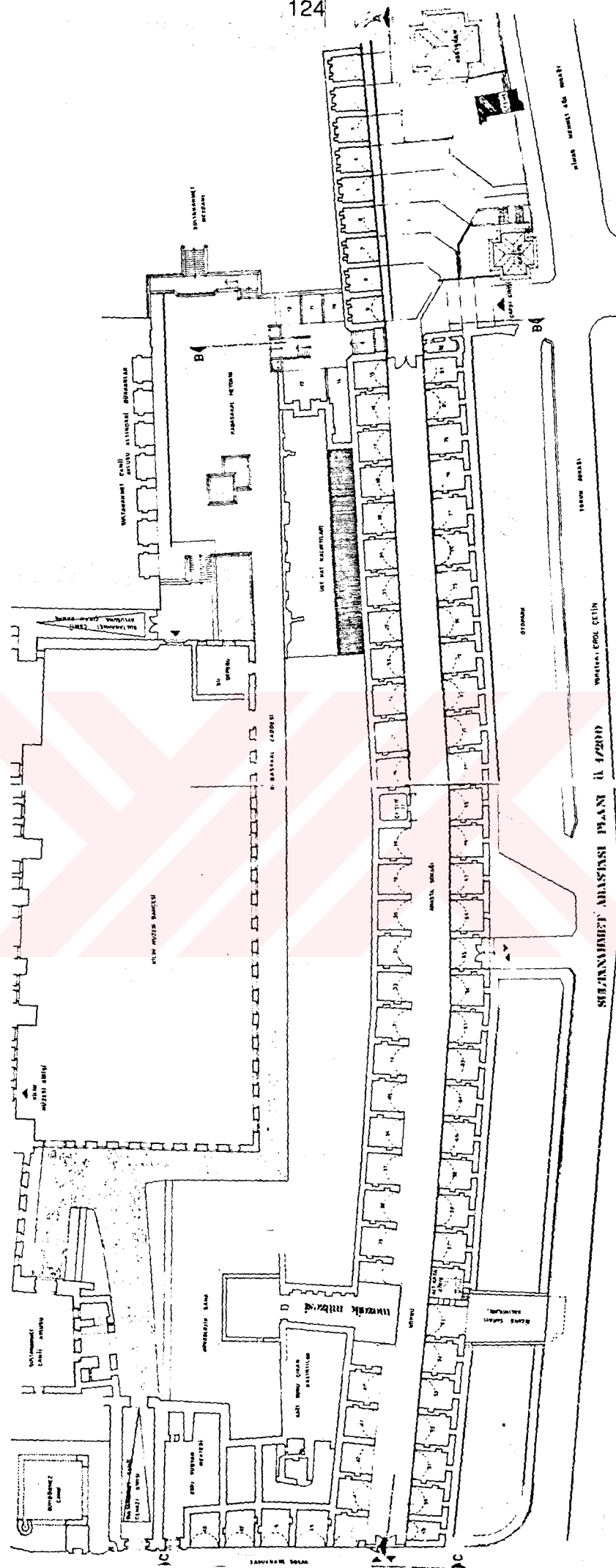
Resim 97 - Restorasyon Öncesinde Sultanahmet Arastası

Resim 98 - Restorasyon Sonrası Sultanahmet Arastası

Resim 99 - Arasta Dükkanlarından Biri.

Resim 100 - Sultanahmed Arastasi Planı

bu tespitlerden yola çıkarak yeni alternatif çözümler üretilmesi, araştırılması gereken ayrı bir konuyu teşkil etmektedir.

. Halil Ağa Hanı Restorasyonu'nda Yapıya Verilecek İşlevin Tespiti:

. Eserin korunması için yapıya yeni bir işlev verilmesinin zorunluluğunu daha önce belirtmiştik.

. Verilecek yeni işlevin; muhakkik surette, bulunduğu çevrenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısına uygunluğu temin edilmelidir.

Bölgenin tarihsel gelişimi incelenirken bu konu üzerinde durulmuştu. 1976 yılında İstanbul'da, ilçeler ölçüsünde ticaret kayıt sicillerine göre yapılan bir sıralamadan yararlanılarak Eminönü-Bayezit Hanlar Bölgesinde tespit edilen iş türleri şunlardır;

Perakente Ticaret-Toptan Ticaret:

Konfeksiyon, kumaş, iplik, yün, sanayi makinaları, parçalarının satışı, ev araç gereçleri, kırtasiye, genel bakkaliye, et, balık, sebze, meyve, nalburiye, hırdavat, züccaciye, mutfak gereçleri, elektrikli aletler, turistik-hediyelik eşya vb.

. İmalat:

Konfeksiyon giyim imalatı, kumaş, iplik, havlu, çorap imalatı, metal eşya imalat ve tamir haneleri, ahşap doğrama, kaplama, mobilya imalatı, deri imalatı, boya, ayakkabı, terlik, çanta imalathaneleri, kutu, etiket imalatı vb.

.Büro:

- Meslek büroları: Diplomaya bağlı olan mühendis, mimar, avukat, mali müşavir vb.

- Aracı bürolar; İthalat, ihracat büroları, mümessillikler, sigorta ve komisyoncular,

- Nakliye büroları; Kara nakliye büroları, armatör, taşınma büroları,

- Dernek ve sendikalar,

. Banka;

. Hizmet; Çayocağı, lokanta ve oteller gibi.

Mısır çarşısı, geleneksel ticaret çekirdeğinde odak durumunu teşkil etmekte ve perakende ticaretin en çok yapıldığı yer olarak ortaya

çıkılmaktadır.

Toptan işyerleri özellikle hanlarda bulunmaktadır. Kagir yapıları bu yapısal özellikleriyle enerji kullanan ve makinalaşan imalathanelerin gelip yerleştiği yerler olarak belirmektedir. Mısır çarşısından itibaren 500 m. yaya yürüme mesafesi içinde bu hanlarda giderek toptan satış ve imalat iş türleri egemen olmakta, hanlar ve Mısırçarşısı arasında temel bağlantı aksı olan Mahmudpaşa Caddesi ve ona açılan yollarda perakende ve toptan ticaret yerleri özellikle tekstil konusunda yarı yarıya bir oranla yoğunlaşmaktadır.⁶²

Sonuç olarak;

. İstanbul merkezi iş alanının konuttan arınmış olduğu görülmektedir.

. Daha iyi koşullar altında yeni bir işyerine taşınma ile boşaltılmış, boş kalmış, terkedilmiş iş yeri yoktur. Mevcut boş iş yerleri ise ancak mal sahibinin ölmesi ve varislerinin durumları yasal kesinlik kazanmamış olmasından, kira fiatlarını artmasını bekleyen mal sahiplerinden dolayı bu durumda bulunmaktadır.

. Eminönü-Beyazıt Hanlar bölgesi, İstanbul Merkezi İş Alanı içinde ticaret faaliyeti ve karlılığa yönelik servisler için tercih edilen bir alandır. Özellikle hanlarda toptan-perakende, toptan-imalathane kullanımında tekstil egemendir.

. Hanlarda iş yeri sayısında, dışardan ekleme dükkanlar, han ortak alanları olan koridorlara ve avluda yapılan yeni dükkan ve imalathaneler, yarı seyyar yarı yerleşmiş işporta şeklinde olmak üzere artışlar gözlenmektedir.

. Bölgedeki sanayiye yönelik imalathanelerin büyüme isteklerinden dolayı şehir dışına taşınma isteklerinin bulunmasına karşılık, ticari faaliyetler için tercih yine aynı bölge içinde kalmaktadır. Konut alanları ise merkez çekirdeğin dışında kalmaktadır.⁶³

. İşyerinin büyüme ve fonksiyon değişimine maruz kalan hanlar, çağdaş teknolojik gelişimin ve üretim biçiminin sonucu olarak yapılan müdahalelerle yıpranmaktadır. Ancak bu yapıları bütünleştikleri şehirselleşme sürecinden soyutlayarak korumaya çalışmakta gerçekçi ve üretici olmayan bir davranış biçimi olacaktır.

- Eserin özgün işlevinin ortaya çıkarttığı mimari kompozisyon ile ve-

rilecek yeni işlevin uyumu ve bu işlevin yapının belgesel niteliğinin korunmasında en az müdahaleyi gerektirmesi önemli bir husustur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Halil Ağa Hanı'nın içinde kaldığı bölge İstanbul'un tarihi ticaret merkezini oluşturmaktadır. Bu bölge içinde mevcut hanların kullanımı da yine perakende, toptan ticarete ve küçük çaplı imalata yöneliktir. Bu bakımdan yapının hem mimari oluşumuna uygun olması ve hemde çevreyle bütünleşerek şehir hayatındaki yerini almasını sağlayacak en uygun işlev, perakende toptan ticaret ve büro hizmetleri için kullanılmasıdır. Bu sonuç aynı zamanda yapının özel şahıs elinde bulunması ile kar getirici bir yatırım olarak değerlendirilmesi isteğine de cevap vermektedir.

Halil Ağa Han'ın ticaret ve büro hizmeti amaçlı bir güncel işlev ile bütünleştirilmesi, esasen yapının hem özgün işlevine uyum göstermekte, aynı zamanda yapıya az bir müdahale ile (servis mekanları, wc, elektrik-ısıtma ve sıhhi tesisat) restorasyon ilke ve yöntemlerinin de dışına çıkılmadan gerekli değişikliği yapabilme imkanı vermektedir.

3.3.2.2. YAPISAL KORUMA

3.3.2.2.1. GEÇİCİ KORUMA TEDBİRLERİNİN ALINMASI

. İç ve dış tesirlerin altında yıkılma tehlikesine maruz olan yapının daha fazla tahrip olmasını önlemek amacıyla özellikle bitkisel tahripten korunması gerekmektedir. Bunun için yapı tüm bitkilerden ve bitki köklerinden temizlenmeli ve yeni oluşumlara da müsaade edilmemelidir. Atmosfer tesirlerini önlemek için tahribata açık kısımlar örtülmelidir.

. Strüktürel açıdan önemli ölçüde hasar görmüş olan yapının çalışmalar sırasında bir tehlike oluşturmaması için özellikle Kebapçı Han sokak cephesindeki dış duvarının çelik bir sistemle desteklenmesi gerekmektedir (Resim 101). Zemin katın çatlayan revak sütunları da ilave bir sistemle geçici olarak takviye edilmelidir.

. Rahat bir çalışma ortamının oluşturulabilmesi için özellikle zemin kat moloz dolgudan temizlenmeli, tüm yapıda bu işlem dikkatli bir şekilde uygulanmalıdır (Resim 90).

Resim 101 -Binanın Desteklenmesi

3.3.2.2.2. STRÜKTÜREL VE KONSTRÜKTİF MÜDAHALE

Yapıya yapılacak olan müdahalenin sıhhati bakımından öncelikle temel ve zemin durumu kontrol edilmeli ve mevcut duruma göre gerekirse betonarme bir sistemle yapı temel seviyesinde emniyete alınmalıdır (Resim102,103). Teşkil edilerek emniyetli bir temel üzerinde bundan sonra gerekli olan üst yapıya ait strüktürel müdahaleler rahatlıkla tatbik edilebilecektir. Zeminden kaynaklanan ve yapıya tesir eden rutubet tespit edilirse bu aşamada önlenmeli ve eserin zeminden gelen rutubetle tahrib olması önlenmelidir (Resim104 105).

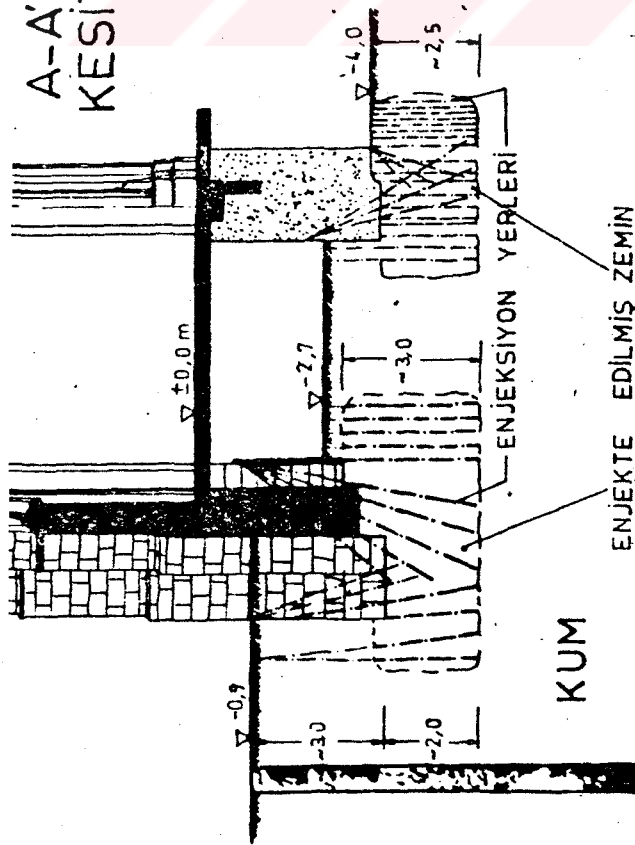
. Eserin zemin katı sağlam durumdadır. Ancak bazı odalarının tonozlarında çatlaklar görülmektedir. Bu bakımdan yapının Kemer ve tonoz başlangıç seviyelerinde yükün emniyetle taşıyıcı duvarlara intikalini temin edebilmek için duvarın içine gizlenerek oluşturulacak ilave bir çelik (I veya I putrellerle) giriş sistemiyle kuşaklamaya alınması ve böylece yapıya etkiyen açma kuvvetlerini bu ilave sistemle emniyette taşıyıcı duvarlara ve oradan da temele intikal ettirilmesini temin etmek mümkün olabilecektir (Resim 73). Çelik kuşaklama sisteminin duvar içinden geçirilebilmesi için, duvarların içinde bulunan ancak büyük bir kısmı çürümüş ve yok olmu, bir kısmı da dağılma noktasına gelmiş olan ahşap hatılların (10x10) kesitinde) boşluklardan istifade etmek mümkündür.

. Kebapçı Han Sokak cephesindeki duvar büyük ölçüde şakülünden ayrılmıştır. Bu bakımdan bu duvarın ardındaki bölümler askıya alınarak duvar özgün malzemesiyle yeniden inşaa edilmeledir. Bunun yanında çatlak görülen oda ve revak tonozları da taşıyıcı sistem olan kolon ve duvarlar fonksiyonlarını emniyetli bir şekilde yerine getirmeleri temin edildikten sonra tuğla dikişle onarılacaktır (Resim 106).

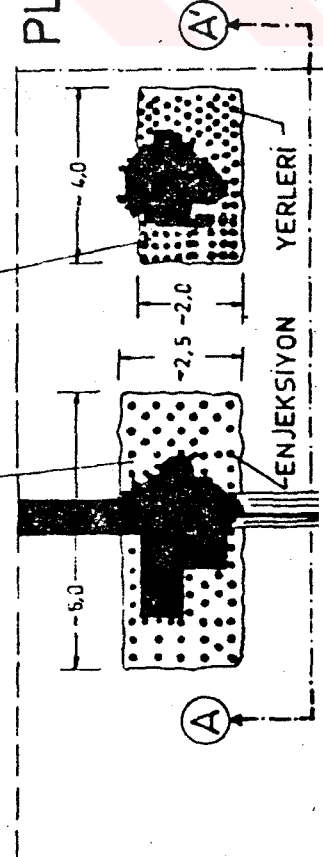
. Yapıda önemli problemlerden biri yıkılan kısımlardır. Üst katın büyük bir bölümü yıkılmıştır (Resim 82). Yapının mevcut kısımları emniyete alınıp yük taşır hale getirildikten sonra, yıkılan bu bölümler geleneksel malzeme ve inşaat tekniğiyle yeniden inşaa edilecektir. (Bkz. restorasyon projesi)

. Revaklardaki en büyük problem alt ve üst kat revak sütunlarında görülen önemli çatlaklardır. Bu elemanlar hemen hemen dağılma noktasına

A-A' KESİTİ

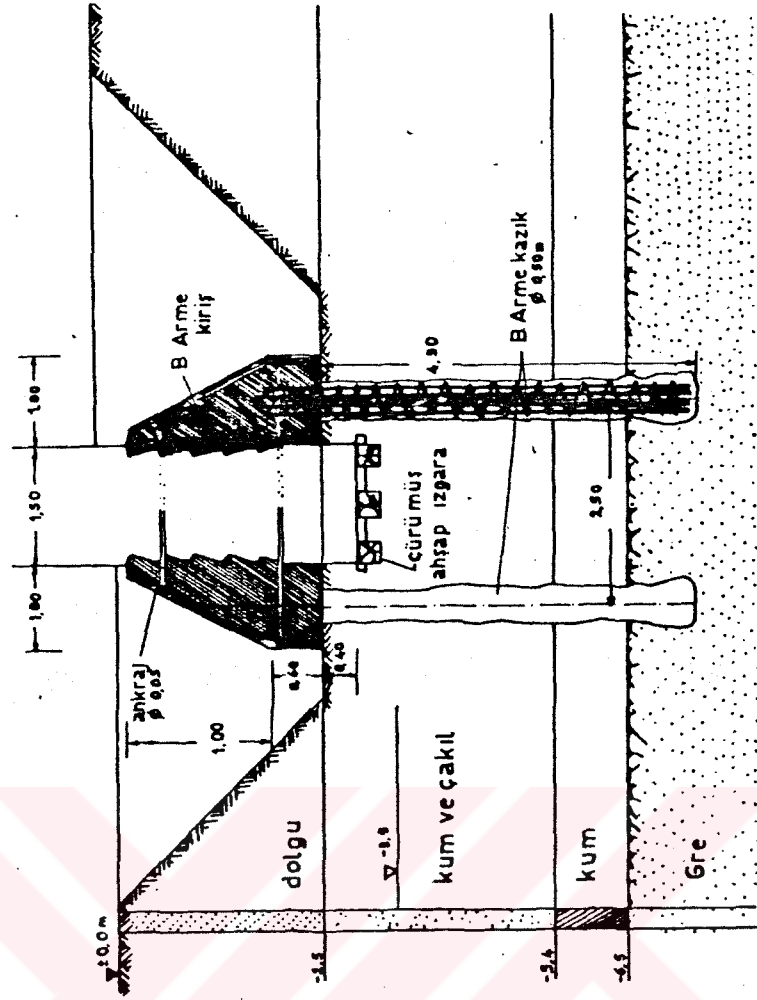

PLÂN

Resim 102

ST. WILLIBRORDI (WESEL) katedrali
zemin enjeksiyonu

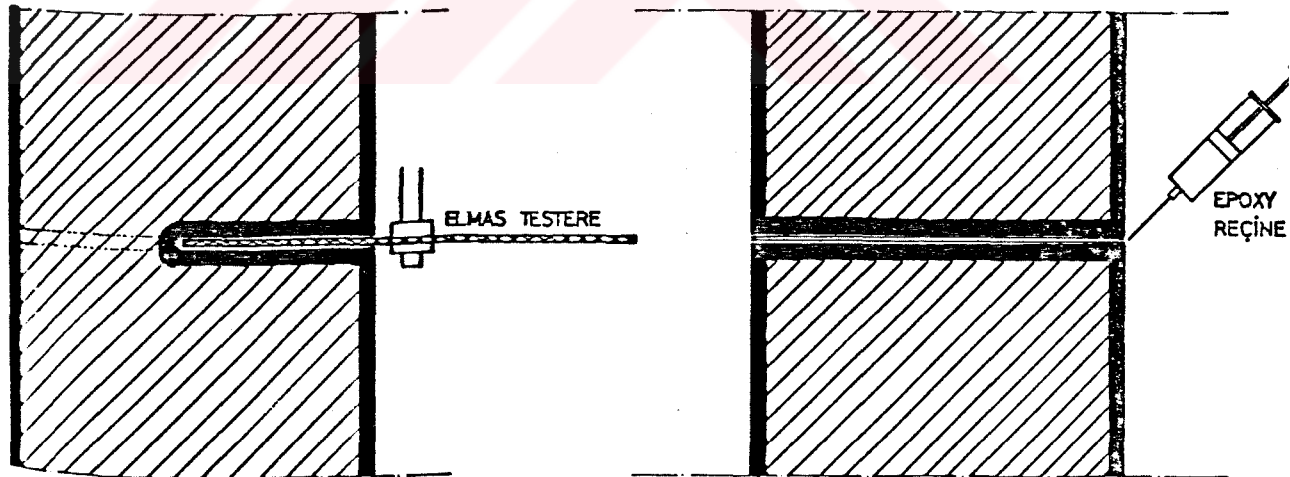
Resim 103

B.Arme kazık vekirış sistemi ile temel takviyesi
ST. LOUIS (SARREBRUCK) kilisesi

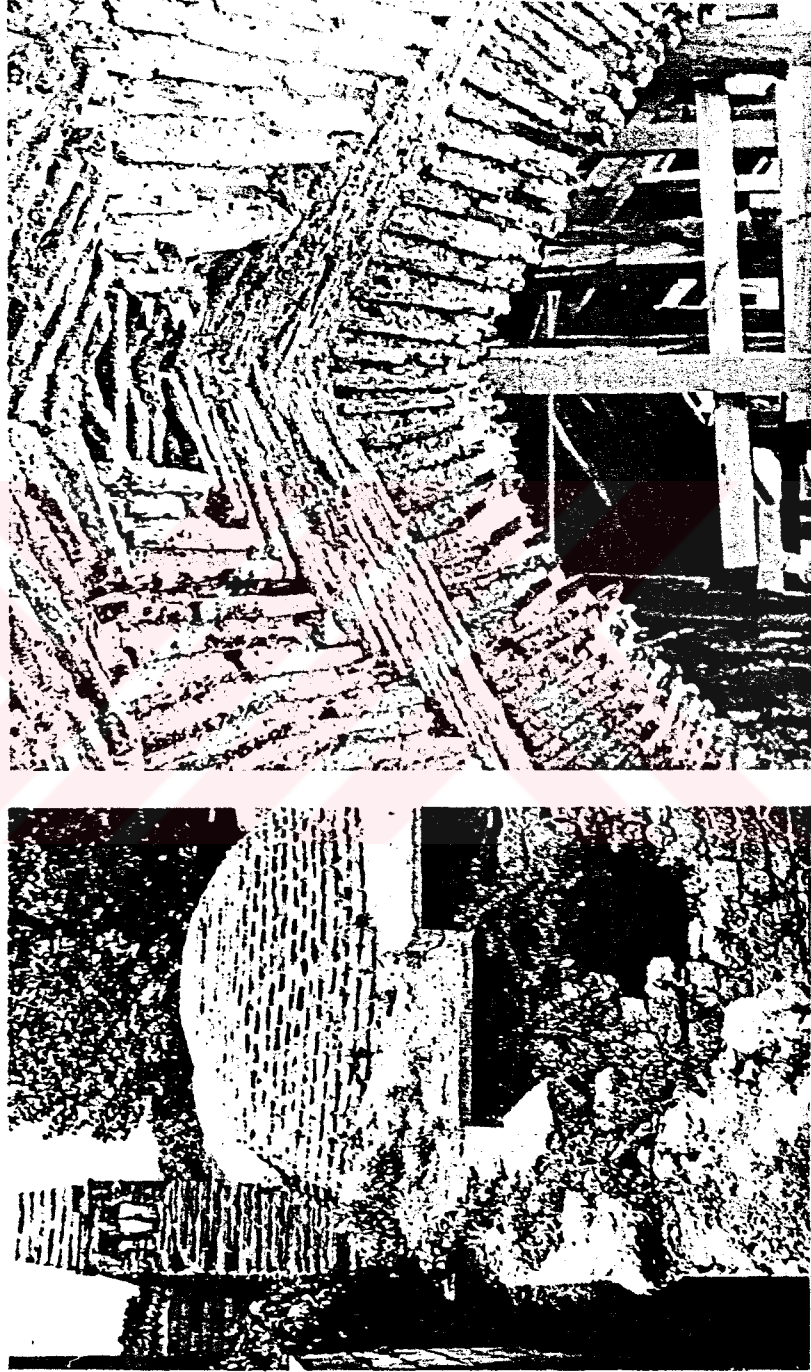
Bodrum Tepecik Çarili'nde Nemin Kesilmesi İçin Yapılan Uygulama.

Resim 104

Resim 105

Duvaya Su Yalıtımı Konularak Nemin Kesilmesi.

Resim 106 - Cafer Ağa Medresesinde Tonoz Onarımı

gelmişlerdi (Resim 75). Bu nedenle alt ve üst kat revakları komple askıya alınıp bu sütunlar aslına uygun olarak yenilenmelidir. Yapının ileriye dönük emniyeti ve ömrü bakımından zayıf kesitte olan bu elemanların imitasyon olarak hazırlanması (donatılı beton) uygun olacaktır: Kemer ve tonoz gergileri yenilenecektir.

. Strüktürel malzemenin uzun ömürlü korumasını temin etmek amacıyla duvarlarda gerekli görülen kısımlarda (Resim 107) çürütme yapılacak, bağlayıcı malzeme olan horasan harcıyla yapılan derzler sağlam bölümlerine kadar açılıp, duvarlarda revak ve tonozlarda der onarımı için mermer tozu, tuğla piriği, tuğla unu ve çimento karışımı ile oluşturulan harc ile derzleme yapılacaktır (Resim 107).

. Dış cephe orijinalinde de sıvasızdır. Ancak mevcut kalıntılardan oda ve revakların sıvalı olduğu anlaşılmaktadır. Aslına uygun olarak bu kısımlar sıvanacaktır. Ancak bir bölümde alttaki duvar ve tonoz örgü hakkında bir fikir verebilmek için sıva yapılmayacaktır.

. Orijinal oda ve revak döşemesine ait bir iz bulunamamıştır. Ancak dönemin karakteristik bir hususiyeti olarak tuğla ya da taş kaplama olması söz konusudur. Restorasyonda yerden ısıtması tesisatında da randıman vermesi bakımından tuğla kaplama önerilmektedir.

. Çeşmenin ve girişin sağındaki bölümle, giriş kapısının kesmetaş kaplamasının bozulan bölümleri çürütülerek yenilecektir. (Bkz. restorasyon projesi)

. Yapının genelinde özellikle taş ve tuğla malzemenin restorasyon tekniklerine uygun olarak konunun uzmanlarınca uygun görülecek olan:

Temizleme

- Yıkama (arı su ile, subuharıyla, kağıt tampon ve hamur ile yıkama gibi yöntemler) (Resim 108)

- Mekanik temizleme (Kuru kum, sulu kum püskürtme, zımpara ve tarakla temizleme, lazer ve ısı ile temizleme) (Resim 109)

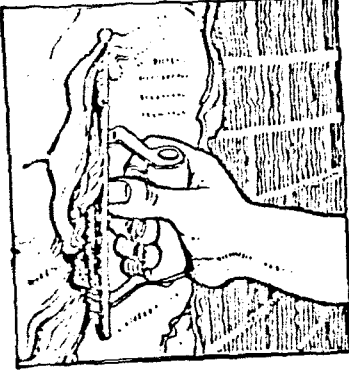
- Kimyasal temizleme (Alkaliler, asitler ve diğer kimyasal maddelerle) (Resim 110)

Sağlamlaştırma

- Organik ve inorganik maddelerin taşta emdirilmesiyle (Resim 111)

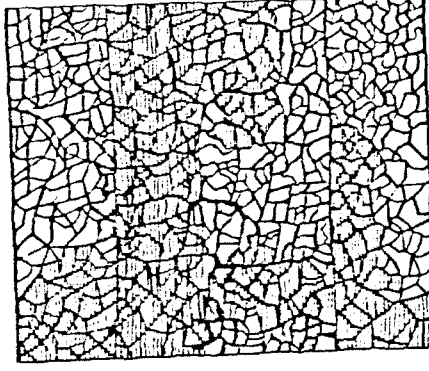

Resim 107 - Cafer Ağa Medresesinde Çürütme ve Derzleme Uygulaması

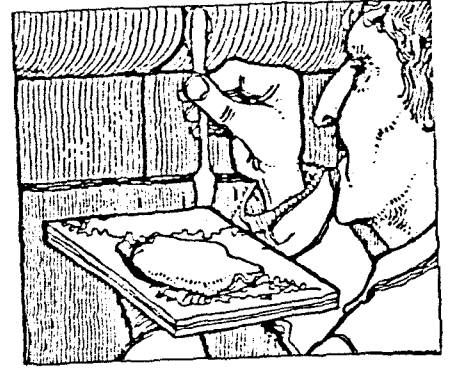

Killi Hamur ile
temizleme, (Ashurst)

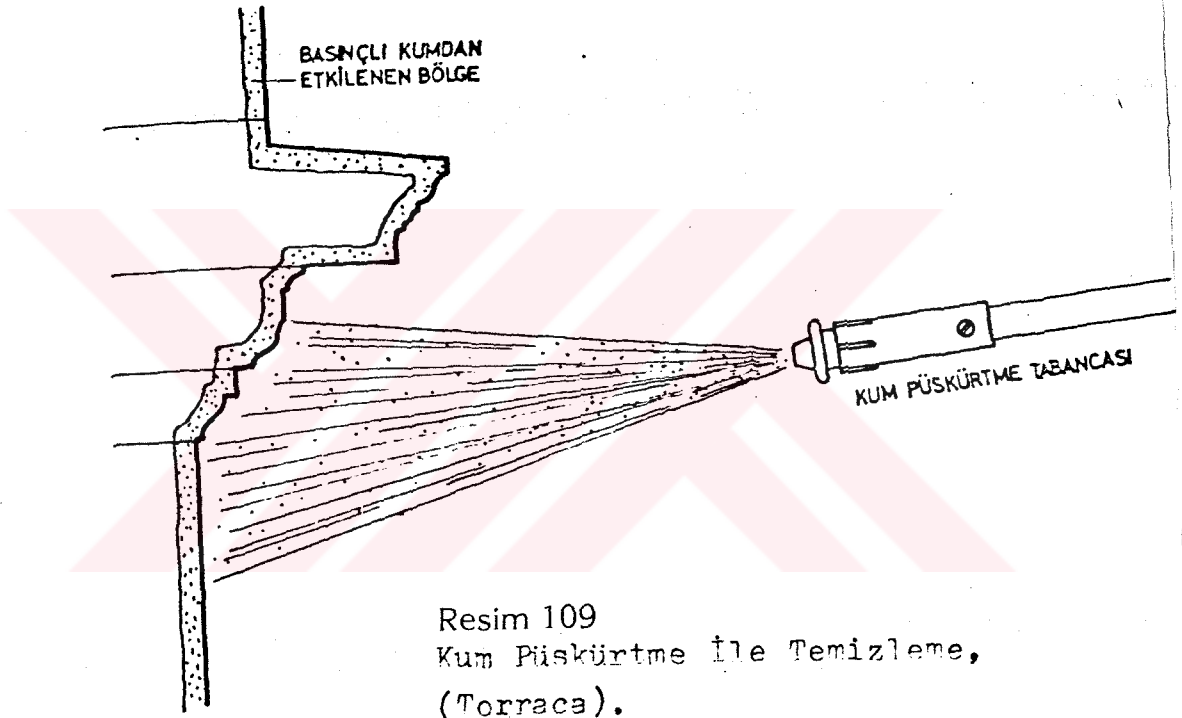
Resim 108

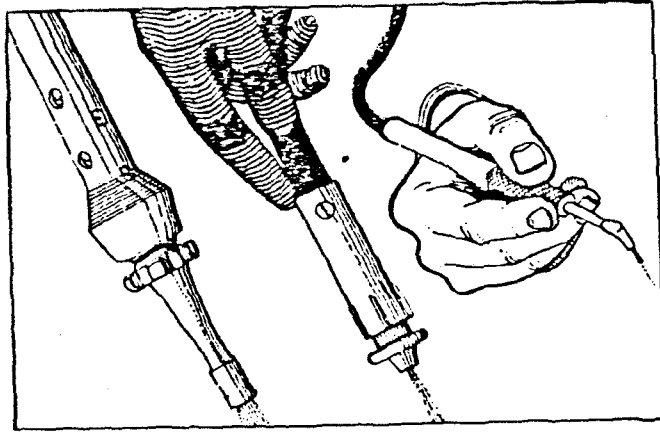
Kil sürüldükten
sonraki durum,
(Ashurst).

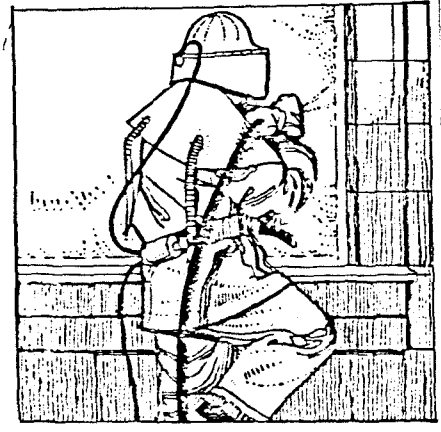
Çatlakların
Doldurulması,
(Ashurst).

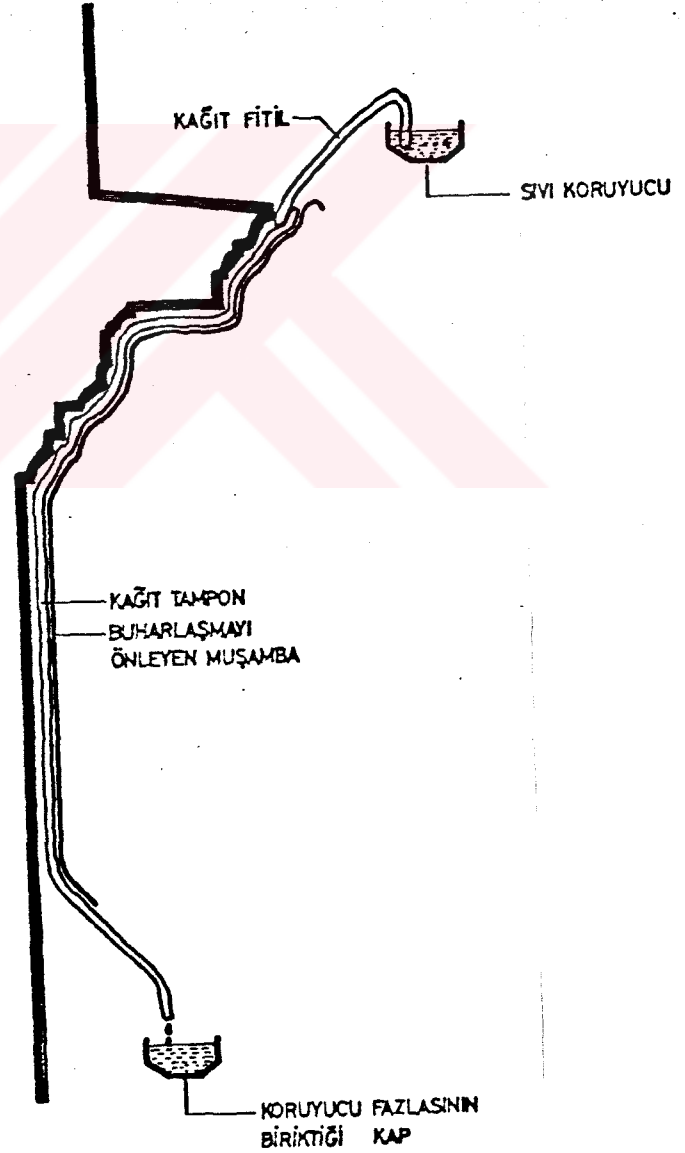
Resim 109
Kum Püskürtme ile Temizleme,
(Torraca).

Kum Püskürtme Uçları, (Ashurst).

Resim 110
Kimyasal Yöntemlerle
Temizleme, (Ashurst).

Resim 111
Sağlamlaştırıcının
Kağıt Tamponla Yüzeye Uygulanması

Derzleme

- Eksik malzemenin tamamlanması gibi yöntemlerin bir veya birkaçının bir arada kullanılmasıyla korunması temin edilecektir.

3.3.2.2.3. TESİSAT - ALTYAPI

Aydınlatma: Döneminde yağ kandilleriyle aydınlatılan Halil Ağa Hanı Odalarında yeni işleve uygun olarak döşemede teşkil edilen kanallardan geçirilecek elektrik tesisatı ile duvarlara pizir ve kumanda anahtarları konacaktır.

Isıtma: Döneminde ocakları vasıtasıyla ısıtılan yapıda modern ihtiyaçlara cevap verecek olan yerden ısıtma tatbik edilecektir. Böylece mekanda yer kaplayacak olan ve tesisatta problemler çıkartacak diğer yöntemlerden kaçınılmış olacaktır. Isıtma merkezi zemin katta düzenlenecektir. (Bkz. Restorasyon Projesi)

Sihhi Tesisat: Üskatta düzenlenecek olan WC mahalli için pis su ve temizsu tesisatı hazırlanacaktır. Girişteki Halil Ağa Çeşmesi de yeniden faal duruma geçirilecektir. (Bkz. Restorasyon Projesi)

3.3.2.2.4. ÇEVRE DÜZENLENMESİ

Yapının restorasyonunun tamamlanmasıyla beraber çevresi de ıslah edilecektir. Bunun için özellikle Cemal Bırsel Caddesiyle yapı arasında kalan ve çöplük olarak kullanılan kısım bu durumdan kurtarılarak döşemesi yenilenecek ve yüzey suları yapıdan uzaklaştırılacak şekilde meyillendirilecektir. Avluda ise döşeme kaplaması yapılarak yağmur sularının toplanacağı bir rögar teşkil edilecektir. (Bkz. Restorasyon Projesi).

3.4. SONUÇ

İstanbul'un tarihi ticaret merkezinin oluşumuyla beraber burayı meydana getiren karakteristik yapılardan biri olan han yapısının ve tipik özellikleriyle bir 18. yy hanı olan Halil Ağa Hanı'nın incelendiği bu araştırmada tespitlerin yanında bölgenin kültürümüz içindeki yeri ve önemi

vurgulanarak tek yapı ölçeğinde de olsa bir koruma önerisi getirilmeye çalışılmıştır. Bu tarihsel çevrenin korunmasında şüphesiz tek yapı ölçeğinde münferit uygulamalar yapmak yeterli olamayacaktır. Bu bakımdan şehrin gelişmesini düzenleyen imar planlarının koruma amacına yönelik olarak düzenlenmesi ve bölgenin bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

Bunun için çevre dokusunun tarihsel, arkeolojik, doğal, mimari ve işlevsel değerlerini koruyacak, çağdaş ihtiyaçlara uygun olarak gelişimini sağlayacak olan genel planlama kararlarının belirlenmesi ve planların geliştirilmesi gerekmektedir.

DİPNOTLAR

1. İncicyan , 18. Asırda İstanbul, s.81.
- 2.Güran , Han Mimarisinin Gelişimi, s.23.
- 3.Yurt Ansiklopedisi, s.3800.
- 4.İbid. ,s.1442.
- 5.İstanbul Kültür Ve Sanat Ansiklopedisi, s.1441.
- 6.İbid. , s.1442.
- 7.Dökmeciyan, Eminönü Bölgesi Kısmi Koruma... , s.22.
- 8.İncicyan , op.cit. , s.80
- 9.İbid. s 81
- 10.Güran , op.cit. , s.23.
- 11.Cezar ,Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı , s.127,
- 12.Güran , op.cit. , s. 124.
13. Ceyhan Güran'a göre bu oran % 10'dur.
14. Ergin, "İstanbul'da Türklerin Beş Asırlık..." , s. 26.
15. Genim, "16. yüzyılda İstanbul şehri", s. 124.
16. İbid. ,
17. Güran, op.cit. , s. 26.
18. Dökmeciyan, op.cit. , s. 38.
19. Öztuna, Türkiye Tarihi , s. 25.
20. Güran, op.cit. , s. 27.
21. Genim, İstanbul'un İskanı , s. 243.
22. Cezar, Osmanlı Devride İstanbul Yapılarında... , s. 66.
23. Kuban, 100 soruda Türk Sanatı Tarihi , s. 241.
24. Ceylan,Geleneksel Türk-Osmanlı Çarşı Yapılarının Gelişimi, s. 96.
25. Cezar, loc.cit.
26. Feridun Akozan, İstanbul Büyük Çarşısının ilk inşaa edilen yapısı olan Cevahir Bedesteni'nin yön olarak Yeniçeriler Caddesi ve Uzun Çarşı yollarından etkilendiğini belirtir. Daha sonraki gelişme bedestene paralel olmuştur.
27. Cezar, op.cit. , s. 76.
28. İbid. ,
29. Üniversite binalarının bulunduğu alan. Bkz. Hava Fotoğrafı.
30. Cezar. op.cit. . s. 376.

31. Ayverdi; "Bugün mevcut 3000 dükkandan en azından 1800 kadarı Fatih devrinden kalmadır" demektedir.
32. Cezar, op.cit., s. 377.
33. Ceylan, op.cit., s. 67
34. İbid.,
35. Güran, op.cit., s. 3.
36. İbid.
37. Cezar op.cit., s. 201.
38. aslanapa, Türk Sanatı, s. 144.
39. Güran, op.cit., s. 9.
40. İbid., s. 10.
41. Liste Ceyhan Güran'dan alınmıştır.
42. Güran, op.cit., s. 43.
43. İbid.
44. Müller, Bild lexikon zur..., s. 45.
45. Güran, op. cit., s. 96.
46. Erksan, İstanbul Hanları, s. 29.
47. Ünsal, "İstanbul'un imarı ve eski eser kaybı", s. 31.
48. İbid. s. 34.
49. Güran, op.cit., s. 47.
50. İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, s. 1163.
51. Ergenç, 1580-1596 Yılları Arasında..., s. 149.
52. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, s. 990
53. Yediyıldız, "18. asırda Türk Vakıflarının"..., s. 5.
54. Arseven, Türk Sanatı Tarihi,
55. Aydın, Taş ve Ahşap Mimari Anıtların..., s. 25.
56. Çamlıbel, Temellerin Takviyesi, s. 55.
57. İbid., s. 56.
58. Oğuz, "Tek yapı ölçeğinde onarım ve..."
59. Birkan, Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi..., s. 24.
60. Yener, "Sepetçiler kasrı..." , s. 109.
61. Çetin, "Sultanahmed Arastası", s. 69.
62. Suher, "İstanbul'da merkezi iş alanı içinde..." , s. 16.
63. İbid., s. 25.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akıllı, Hüseyin, "Taş eserlerin tahribatına neden olan etkenler," Rölöve ve Restorasyon Dergisi, s. 6, Vk. Gnl. Md. yay., Ankara, 1987.
- Ahunbay, Zeynep, "Mimar Sinan yapılarında kullanılan yapım teknikleri ve malzeme", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, İş Bankası kültür yay., No: 288, 1988.
- Arseven, C. Esad. Türk Sanatı Tarihi, C.2, İstanbul, 1956.
- Ashurts, John, Cleaning Stone and Brick, Technical Pamphlets 4, London, S.P.A.B., 1977.
- Aslanapa, Oktay, Türk Sanatı, C.2, İstanbul, Kervan Yay., 1984.
- Aydın, Serdar, Taş ve Ahşap Mimari Anıtların Bozulma Nedenleri ve Onarım Teknikleri, İstanbul, yayınlanmamış y. lisans tezi, Y.Ü., 1987.
- Ayverdi, E. Hakkı, Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-81), C.3, İstanbul, 1974.
- Bektaş, Cengiz, "Kadın Eserleri Müzesi", Dekorasyon Dergisi s. 114
- Birkan, Çelen Soğukkuyu Cafer Ağa Medresesi Restorasyonu, İstanbul, 1990.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Gelişim yay., 1986.
- Ceylan, Oğuz, Geleneksel Türk-Osmanlı Çarşı Yapılarının Gelişimi, İstanbul, yayınlanmamış doktora tezi, M.S.Ü., 1989.
- Cezar, Mustafa, Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı, İstanbul, M.S.Ü. yay., 1985.
- _____ "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, C.1, İstanbul, 1963.
- Çamlıbel, Nafiz, Temellerin Takviyesi, İstanbul, Birsen kitabevi Yay., 1984.
- Çetin, Erol, "Sultanahmet Arastası," Rölöve ve Rest. Dergisi, s.6. İstanbul, 1987.
- Doğan, Hüseyin, Osmanlı Mimaresinde Madeni Yapılar, Maden Kullanımı ve Teknolojisi (1700-1923), İstanbul, Yayınlanmamış y. Lisans tezi, Y.Ü., 1991.

- Dökmeciyan, Alin, Eminönü Bölgesi Kısmi Koruma ve Değerlendirme Prj, İstanbul, Yayınlanmamış y. Lisans tezi. Y.Ü., 1990.
- Ergenç, Özer, 1580 - 1596 Yılları arasında Ankara ve Konya şehirlerinin mukayeseli incelemesi yoluyla Osmanlı şehirlerinin kurumları ve sosyo-ekonomik yapı üzerine bir deneme, Ankara, 1975.
- Ergin, Osman Nuri, İstanbul'da Türklerin Beş Asırlık İmâr ve İskân Hareketleri, İstanbul.
- Eriç, Murat, "Eski eserlerimizde malzeme sorunları", Taç Dergisi, C. 1, İstanbul, 1986.
- Erksan, Metin, İstanbul Hanları, İstanbul, Yayınlanmamış y. Lisans tezi, İ.Ü.E.F., 1980.
- Feilden, Bernard M., Conservation of Historic Buildings, London, Butterworths, 1982.
- Genim, Sinan, "16. yüzyılda İstanbul şehri", Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, 1988.
- , İstanbul'un İskânı, İstanbul, yayınlanmamış doktora tezi, İ.Ü.E.F., 1980.
- Gülcan, Tansu, 18.yy İstanbul Tarihi Yarımada Ticaret Hanları, İstanbul, Yayınlanmamış y. Lisans tezi, Y.Ü., 1990.
- Güran, Ceyhan, Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi, İstanbul, Vakıflar Gnl. Md. Yay., 1977.
- Işıközlü, Fazıl, "İstanbul'un eski vakıf hanları", Vakıflar Dergisi, Ankara, Vakıflar Gnl. Md. Yay., C. 10, 1973.
- Insall, Donald W, The care of old Building Today, London, Architectural Press, 1972.
- İlhan, Nevzat, Restorasyon Yöntemleri Ders Notları
- İncicyan, P.G., 18. Asırda İstanbul, Çev. Hrand D. Andresyan, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., 43, 1976.
- İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, İstanbul C. 1,2, Tercüman Yay.
- İstanbul Tapu Dairesi Arşivi, Defter-i Hakani Kayıtları.
- İstanbul Umum Han Odabaşları Derneği, İstanbul Hanları Alfabetik Rehberi, İstanbul, 1952.
- Katitaş, Savaş, 17. yy. İstanbul Hanları, İstanbul, Yayınlanmamış y. Lisans tezi, Y.Ü., 1990.

- Kieslinger, A., "Principal Factors in Wheathering of Natural Buildings stones", Conferances on Weathering of stones, Brussels, Paris, ICOMOS, Pala is de Chaillot, 1968.
- Koçu, R. Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul, 1971.
- Kuban, Doğan, "İstanbul'un tarihi gelişimi", Mimarlık Dergisi, S.5, İstanbul, 1970.
- _____ 100 Soruda Türk Sanatı Tarihi, 5. baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1988.
- Kutluay, Sibel, Çeşmelerin Bozulma Nedenleri, Korunması, Haliç ile Vatan Caddesi Arasında bulunan Çeşmelerin Tespiti, İstanbul, Yayınlanmamış Y. lisans tezi, Y.Ü., 1987.
- Lokmanoğlu, Hayrettin, Haritalı Şehir Rehberi, İstanbul, 1955.
- Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı, İstanbul, İş Bankası Yay. No: 288, 1988
- Müller, Wolfgang, Bildlexikon zur Topographie istanbuls, Deutsches Archaeologische Inst.
- Oğuz, Filiz, "Tek yapı ölçeğinde onarım ve yeni kullanım olgusu" Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Kurultayı Bildirisi
- Öztuna, Yılmaz, Türkiye Tarihi, İstanbul, Hayat Yay., C. II, 1967.
- Soğukkuyu Caferağa Medresesi Resterasyonu, Vakıf inşaat Restorasyon yay. No: 2, İstanbul, 1990.
- Suher, Hande, "İstanbul'da Merkezi İş Alanı İçinde Eminönü-Beyazıt Hanlar Yöresi", İ.T.Ü. 7. Danışma Kurulu Bildirisi, İst., 1976.
- Tanışık, İ. Hilmi, İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, C.1, 1943.
- Tanyeli, Gülsün, Osmanlı Mimarlığında Demirin Strüktürel Kullanımı, istanbul, Doktora Tezi, İ.T.Ü., 1990.
- Torraca, Porous Building Metarials, Roma, ICCROM, 1982
- Ünsal, Behçet, "İstanbul'un İmarı ve eski eser kaybı", Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, C.2, İstanbul, 1969.
- Yediyıldız, Bahaeddin, "18. asırda Türk vakıflarının iktisadi boyutu", Vakıflar Dergisi, Sayı 18, İstanbul,
- Yener, Ertur, Sepetçiler Kasrı Restorasyonu, Dekorasyon Dergisi s. 104, İstanbul, 1992.
- Yurt Ansiklopedisi, "İstanbul" maddesi, C. 6, İstanbul, 1982.

Handwritten text, likely a title or header, in a cursive script. It appears to read "Handwritten text, likely a title or header, in a cursive script."

EKLER

EK 1 Mimar Sinan yapıları

CETVEL 1

Türkiye- dekiler	CAMİ		MESCİD		MEDRESE		DARÜL- KURA		TÜRBE		DARÜŞ- ŞİFA		SARAY		KÖŞK		SU KEM.		KÖPRÜ		HAMAM		HAN KERVAN- SARAY		MEKTEP		MAHZEN		İMARET		TEKKE	
	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış
TOPLAM	51	43	51	—	51	10	6	1	39	2	3	—	43	—	4	—	6	—	3	5	41	8	11	16	5	1	8	—	5	12	4	—
Balkanlar- dakiler	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Arap Ülkelerin- dekiler	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
GENEL TOPLAM	108	51	64	—	8	43	3	44	4	6	9	53	32	6	8	23	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

İstanbul	332
İstanbul dışı	98
Türkiye	430
Balkanlar	14
Arap Ülkeleri	25
TOPLAM :	469

CETVEL 2

SADRAZAM																											
	Padişah ve hanedan mensubu		Sokallu Mehmet Paşa		Rüstem Paşa		Piri Paşa		Dükakin- zade Ahmet Paşa		Ayas Paşa		Semiz Ali Paşa		Ferhat Paşa		Mesih Paşa		Kara Ahmet Paşa		Vüzer		Yüksek Memur		Görevi sapta- namayan		
	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	İst. İç	İst. dış	
CAMI	12	14	2	3	1	3	—	1	—	1	—	1	—	1	—	3	1	—	1	—	16	24	15	—	5	—	

	İst. iç	İst. dış
Padişah-Hanedan	12	14
Sadrâzamlar	5	13
Vüzer	16	24
Yüksek Memur	15	—
Görevi Saptanamayan	5	—
TOPLAM	57	51

CETVEL 3

SADRAZAM																											
	Padişah ve hanedan mensubu		Sokollu Mehmet Paşa		Rüstem Paşa		Piri Paşa		Dükakin- zade Ahmet Paşa		Ayas Paşa		Semiz Ali Paşa		Ferhat Paşa		Mesih Paşa		Kara Ahmet Paşa		Vüzer		Yüksek Memur		Görevi sapta- namayan		
	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	İst. İç	İst. Dış	
MEDRESE	12	3	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	11	6	19	1	7	—	

	İst. iç	İst. dış
Padişah-Hanedan	12	3
Sadrâzamlar	3	2
Vüzer	11	6
Yüksek Memur	19	1
Görevi Saptanamayan	7	—
TOPLAM	52	12

CETVEL 4

Padişah	1	Hekimbaşı	1	Padişah	1
Sadrazam	4	Şehremini	1	Sadrazam	4
Sadaret Kethüdası	1	Sarayda kapıağası	1	Yüksek görev sahipleri	12
Şeyhülislâm	4	Hassa Başmimarı	1	Saray görevlileri	13
Kazasker	2	(Mimar Sinan)	2	Kadı	2
Defterdar	3	Karcıbaşı	1	Medrese hocası	1
Kaptanıderya	1	Arpacıbaşı	1	Görevi	18
Yeniçeri Ağası	1	Takkecibaşı	1	saptanamayan	51
	12	Divittar	1		
		Kemhacıbaşı	1		
		Pazarbaşı	1		
		Bina Emni	1		
Kadı			13		
(Mısır ve Halep)	2				
Medrese Hocası	1				
Görevi saptanamayan	18				
	51				

CETVEL 5

	<u>İstanbul içi</u>	<u>İstanbul dışı</u>	
HAMAMLAR			
Padişah-Hanedan mensupları	12	3	
Sadrazamlar	4	2	
Vezirler	14	4	
Yüksek görev sahipleri	7	3	
Görev ve iş durumu saptanamayan	4	—	
	41	12 =	53

SARAYLAR

Hanedan için	9	Sarayların	
Paşalar için	33	1 tanesi Bosna	
Yüksek memur	2	diğerleri	
	44	İstanbul'da	

TÜRBELER

Padişah-Hanedan mensupları	7	—	
Paşa rütbesindekiler	25	3	Gebze, Budin
Kırım Hanı	—	1	Diyarbakır
Yüksek memur	7	—	Kırım
	39	4	= 43

EK 2

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk sadrazamı Piri Mehmed Paşa'nın vakıflarının gelir getirici türdeki taşınmaz malları şöyledir:

"İstanbul'da: Bedesten yakınında ahır, hücre ve dükkânları olan 56 gözlü, iki katlı bir han, Hoca Keşkek Mahallesi'nde iki katlı ev ve hücreler, Mercan tarafında 9 dükkân ile 17 hücre, Çelebizâde Mahallesi'nde dükkânlar, yine Çelebizâde Mahallesi'nde 6 ev ve 5 dükkân, Yenici Mahallesi'nde 24 hücre ve aynı mahallede mahzen-dükkân-bozahane, Acemzâde Mahallesi'nde ev, Sultan Selim Hamamı yöresinde bozahane ve dükkânlar, Unkapanı'nda bir han ve bir ekmekçi fırını ile bir hücre, Balat'ta ev, fırın ve arsa, Yedikule'de sur dışında iki dabak dükkânı, Hancızâde Mahallesi'nde 4 ev ve dükkân, Molla Gürani Camii yakınında dükkânlar, Sarı Demirci Mahallesi'nde dükkânlar ve mumhane.

Galata'da: Tophane'de ev ve dükkânlar, Meyve kapısında 2 dükkân, Lonca Mahallesi'nde evler ve dükkânlar ile dükkânlı bir ev ve mahzen, Camii Şerif Mahallesi'nde ev ve mahzen, Balık Kapısı'nda hücre ve mahzenle 4 dükkân, Sütlüce yakınında havuzlu bahçeli köşk ve ev, Sütlüce'de han ve ekmekçi fırını, yine Sütlüce'de bir hamam, bir ev, bir bezirhane ve dükkân, Sütlüce Mescidi yakınında hücreler ile bir fırın yeri, Hasköy'ün Kiremitlik semtinde hücre ve dükkânlar, Eyub'ta bahçeli köşk ve ev.

Edirne'de: Hoca Bayezid Mahallesi'nde evler ve fırın, yine Edirne'de bir han.

Selânik'te: Eyuplana Mahallesi'nde 13 adet ev ve dükkân ile oda ve fırınlar, Oyumga Mahallesi'nde oda ve fırınları ile evler ve dükkânlar, Dube Kondu Mescidi Mahallesi'nde 23 adet ev ve dükkân, Sûret Mermeri Mahallesi'nde 23 adet oda ve arsa.

Havsa'da: Dükkânlar ve bir bozahane, müteaddit hücre, dükkân ve ev.

Varna'da: Müteaddit dükkân ve bozahane

Kefe'de: İki tane büyük han

Nazlı'da: Bir hamam

Mudanya'da: Dükkân ve odalar, mahzenler

Bursa'da: Kuruçeşme Mahallesi'nde 17 tane oda ve yine başka bir mahallede müteaddit odalar, evler ve fırınlar, Altıparmak Mahallesi'nde odalar, Pınarbaşı Mahallesi'nde dükkânlar, bir küçük meyva bahçesi, dükkânlar

Kestel'de: dükkânlar

Şeyhlu'da: hamam, dükkânlar

Soma'da: dükkânlar

Uşak'ta: dükkânlar

Arazi

Silivri'de: bir köy

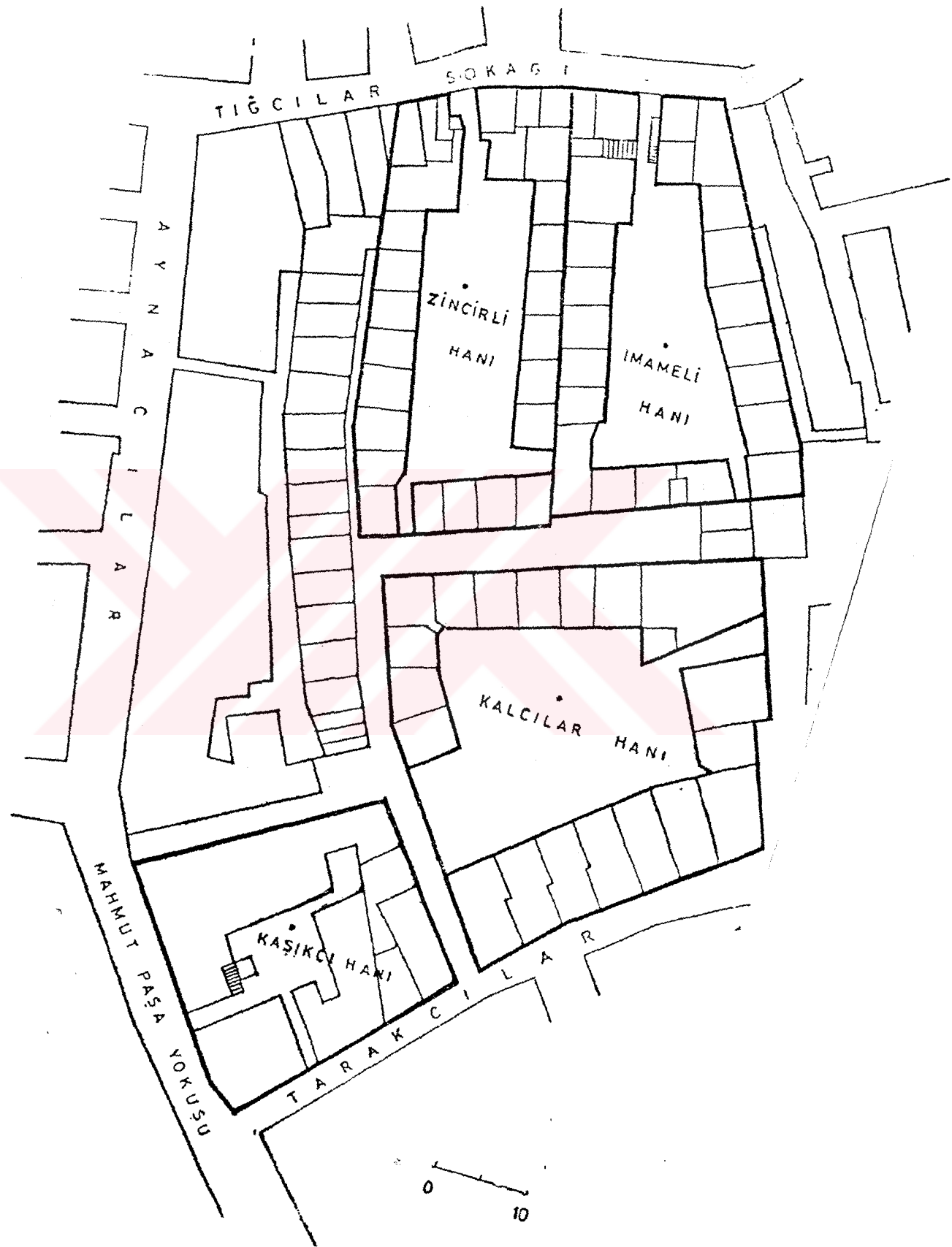
Hayrabolu'da: Bir köyün parası ile Ergene nehri yakınında bir köy

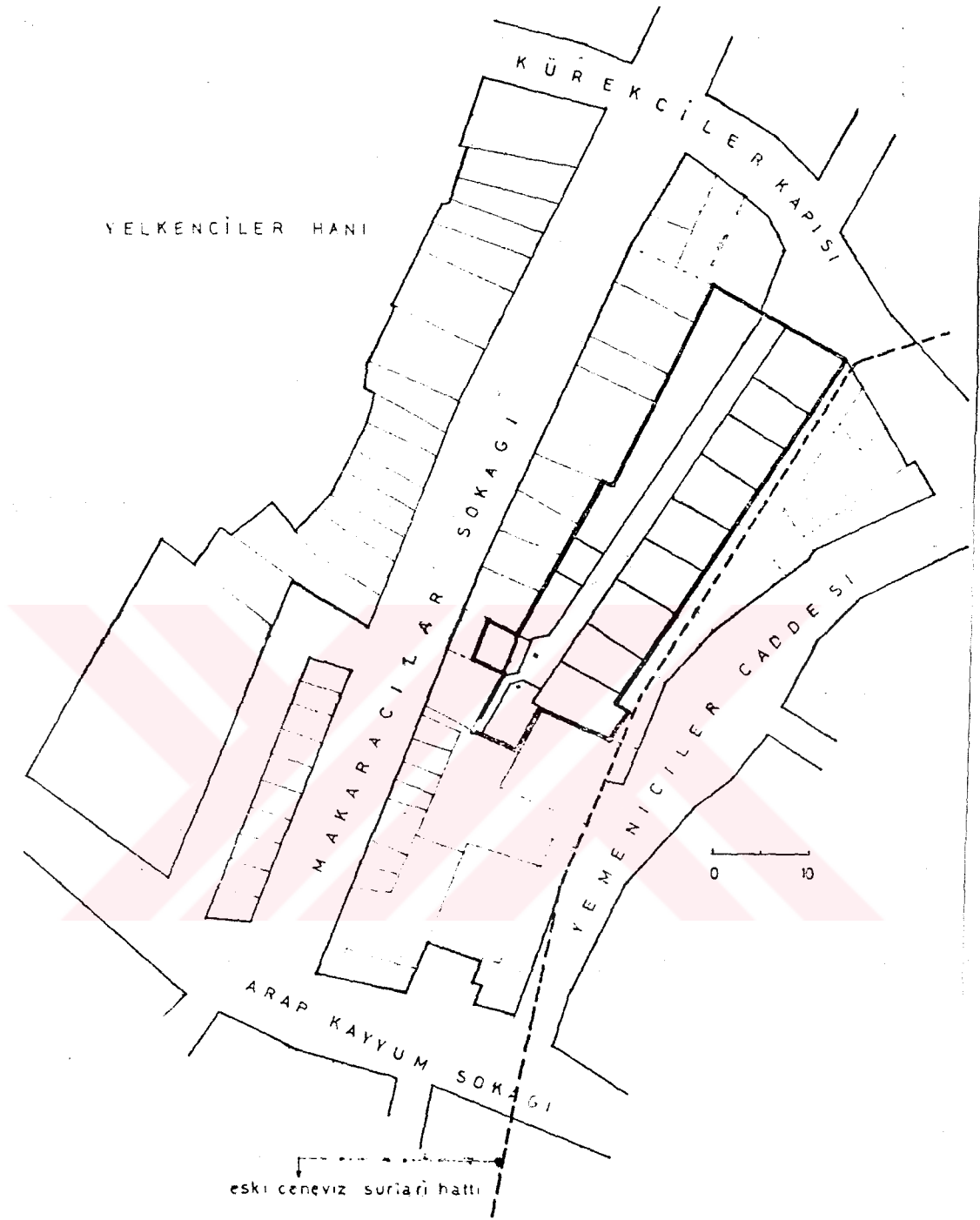
Filibe'de: bir çiftlik, çeşitli yerlerde beş değirmen

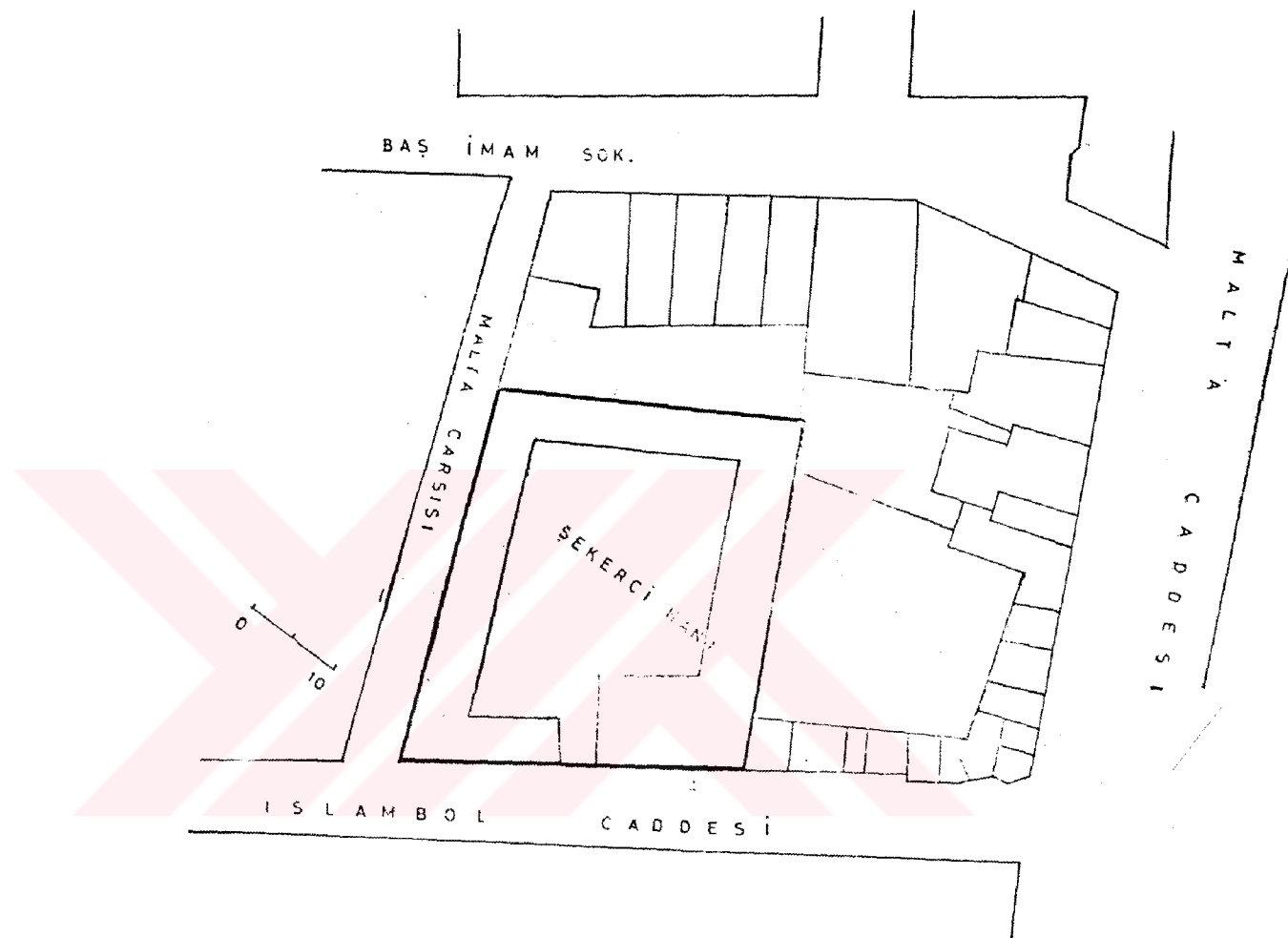
Yenice-i Kızılağaç'ta: bir köy ve bir mezrea.

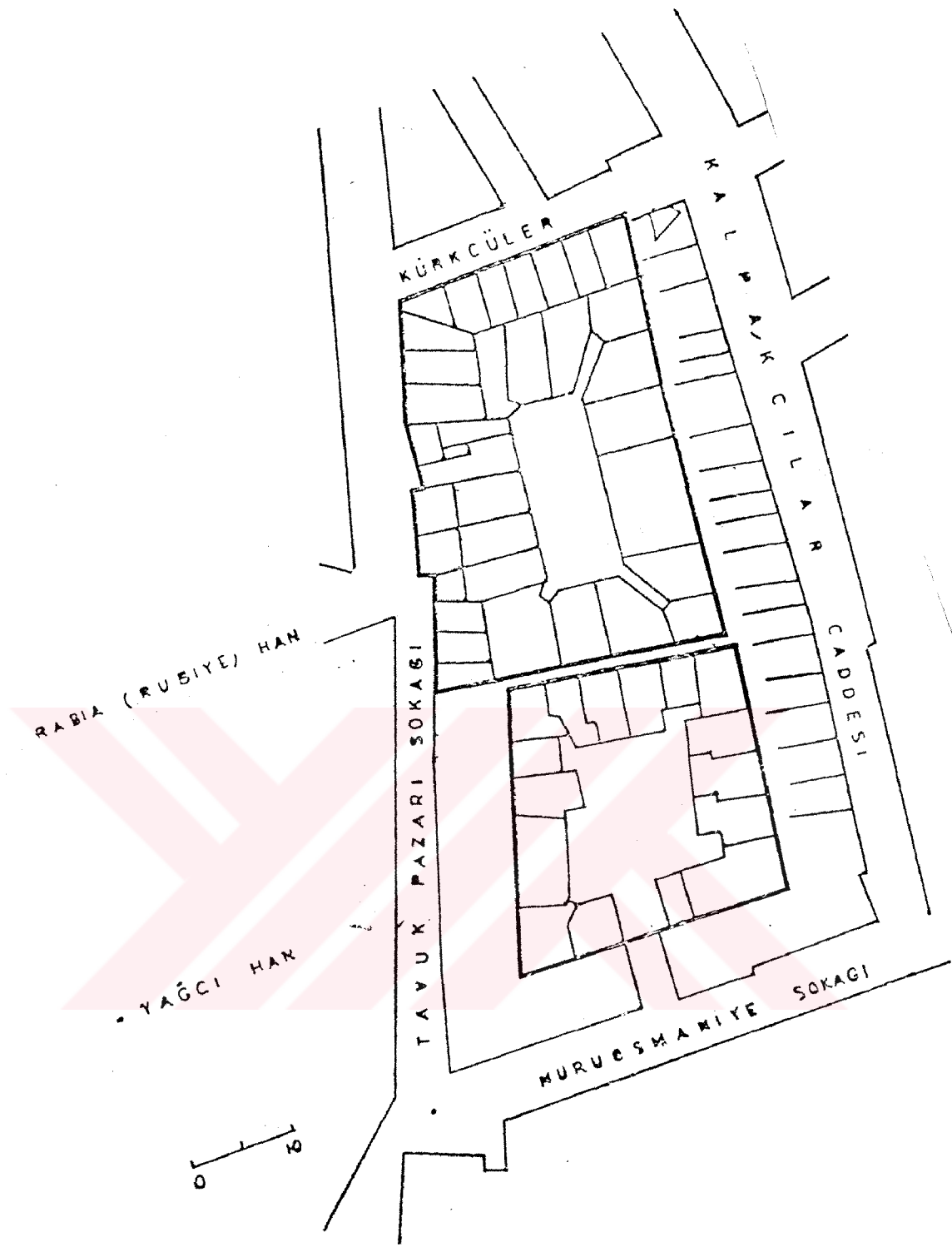

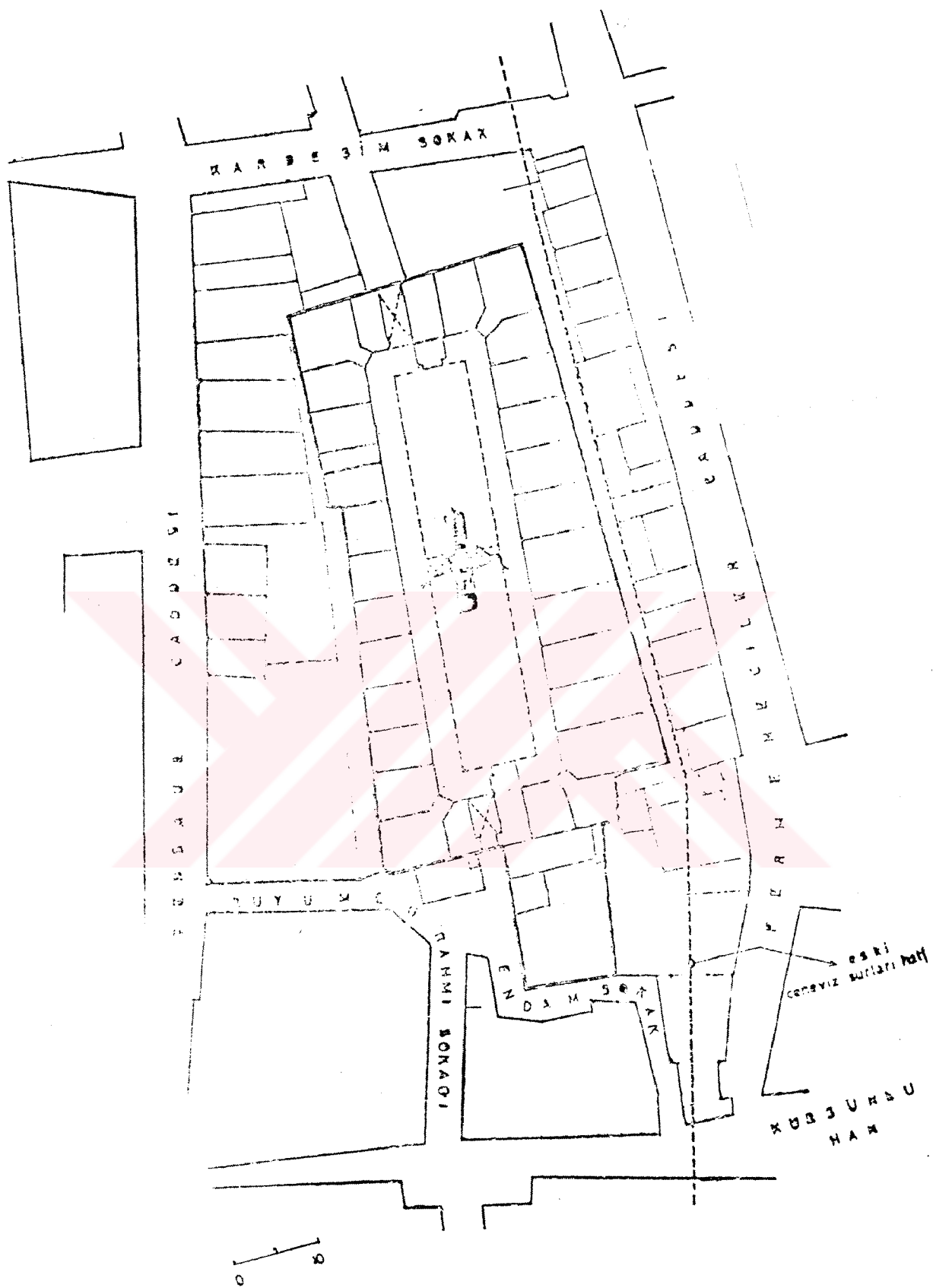
EK 3 İstanbul Hanları Planları

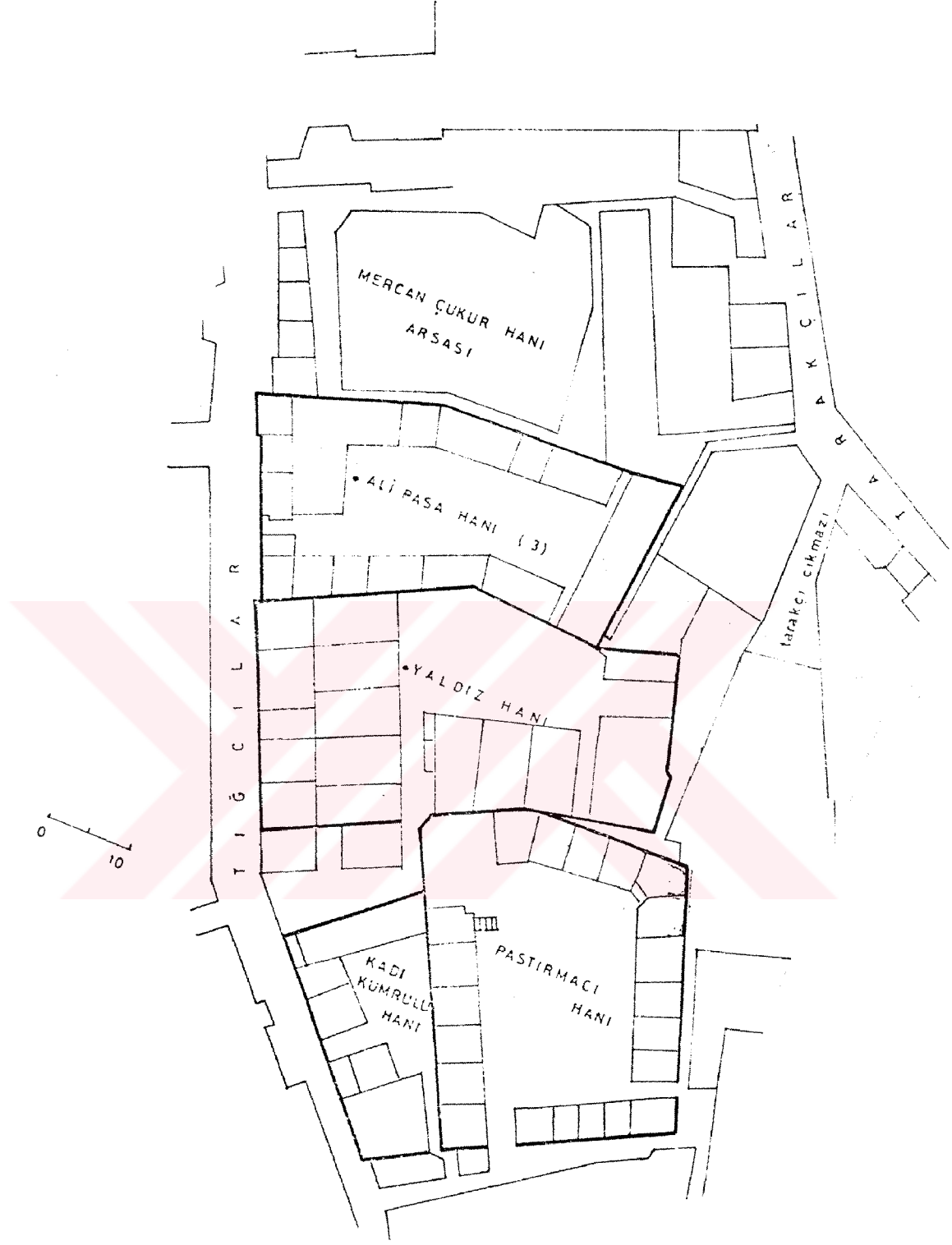

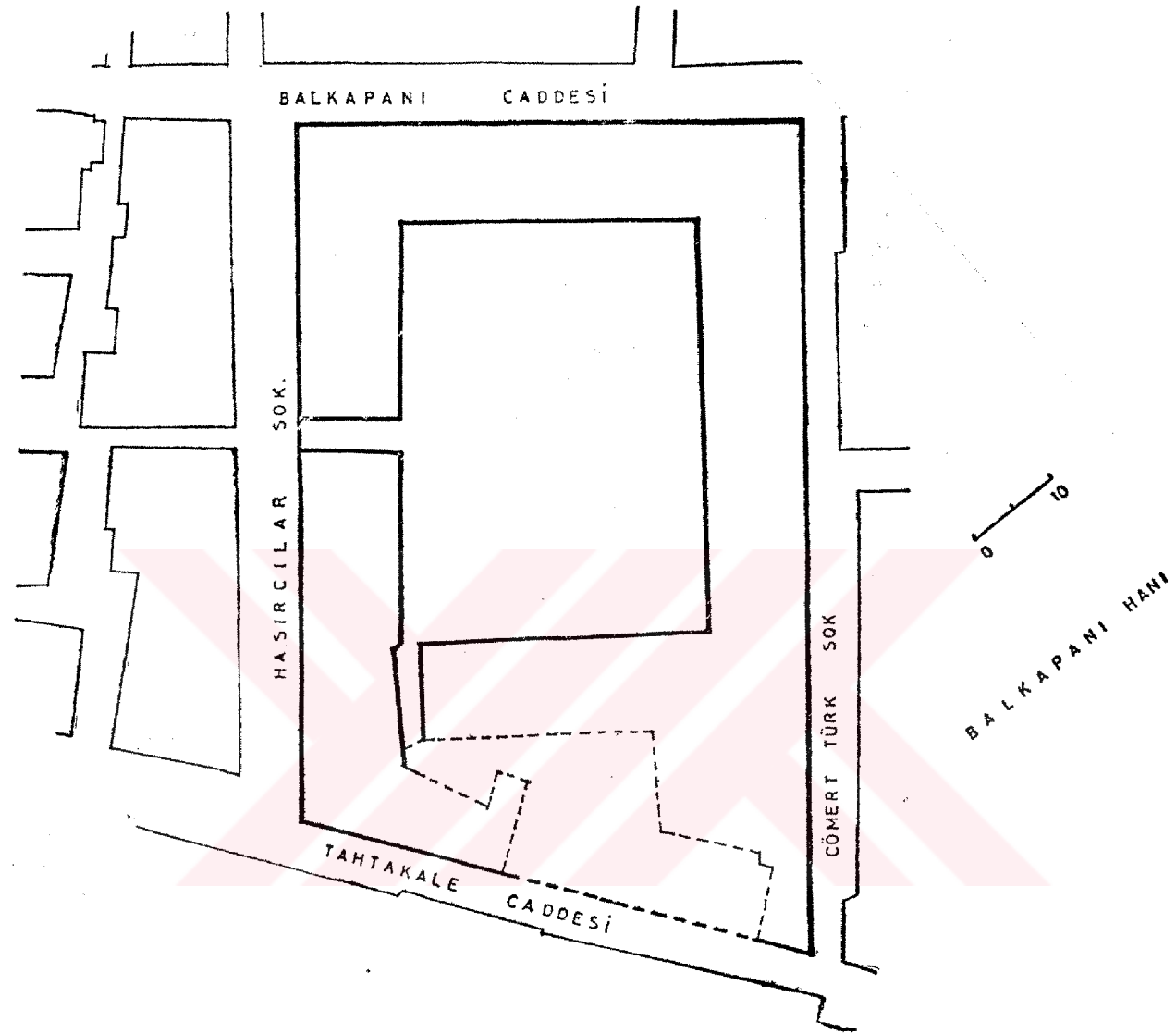

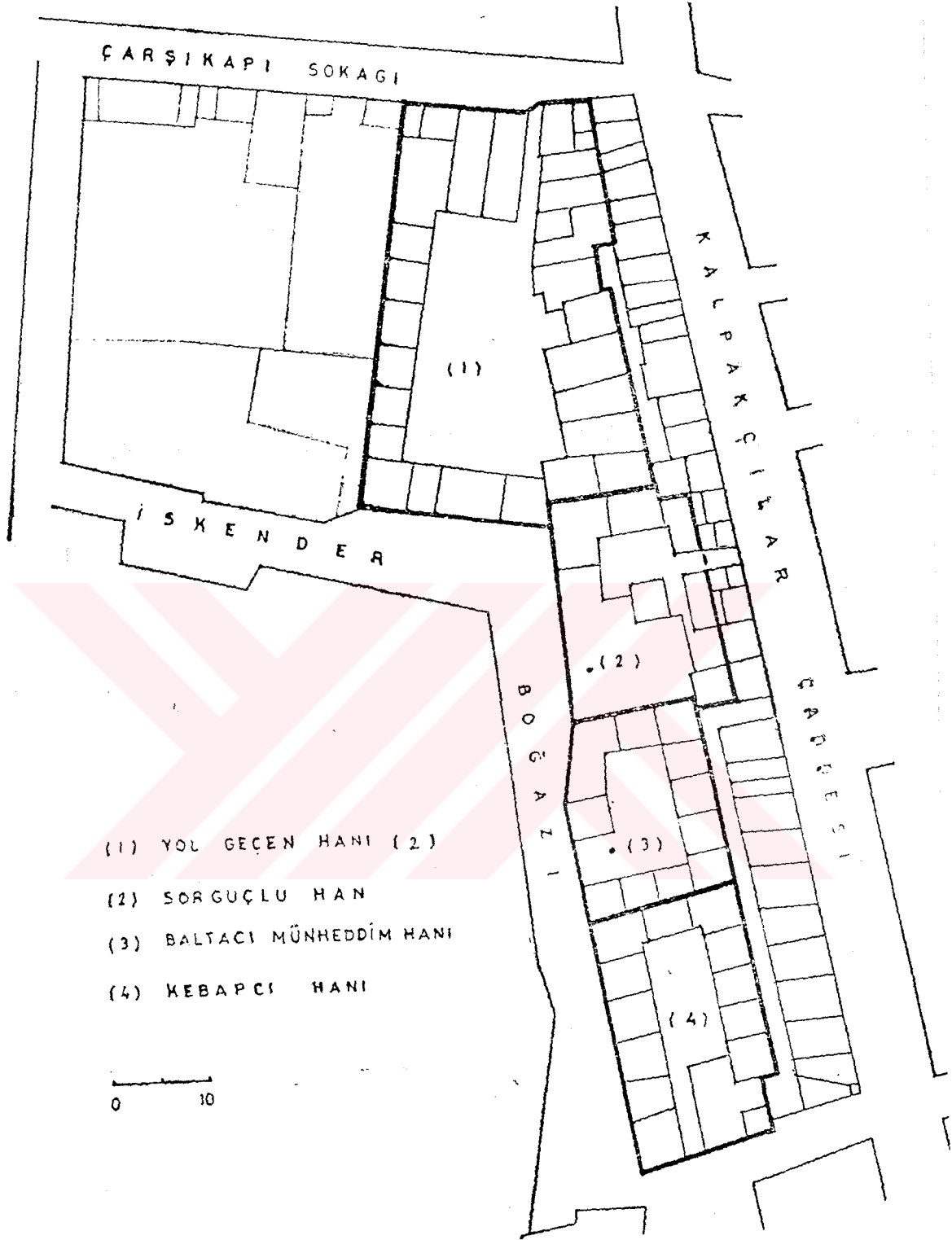

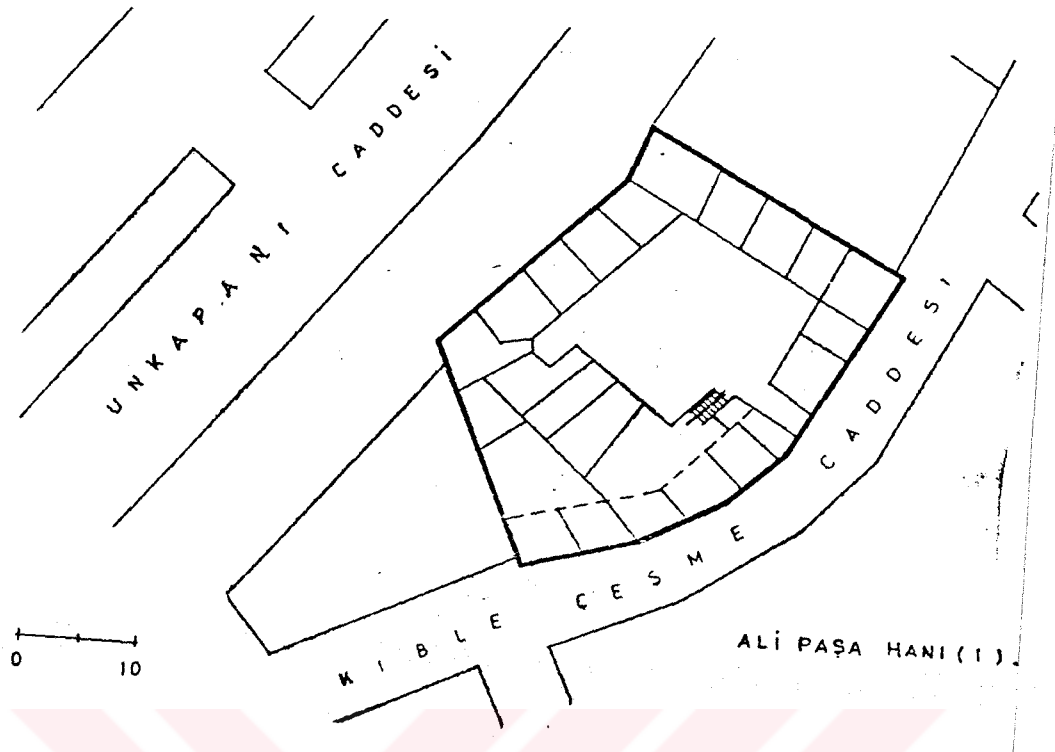

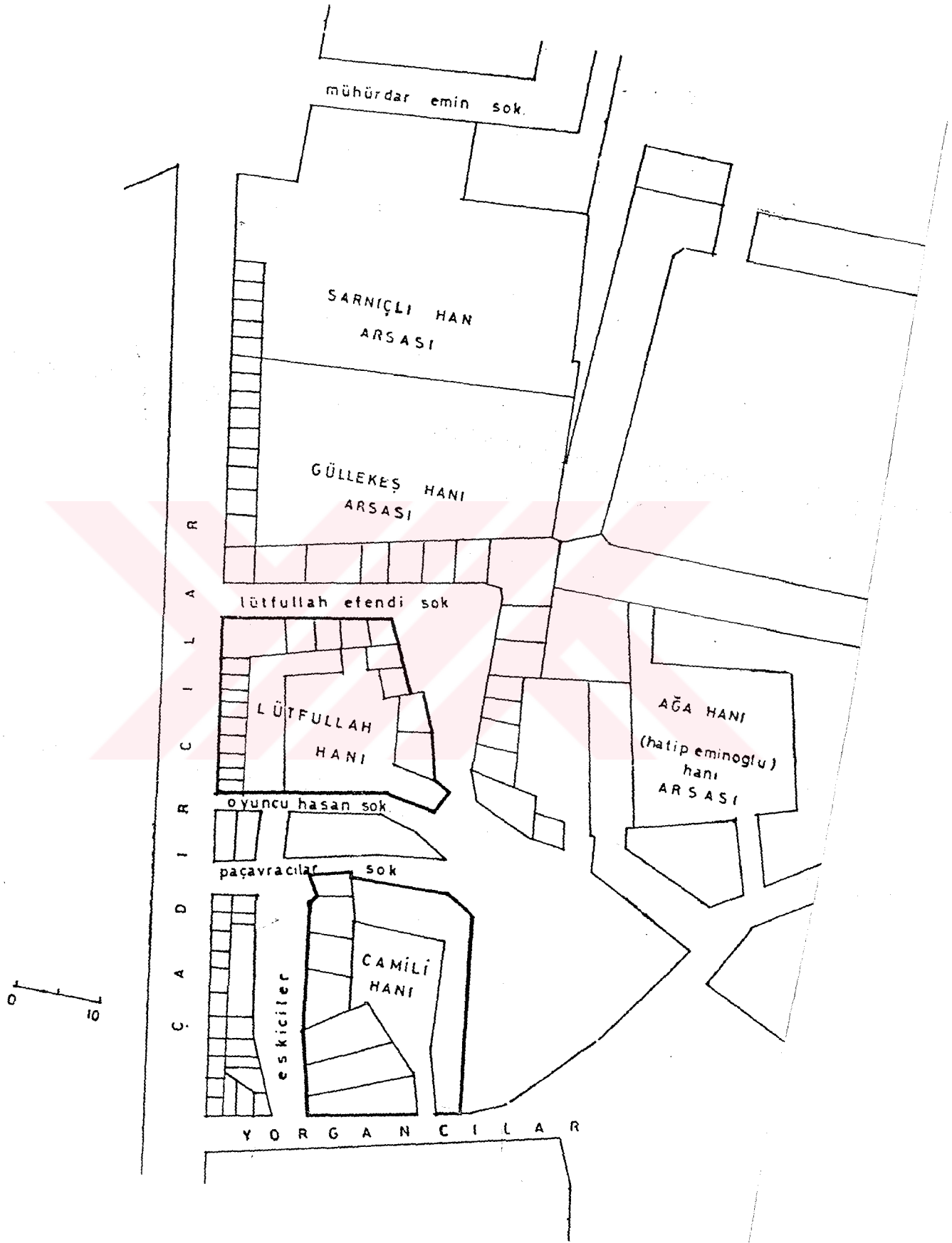

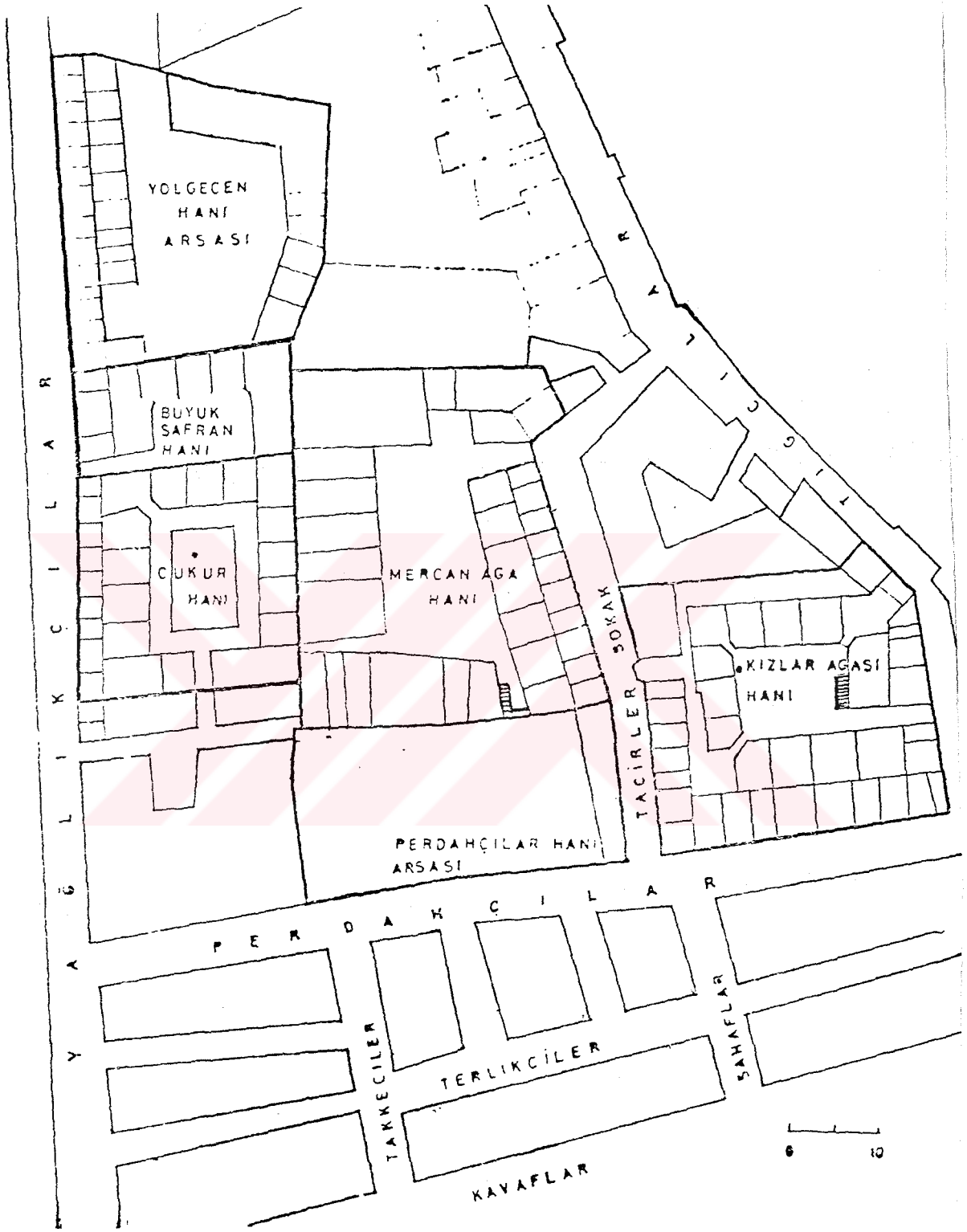

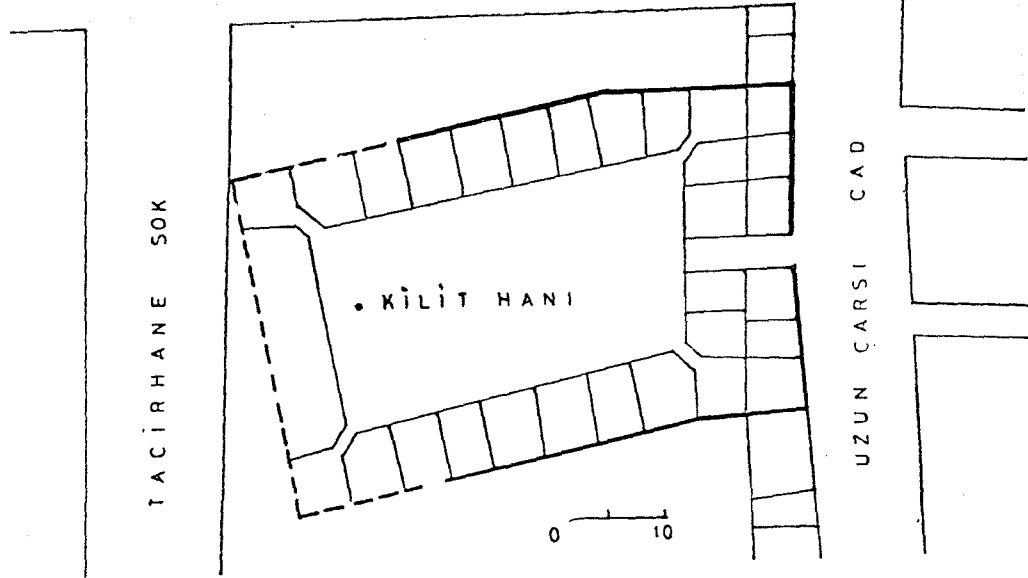

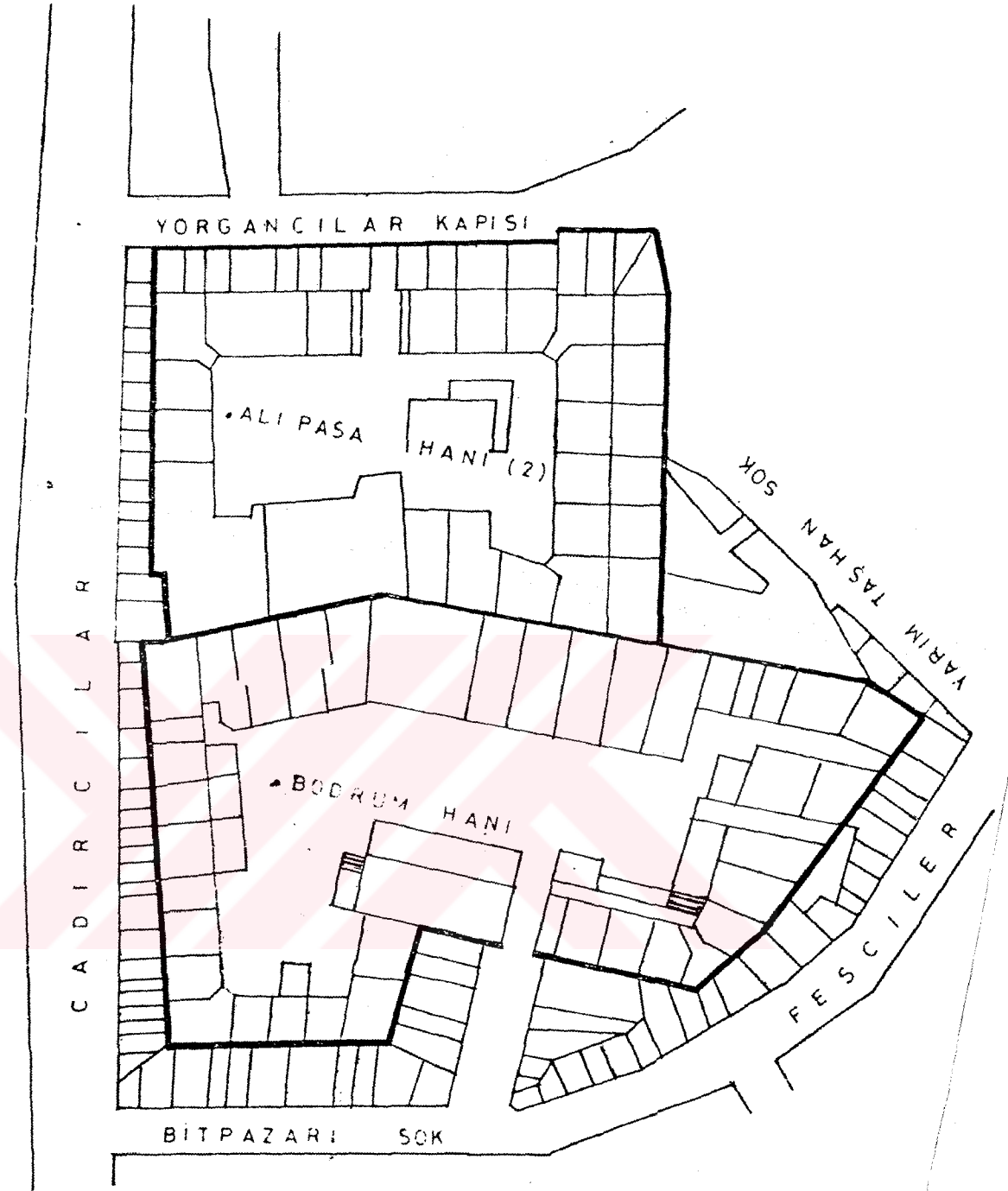

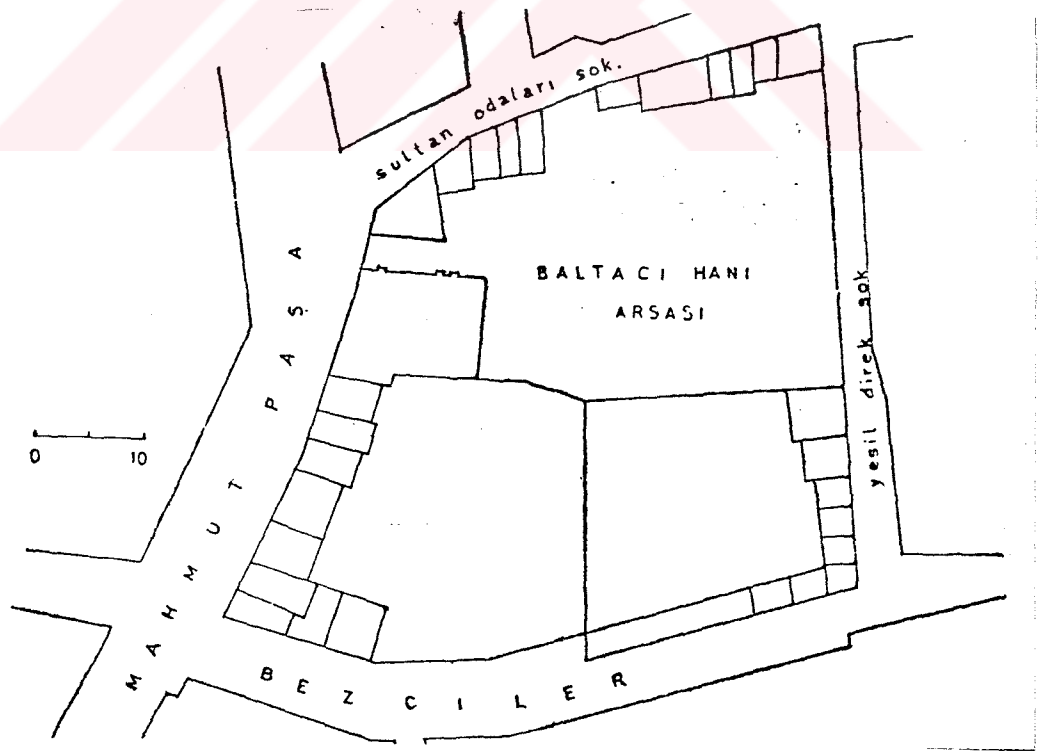
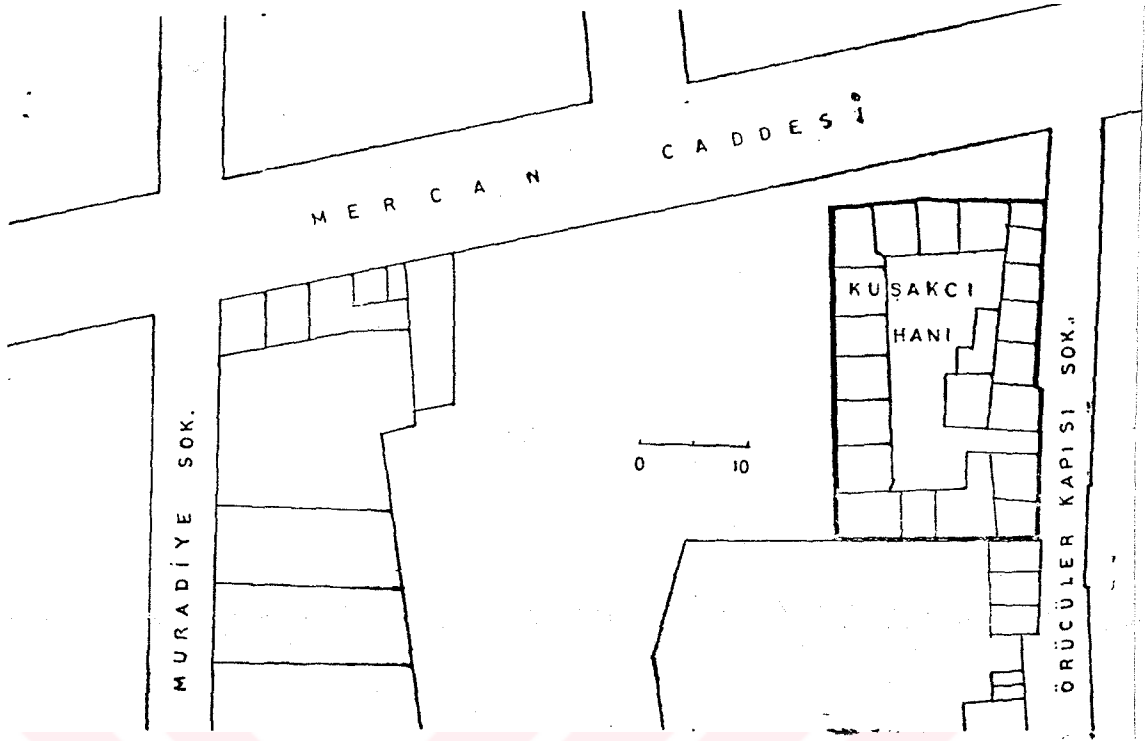

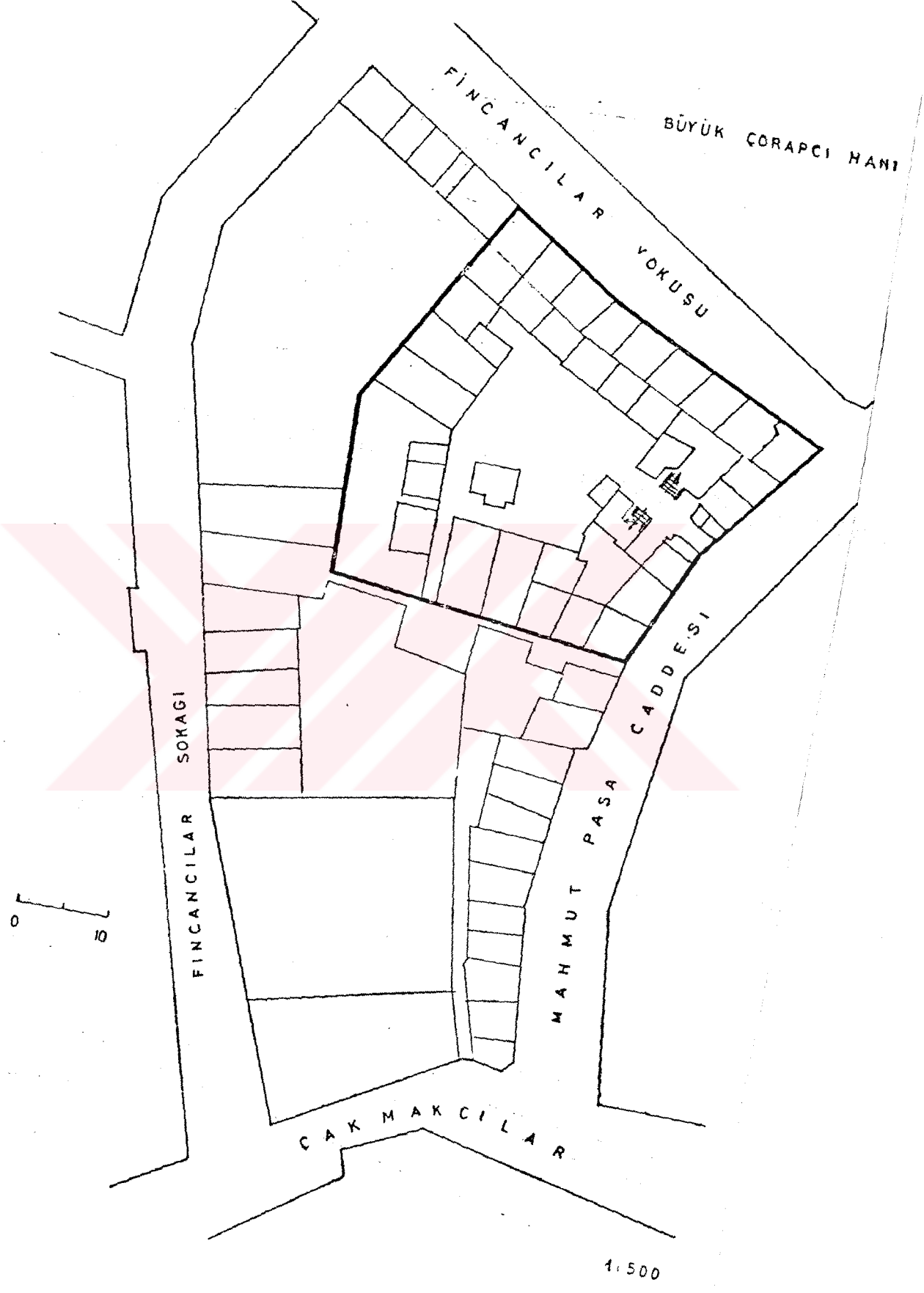

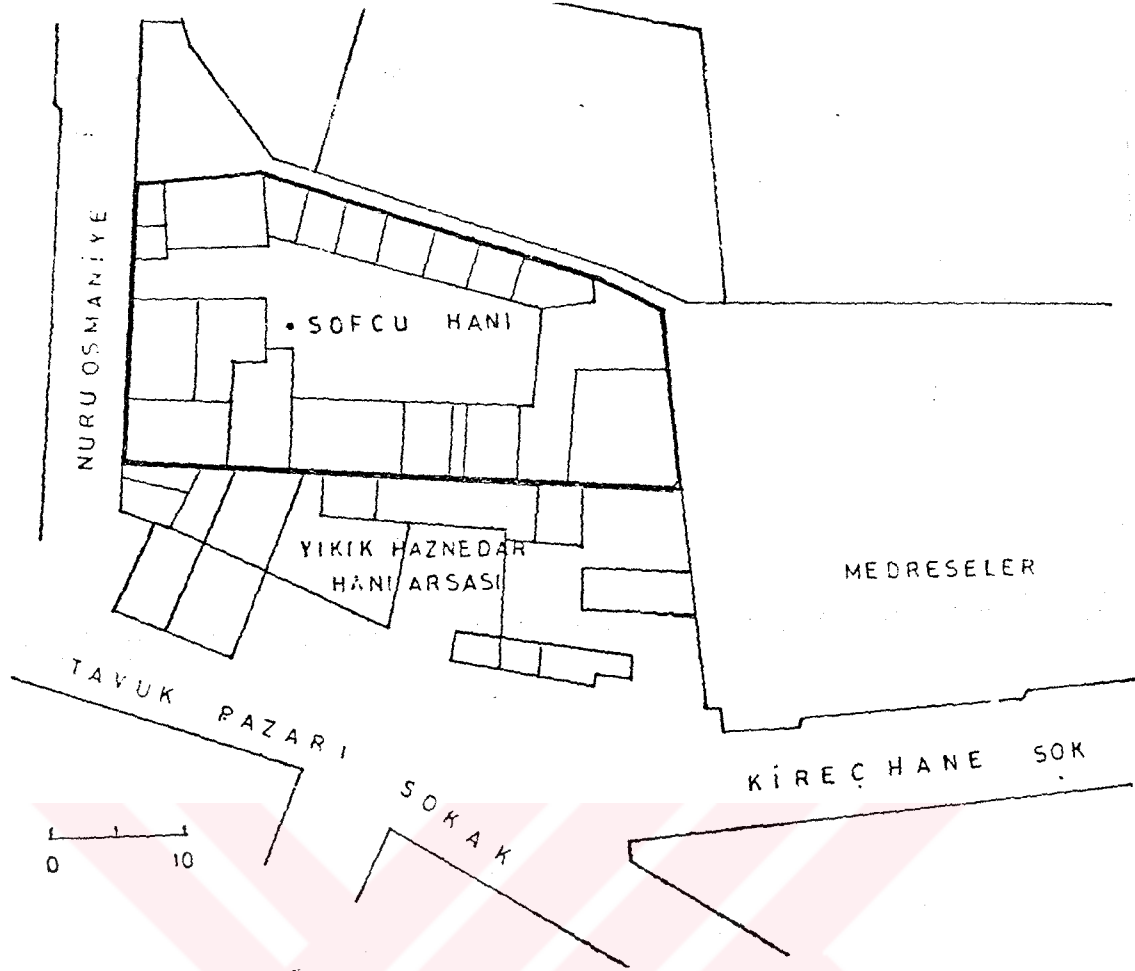
N A R G İ L E C İ S O K A G I

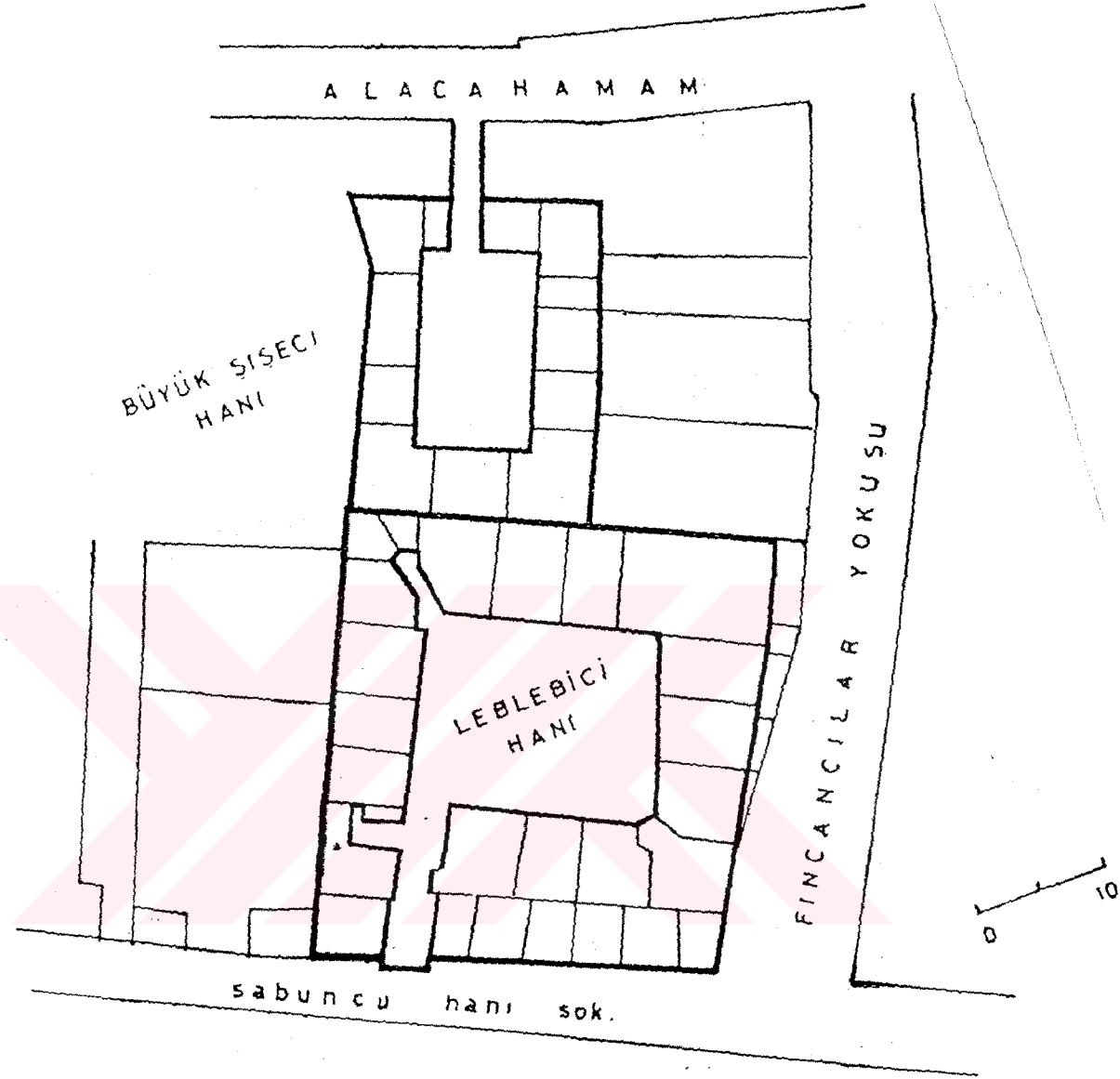

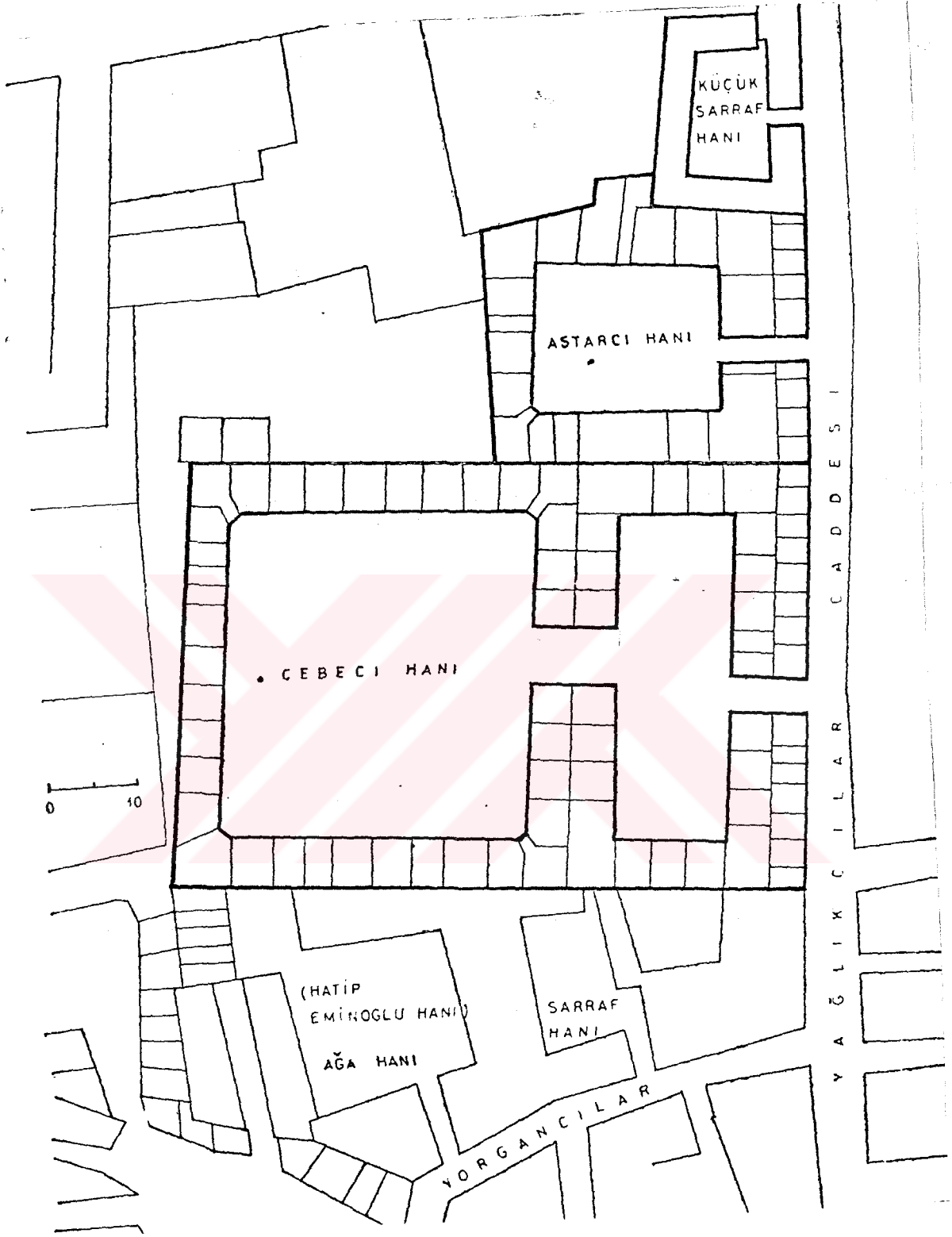

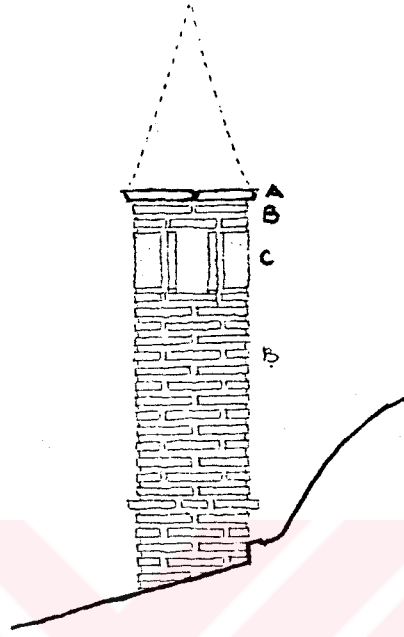

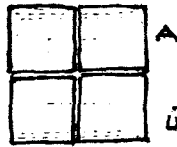
EK 4 Muhtelif bacalar

A
TUĞLA 36x36x5

B
TUĞLA 15x28x4

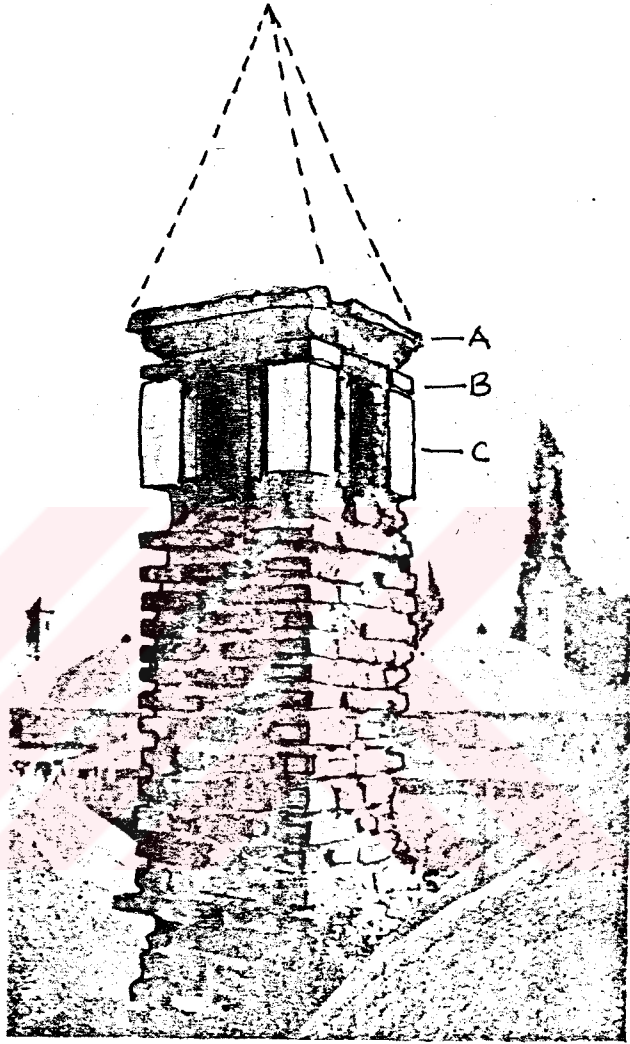
C
KÜFEKİ TAŞI
13x13x28

A
ÜST TEN GÖRÜNÜŞ

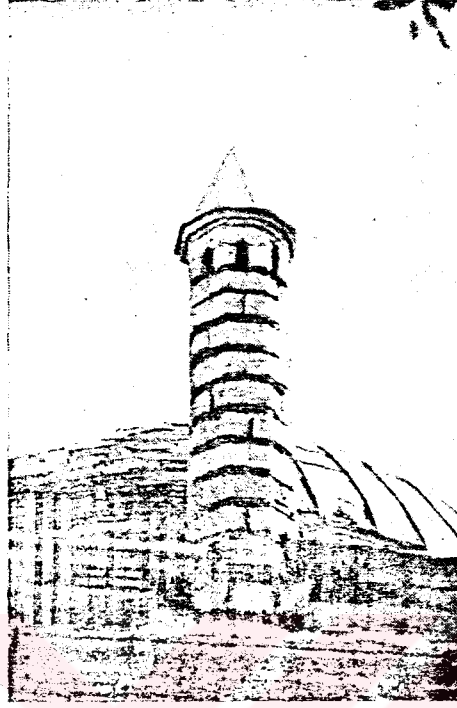
20 0 20 40 60 80 100 CM.

Fatih Medresesi

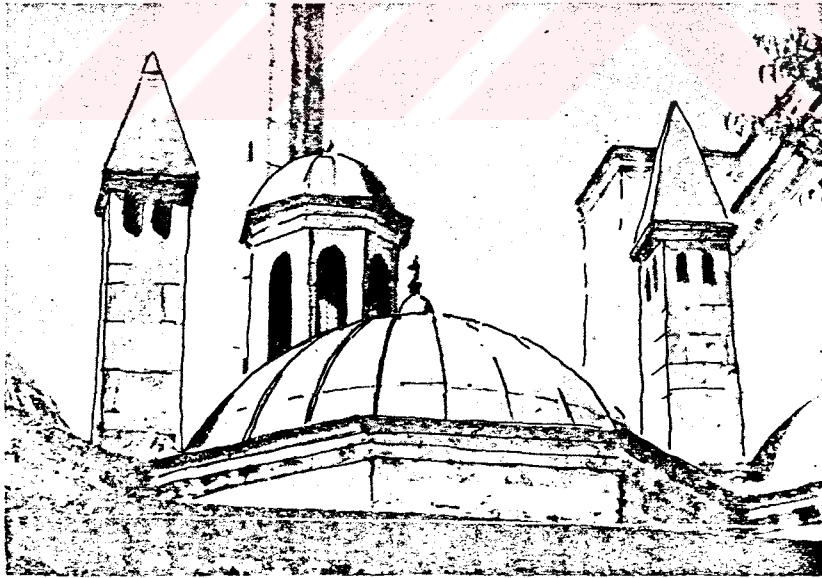

Fatih Karadeniz Ayak Kurşunlu Medresesi

1471

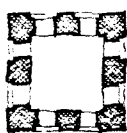
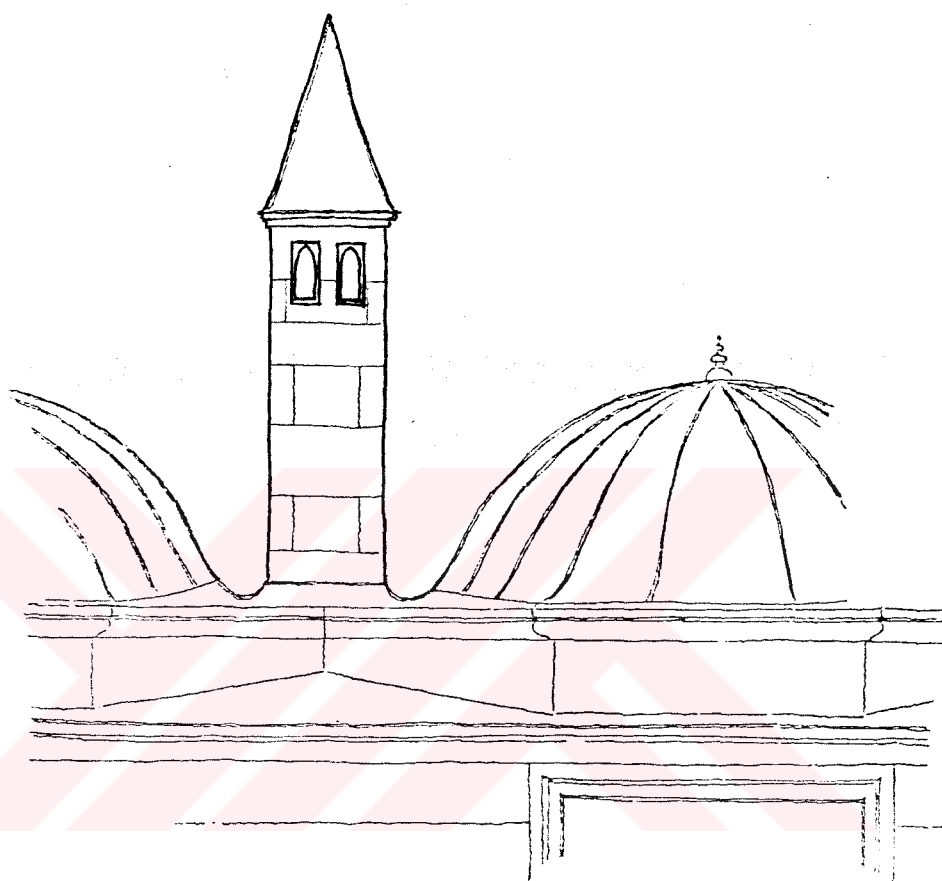

Sultan Selim Medresesi

İstanbul Sultan Selim Camii Ocak Bacası

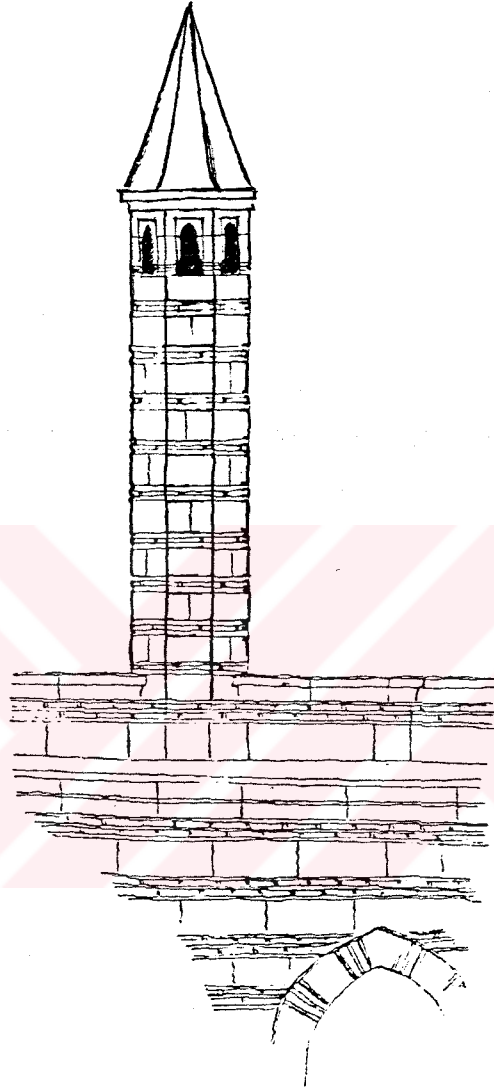
1522

PLAN

20 0 20 40 60 80 100 CM.

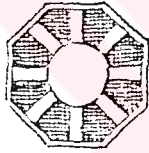
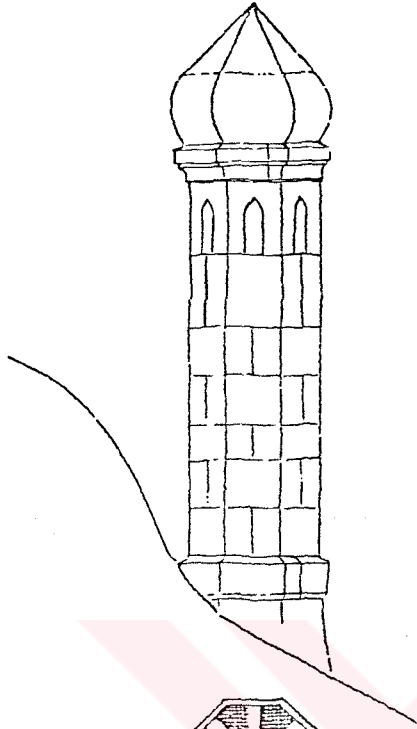
Sultan Selim Camii

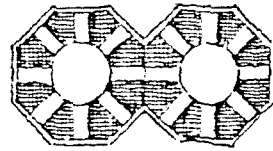
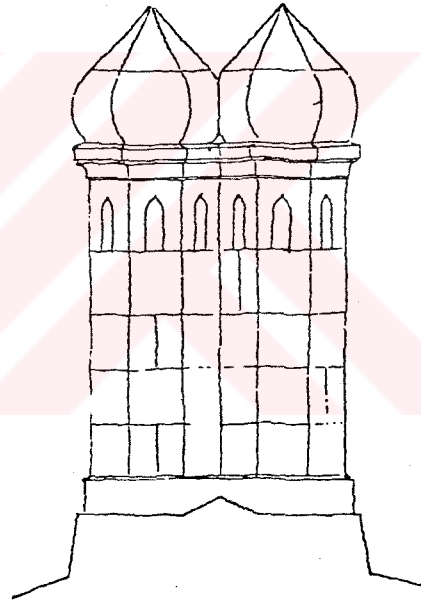
PLAN

20 0 20 40 60 80 100 CM.

Sultan Selim Medresesi

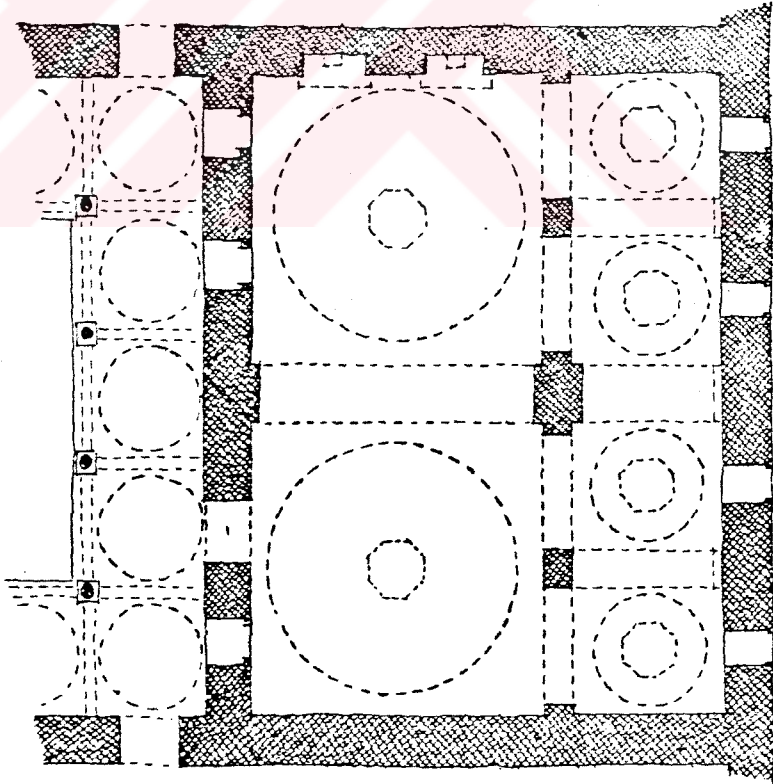
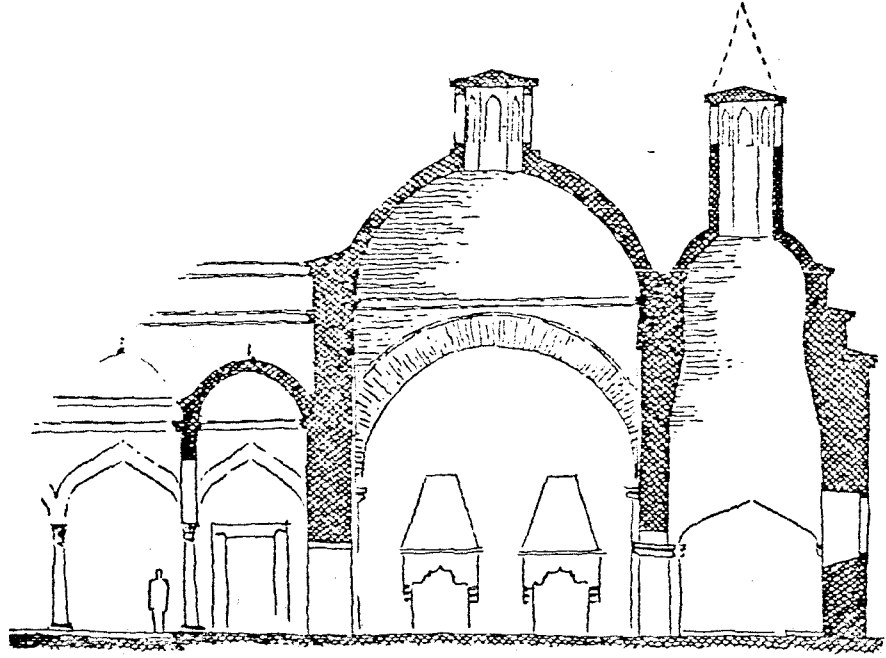
PLAN

PLAN

20 0 20 40 60 80 100 cm.

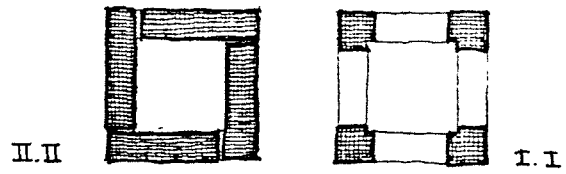
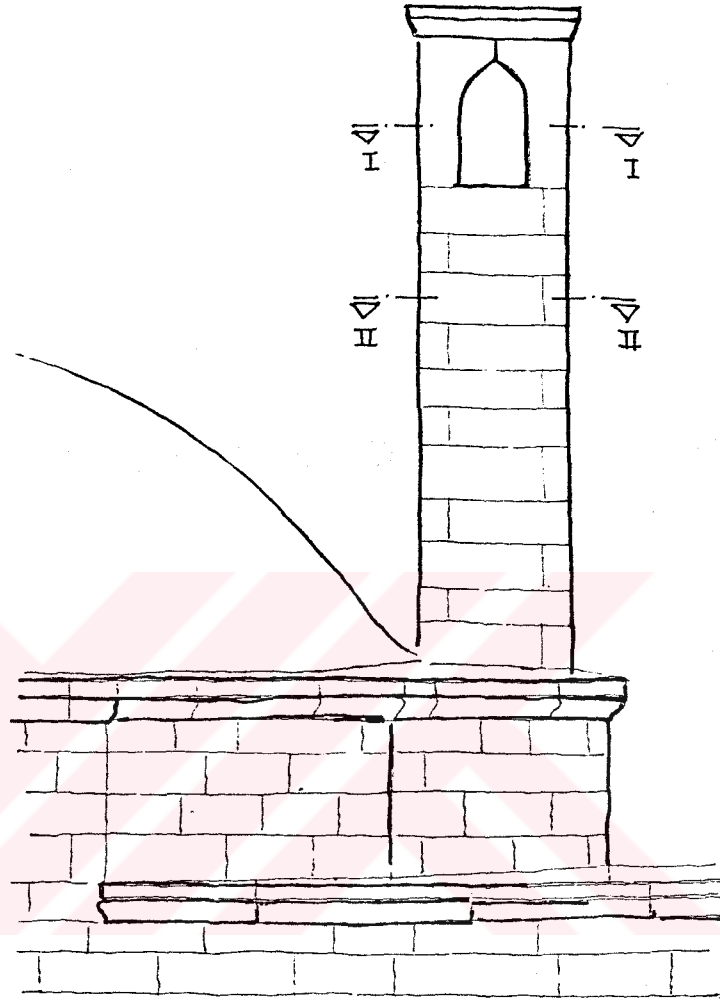
Süleymaniye Tıp Medresesi

1 0 1 2 3 4 5 M

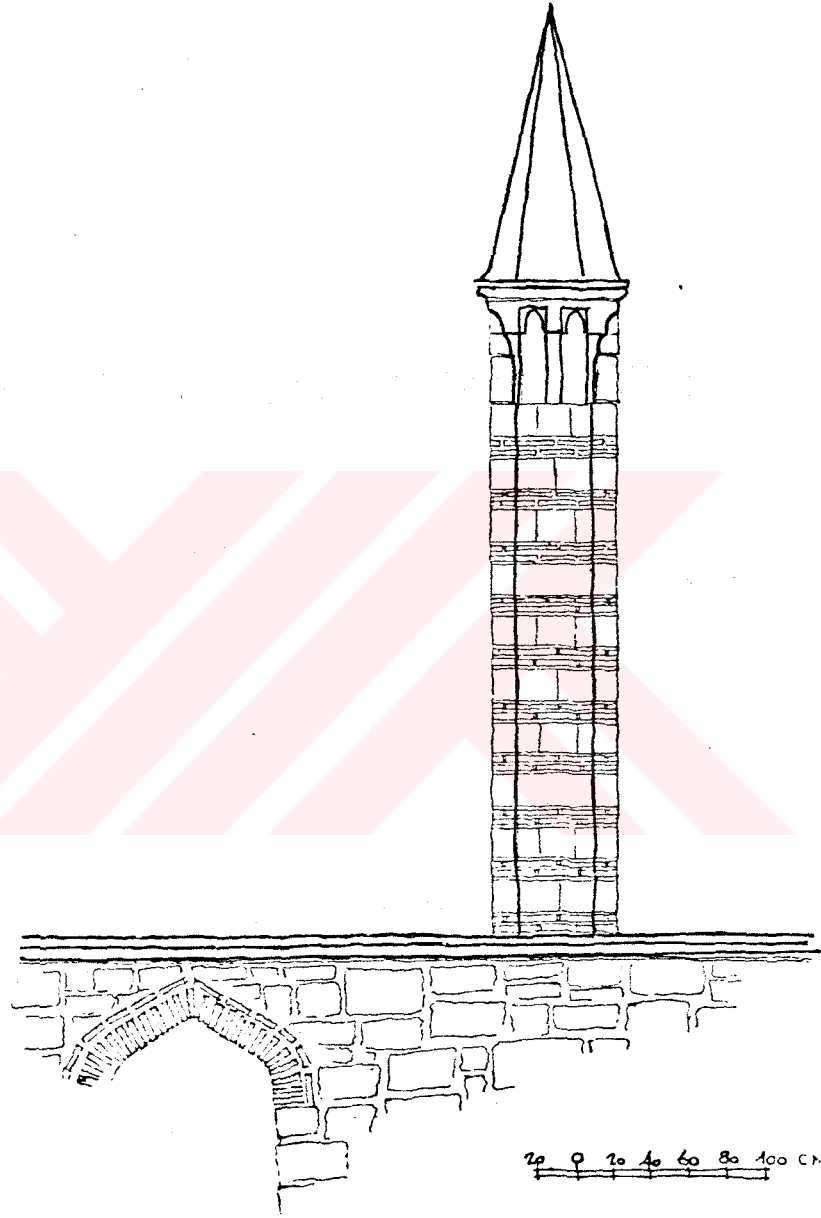
M: 1/200

Istanbul Haseki İmaretî Mutfağı

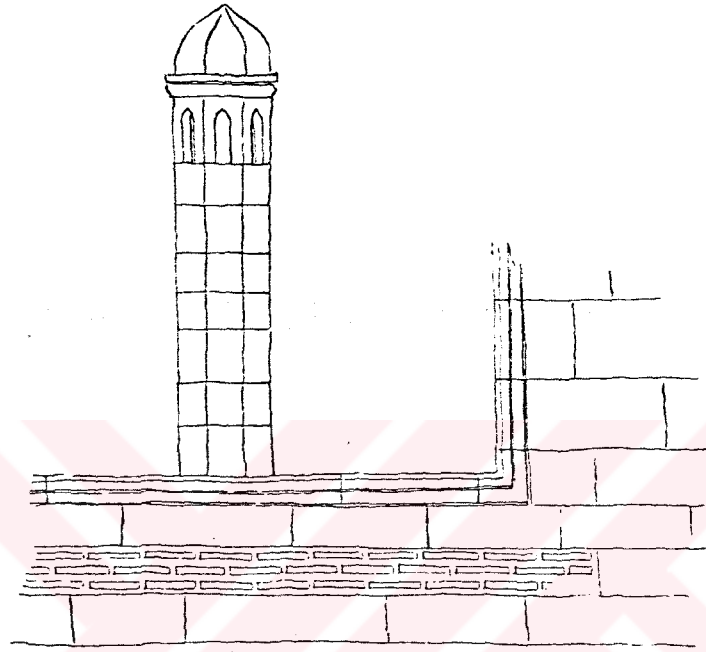

20 0 20 40 60 80 100

Haseki İmaretî Ocak Bacası

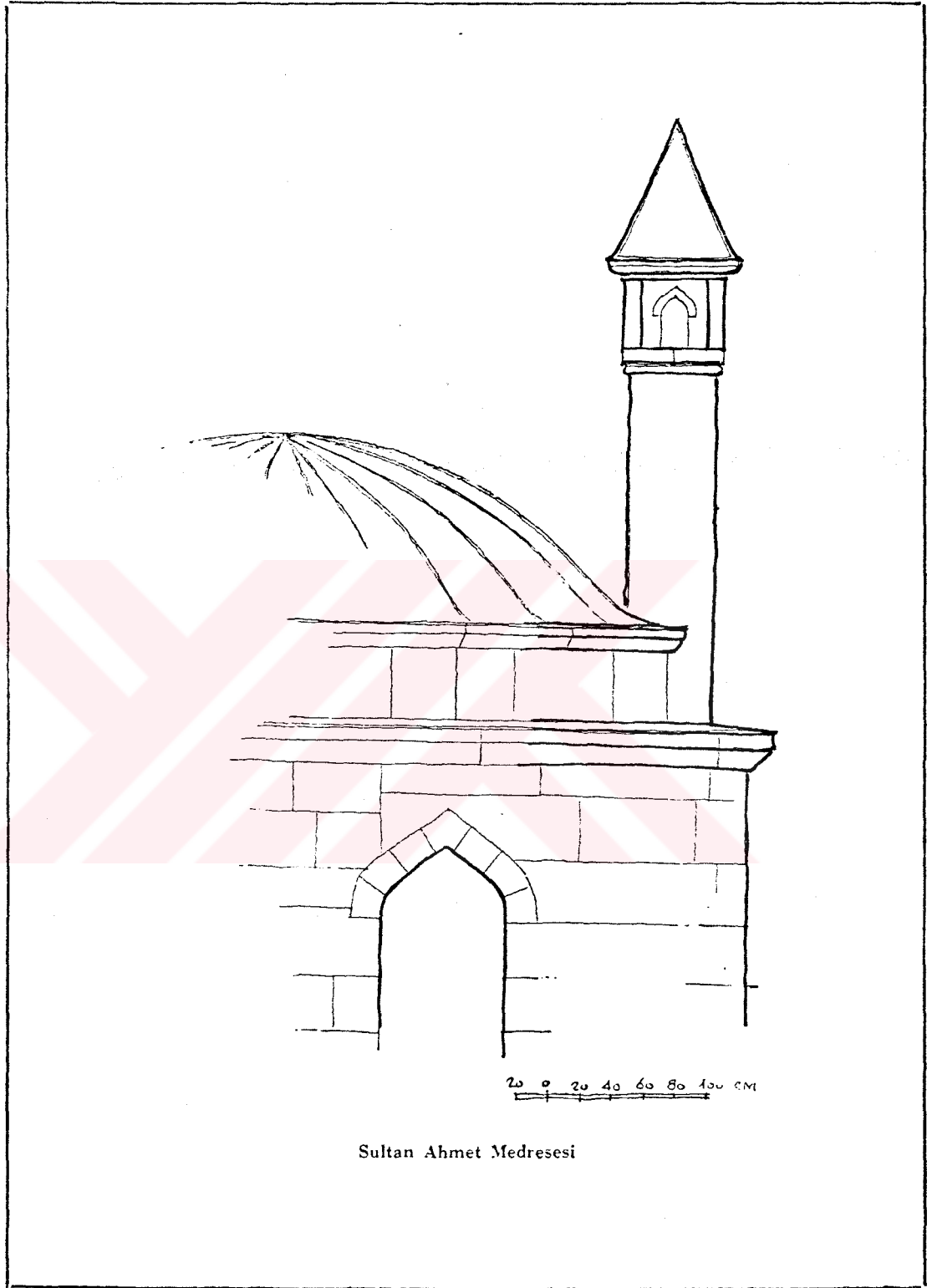

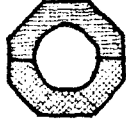
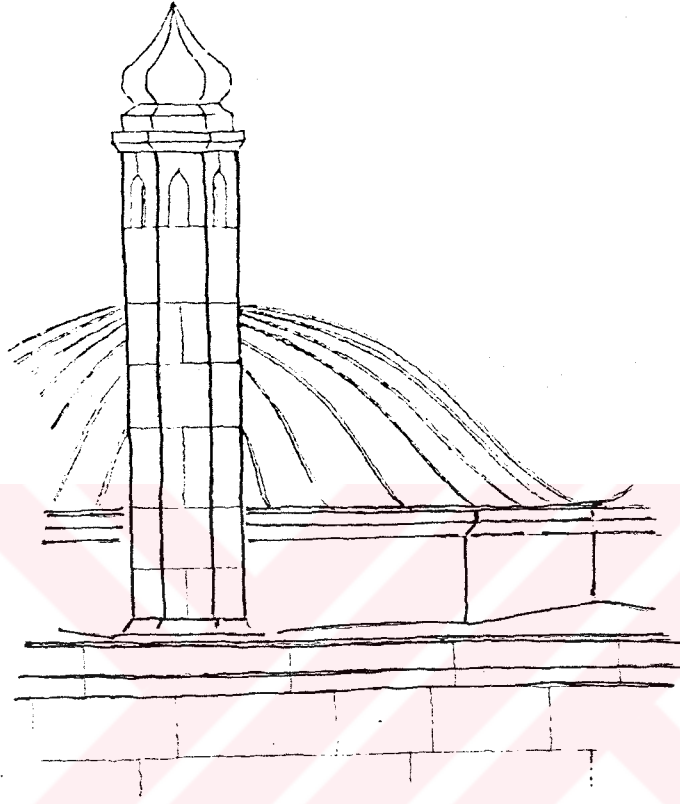
Haseki Hürrem Sıbyan Mektebi

20 0 20 40 60 80 100 CM

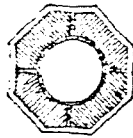
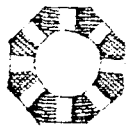
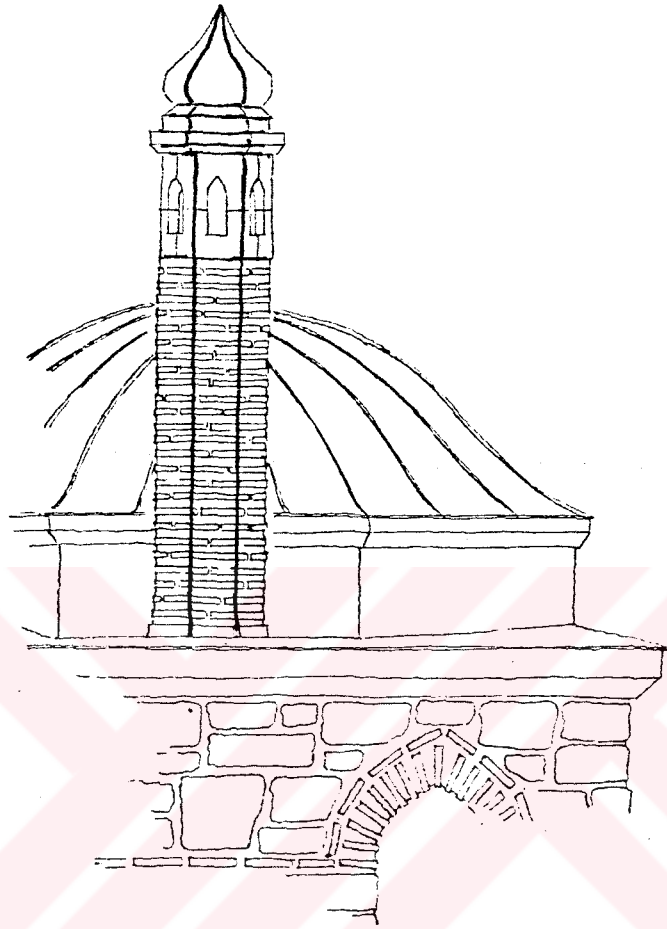
Sokollu Medresesi

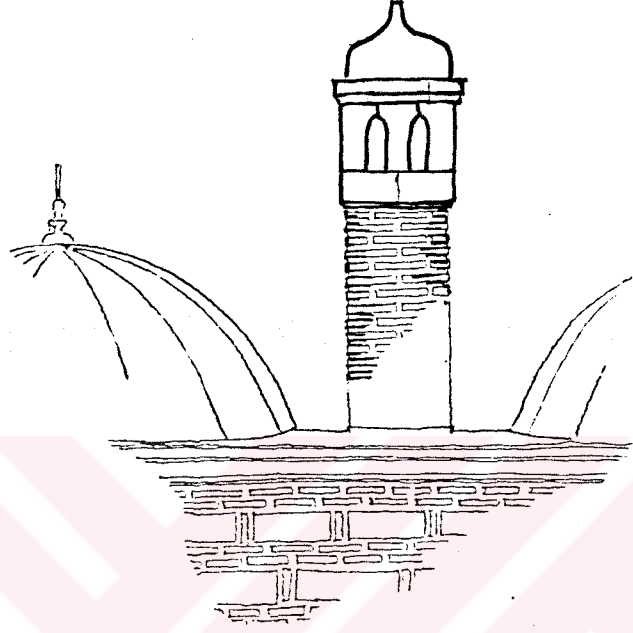
20 40 60 80 100 cm

Gazanfer Ağa Medresesi

20 0 20 40 60 80 100 cm

Gazanfer Ağa Medresesi

0 9 30 40 60 80 100
M: 1/40

Köprülü Medresesi ve Mısır Çarşısı

ÖZGEÇMİŞ

Cem Eriş, 1967 yılında İstanbul-Süleymaniye'de doğdu. 1981 yılında Bahçelievler'de ilk ve orta öğretimini tamamladıktan sonra İstanbul Yapı Meslek Lisesi imtihanını kazandı. 1984 yılında mezun oldu. Aynı yıl M.S.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünü kazandı. 1988 yılında, mimarlık eğitimini tamamladıktan sonra 1 yıl y. mimar Yalçın İleri'nin bürosunda çalıştı. 1989 yılında Yıldız Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana-bilim Dalı Rölöve-Restorasyon Bölümünü kazandı. Halen özel bir şirketin inşaat servisinde çalışmaktadır.

